

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Pedagógiai és Pszichológiai Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

NÉMETH ZSÓFIA

**Az alkoholhasználat motivációs összetevőinek szerepe a
fiatalkori szerhasználatban különböző szintereken és
kultúrákban**

Pszichológiai Doktori Iskola
Doktori iskola vezetője: Prof. Dr. Hunyady György, egyetemi tanár, az MTA
rendes tagja

Személyiség-és egészségpszichológiai program
Programvezető: Prof. Dr. Oláh Attila, egyetemi tanár

Témavezető: Dr. Demetrovics Zsolt, PhD., habil. egyetemi docens

A BÍRÁLÓ BIZOTTSÁG

Elnök: Prof. Dr. Rácz József, az MTA doktora, egyetemi tanár
Bírálok: Dr. Pikó Bettina, PhD., habil. egyetemi docens
Dr. Buda Béla, PhD., egyetemi tanár
Titkár: Dr. Felvinczi Katalin, PhD., egyetemi adjunktus
Tagok: Dr. Molnár Márk, PhD., az MTA doktora, egyetemi tanár
Dr. Hoyer Mária, PhD., egyetemi docens
Pigniczkiné Dr. Rigó Adrienn, PhD., egyetemi adjunktus

Budapest, 2011. január

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Elsőként köszönöm Dr. Demetrovics Zsoltnak, a témavezetőmnek, hogy a kezdetektől fogva a szó valódi értelmében vezetett a doktori elkészítésében. Bármikor számíthattam a segítségére, hajnaltól késő estig rendíthetetlenül válaszolt az emailjeimre, és mindvégig alapos figyelemmel követte a munkám. Tudományos igényessége és az általa megkövetelt magas szakmai színvonal izgalmas kihívássá tették a kutatást és az írást. Széleskörű látásmódja, naprakész tudása és tekintélyes szakmai tapasztalata folytonos motivációt adott. Bízgatása és kreatív ötletei nélkül még nagyon messze lennék attól, hogy belekezdjek a „Köszönetnyilvánítás” fejezetbe. Bátran állíthatom, hogy nála jobb témavezetőt elképzelni sem tudok.

Zsolt külön érdeme, hogy egy inspiráló, jó hangulatú, egymást segítő kutatói közösséget épített ki maga körül. Közülük szeretném külön megköszönni Farkas Juditnak, Futaki Lillának és Kun Bernadettenek a sok segítséget és együtt-gondolkodást. Judittal egyszerre, egymástól függetlenül kezdtünk el érdeklődni az alkoholmotivációk vizsgálata iránt. Zsolt irányításával a közös téma iránti lelkesedés miatt sokat dolgoztunk együtt, amit Judit szakmai felkészültsége tanulságossá, személyisége pedig igazán kellemessé tett. Judit mérhetetlenül sokat segített az 1. vizsgálat elvégzésében, amit külön szeretnék neki megköszönni. Lilla inspirációja nyomán került sor az interkulturális összehasonlító vizsgálatra és az ő segítségével nélkül nem tudtam volna a 3. vizsgálatot lefolytatni. Bernadette-nek hálás vagyok a sok konstruktív megjegyzésért és szolidaritásáért.

Dr. Urbán Róbertnek köszönettel tartozom nem csak a doktori képzésen nyújtott magas színvonalú, izgalmas óráiért, hanem a rengeteg szakmai tanácsért és módszertani hozzáértéséért, amit mind a három vizsgálat során biztosított számomra. Az 1. vizsgálat középiskolásokkal végzett része nem valósulhatott volna meg, ha Robi nem vállalta oroszlánrészét. Robi páratlan módszertani know-how-ja és az egészségtudományok területén szerzett jártassága nagy segítséget jelentett végig a munkámban.

Az alkoholmotivációk iránti érdeklődésemet Dr. Emmanuel Kuntsche keltette fel. Vele először 2007-ben a Kettil Bruun Társaság budapesti konferenciáján találkoztam személyesen, amikor ő már az alkoholmotivációk nemzetközi kutatásának elismert tekintélye volt. Azóta

szoros szakmai kapcsolat alakult ki köztünk és Emmanuel segített mindhárom vizsgálat elemzési munkálataiban. A vizsgálatok nemzetközi publikációjában nagy segítséget jelentettek Emmanuel kritikai megjegyzései, konstruktív ötletei és magas elvárásai.

A szakirodalom beszerzésében Kiss Zsuzsa jelentett pótolhatatlan segítséget. Zsuzsa mindig ugrásra készen állt és elővarázsolt bármilyen folyóiratot vagy könyvet, ha én elakadtam a megszerzésében.

Köszönet illeti Kelemen Andreát, aki az Országos Egészségfejlesztési Intézetben okos és talpraesett kollégámként segített a 2. vizsgálat megtervezésében és lefolytatásában.

Köszönettel tartozom az ELTE Személyiség-és Egészségpszichológiai Tanszék valamennyi munkatársának. Szerencsés doktori hallgató az, aki ezen a közvetlen, jó hangulatú Tanszéken végezheti tanulmányait.

Dr. Makara Péter felettesemként őszintén támogatta doktori tanulmányaimat. Több évtizedes szakmai tapasztalatának és nemzetközi kapcsolatrendszerének köszönhetően elmélyülhettem a nemzetközi egészségpolitikai kutatásokban, ami nagyban hozzájárult szakmai fejlődésemhez. A vele való szakmai beszélgetések számomra mindig biztatást hoztak, illetve a szakmai kérdések új dimenzióit nyitották meg.

Nem utolsó sorban nagyon köszönöm családomnak és barátaimnak a sok támogatást! Ők mindvégig magával értődő természetességgel támogattak, és hálás vagyok, hogy sohasem éreztettké velem az ezzel járó nehézségeket. A férjem biztatása, a gyerekek türelme és anyukám lelkesítése nélkül nem írhattam volna meg a disszertációt.

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETŐ.....	8
I. ELMÉLETI RÉSZ.....	13
1. A FIATALOK ALKOHOLHASZNÁLATA	14
1.1. A FIATALOK ALKOHOLFOGYASZTÁSÁNAK EPIDEMIOLÓGIÁJA	15
1.2. A NAGYIVÁS DEFINÍCIÓJA ÉS EPIDEMIOLÓGIÁJA	17
1.3. A FIATALKORI ALKOHOLFOGYASZTÁS ÉS NAGYIVÁS LEHETŐSÉGES MAGYARÁZATAI	18
2. AZ ALKOHOLFOGYASZTÁS MOTIVÁCIÓS ELMÉLETE	23
2.1. A MOTIVÁCIÓK SZEREPE	23
2.2. AZ ALKOHOLFOGYASZTÁS MOTIVÁCIÓS KUTATÁSÁNAK KEZDETE	23
2.3. AZ ALKOHOLFOGYASZTÁS MOTIVÁCIÓS ELMÉLETE	24
2.4. A NÉGYFAKTOROS MODELL	27
2.5. AZ ALKOHOLFOGYASZTÁS MOTIVÁCIÓS HÁTTÉRÉNEK EMPIRIKUS VIZSGÁLATA A NÉGYFAKTOROS MODELL ALAPJÁN	32
2.6. ÖSSZEGZÉS	34
3. AZ ALKOHOLMOTIVÁCIÓK ÉS AZ ELVÁRÁSOK KAPCSOLATA	37
4. AZ ALKOHOLMOTIVÁCIÓK MEGHATÁROZÓI.....	42
4.1. AZ ÉLETKOR ÉS AZ ALKOHOLMOTIVÁCIÓK ÖSSZEFÜGGÉSE	42
4.2. A NEM ÉS AZ ALKOHOLMOTIVÁCIÓK ÖSSZEFÜGGÉSE	43
4.3. AZ ALKOHOLMOTIVÁCIÓK SZEMÉLYISÉGBELI MEGHATÁROZÓI	45
4.4. AZ ALKOHOLMOTIVÁCIÓK KULTURÁLIS MEGHATÁROZÓI	52
4.5. AZ ALKOHOLMOTIVÁCIÓK SZITUÁCIÓS MEGHATÁROZÓI	55
4.6. AZ ALKOHOLMOTIVÁCIÓK LONGITUDINÁLIS VIZSGÁLATA.....	57
II. EMPIRIKUS VIZSGÁLATOK.....	63
5. A VIZSGÁLATOK CÉLJA ÉS FELÉPÍTÉSE.....	64
6. I. VIZSGÁLAT: AZ ALKOHOLFOGYASZTÁS MOTIVÁCIÓI MÓDOSÍTOTT KÉRDŐÍV RÖVID ÉS HOSSZÚ VERZIÓJÁNAK HAZAI ADAPTÁLÁSA	67
6.1. CÉLKITŰZÉS	67
6.2. MÓDSZER ÉS ELJÁRÁS	67
6.3. EREDMÉNYEK	71
6.4. DISZKUSSZIÓ.....	76

7. II. VIZSGÁLAT: ALKOHOLFOGYASZTÁSI MOTIVÁCIÓK VIZSGÁLATA	
FIATAL FELNŐTTEK KÖRÉBEN REKREÁCIÓS SZÍNTÉREN	80
7.1. CÉLKITŰZÉS	80
7.2. MÓDSZER ÉS ELJÁRÁS	82
7.3. EREDMÉNYEK.....	85
7.4. DISZKUSSZIÓ.....	89
8. III. VIZSGÁLAT: AZ ALKOHOLFOGYASZTÁSI MOTIVÁCIÓK	
INTERKULTURÁLIS ÖSSZEHAONLÍTÁSA MAGYAR ÉS SPANYOL	
EGYETEMISTÁK KÖZÖTT.....	94
8.1. CÉLKITŰZÉS	94
8.2. MÓDSZER ÉS ELJÁRÁS	96
8.3. EREDMÉNYEK.....	100
8.4. DISZKUSSZIÓ.....	107
9. A VIZSGÁLATOK TAPASZTALATAINAK ÖSSZEFOGLALÁSA.....	112
10. KÖVETKEZTETÉSEK.....	117
10.1. AZ ALKOHOLMOTIVÁCIÓK MÉRÉSE.....	118
10.2. AZ ALKOHOLMOTIVÁCIÓK ALKALMAZÁSA A PREVENCIÓBAN	121
IRODALOM	126
MELLÉKLET – A KÉRDŐÍV	138

ÁBRÁK ÉS TÁBLÁZATOK

1. ÁBRA: A NÉGYFAKTOROS ALKOHOLMOTIVÁCIÓ COX ÉS KLINGER (1990) ÉS COOPER (1994) NYOMÁN	28
2. ÁBRA: A MOTIVÁCIÓS MODELL COX ÉS KLINGER (1988, 1990) ÉS COOPER (1994) FELTÉTELEZÉSEI ALAPJÁN (KUNTSCHÉ ÉS MTSAI., 2005)	36
3. ÁBRA: AZ ALKOHOLMOTIVÁCIÓK ÉS AZ ALKOHOLHASZNÁLATI KIMENETI VÁLTOZÓK VIZSGÁLATÁNAK TÖBBCSOPORTOS ELRENDEZÉSES GRAFIKUS ÁBRÁZOLÁSA	66
1. TÁBLÁZAT: AZ 1. VIZSGÁLAT MINTÁJÁNAK JELLEMZŐI	68
2. TÁBLÁZAT: AZ 1. VIZSGÁLATBAN AZ EGYES TÉTELEK SZTENDERDIZÁLT FAKTORTÖLTÉSE A KONFIRMÁCIÓS FAKTORELEMZÉS NYOMÁN	73
3. TÁBLÁZAT: A DMQ-R-SF-HU MEGBÍZHATÓSÁGI MUTATÓI AZ 1. VIZSGÁLATBAN	73
4. TÁBLÁZAT: AZ ALKOHOLMOTIVÁCIÓK ÁTLAGÉRTÉKEI ÉS AZOK NEMI KÜLÖNBSEGEI AZ 1. VIZSGÁLATBAN ...	74
5. TÁBLÁZAT: AZ ALKOHOLMOTIVÁCIÓK MINT LÁTENS VÁLTOZÓK ÉS AZ ALKOHOLHASZNÁLAT INDIKÁTORAINAK KORRELÁCIÓI AZ 1. VIZSGÁLATBAN	75
6. TÁBLÁZAT: ALKOHOLMOTIVÁCIÓK ÉS AZ ALKOHOLFOGYASZTÁSSAL ÖSSZEFÜGGŐ INDIKÁTOROK KAPCSOLATA (SZTENDERDIZÁLT REGRESSZIÓS EGYÜTTHATÓK A SEM MODELL ALAPJÁN) AZ 1. VIZSGÁLATBAN	76
7. TÁBLÁZAT: A KONFIRMÁCIÓS FAKTORELEMZÉS EREDMÉNYEI: A SZTENDERDIZÁLT FAKTORTÖLTÉSEK, A FAKTOROK KÖZÖTTI KORRELÁCIÓK ÉS A BELSŐ KONZISZTENCIA ÉRTÉKEI A 2. VIZSGÁLATBAN	86
8. TÁBLÁZAT: A NEMI KÜLÖNBSEGEK TESZTELÉSE KÜLÖNBÖZŐ MODELLEK BECSLÉSE SORÁN A 2. VIZSGÁLATBAN	87
9. TÁBLÁZAT: AZ ALKOHOLMOTIVÁCIÓK ÁTLAGÉRTÉKEI ÉS AZOK NEMI KÜLÖNBSEGEI (ZÁRÓJELBEN A SZÓRÁS ÉRTÉKEK) A 2. VIZSGÁLATBAN	87
10. TÁBLÁZAT: AZ ALKOHOLMOTIVÁCIÓK MINT LÁTENS VÁLTOZÓK ÉS AZ ALKOHOLHASZNÁLAT ÉS AZ ALKOHOLLAL ÖSSZEFÜGGŐ PROBLÉMÁK INDIKÁTORAINAK KORRELÁCIÓI A 2. VIZSGÁLATBAN	88
11. TÁBLÁZAT: ALKOHOLMOTIVÁCIÓK ÉS AZ ALKOHOLFOGYASZTÁSSAL ÖSSZEFÜGGŐ INDIKÁTOROK KAPCSOLATA (SZTENDERDIZÁLT REGRESSZIÓS EGYÜTTHATÓK A SEM MODELL ALAPJÁN) A 2. VIZSGÁLATBAN	89
12. TÁBLÁZAT: A 3. VIZSGÁLAT MINTÁJÁNAK JELLEMZŐI	97
13. TÁBLÁZAT: AZ ALKOHOLMOTIVÁCIÓK ÁTLAGA A SPANYOL ÉS A MAGYAR EGYETEMISTÁKNÁL (ZÁRÓJELBEN A SZÓRÁS) A 3. VIZSGÁLATBAN	100
14. TÁBLÁZAT: AZ ALKOHOLMOTIVÁCIÓKBAN MUTATKOZÓ NEMI KÜLÖNBSEGEK A KÉT ORSZÁG KÖZÖTT (3. VIZSGÁLAT)	101
15. TÁBLÁZAT: AZ ALKOHOLMOTIVÁCIÓS SKÁLÁK CRONBACH ALFA ÉRTÉKEI A SPANYOL ÉS A MAGYAR MINTÁBAN (3. VIZSGÁLAT)	101
16. TÁBLÁZAT: A TÖBBCSOPORTOS ELEMZÉS SORÁN VIZSGÁLT NÉGY BEÁGYAZOTT (NESTED) MODELL ILLESZKEDÉSI MUTATÓI A 3. VIZSGÁLATBAN	102

17. TÁBLÁZAT: A KULTÚRA, A NEM ÉS A KOR HATÁSA AZ ALKOHOLMOTIVÁCIÓKRA A MIMIC MODELL ALAPJÁN (SZTENDERDIZÁLT EGYÜTTTHATÓK) A 3. VIZSGÁLATBAN	103
18. TÁBLÁZAT: AZ ALKOHOLHASZNÁLAT INDIKÁTOROK DESZKRIPTÍV STATISZTIKÁI A MAGYAR ÉS A SPANYOL MINTÁBAN (3. VIZSGÁLAT)	104
19. TÁBLÁZAT: AZ ALKOHOLHASZNÁLATI INDIKÁTOROK BECSÜLT KORRELÁCIÓI AZ ALKOHOLMOTIVÁCIÓKKAL (MINT LÁTENS VÁLTOZÓKKAL) ÉS AZ ALKOHOLMOTIVÁCIÓK INTERKORRELÁCIÓI (3. VIZSGÁLAT)	105
20. TÁBLÁZAT: AZ ALKOHOLMOTIVÁCIÓK ÉS AZ ALKOHOLFOGYASZTÁSSAL ÖSSZEFÜGGŐ INDIKÁTOROK KAPCSOLATA (SZTENDERDIZÁLT REGRESSZIÓS EGYÜTTTHATÓK A SEM MODELL ALAPJÁN) A 3. VIZSGÁLATBAN	106
21. TÁBLÁZAT: A VIZSGÁLATOK FŐ EREDMÉNYEI	113

BEVEZETŐ

Az alkohol ma a legelterjedtebb és legveszélyesebb szenvedélykeltő kémiai anyag. Fogyasztása a mindennapjaink, az ünnepek és a társas együttlétek kelléke lett; mondhatni az alkohol „átítatta” a társadalmat (Buda, 1995). Az alkohol veszélyessége természetesen relatív és attól függ, hogy milyen mértékben, rendszerességgel és milyen motivációból fogyasztja az ember.

A fiatalok alkoholfogyasztása külön figyelmet érdemel két okból is. Egyrészt a serdülőkor az alkohol kipróbálásának időszaka. Ebben szerepet játszanak a társas hatások, az alkoholfogyasztás beavatási rítus jellege és az alkohol szimbólum ereje, amely a felnőttek szabad világát fejezi ki (Pikó, 2007). Másrészt ebben az életszakaszban a lelki egyensúly komoly kihívásnak van kitéve, amelyet tükröz a depressziós tünetegyüttes gyakoriságának az emelkedése is (Pikó és Fitzpatrick, 2003). Ebben a periódusban megnövekszik az autonómiaigény, a családtól való függetlenedés vágya, a kortárcsoportok szerepe felértékelődik és átstrukturálódik a társas háló (Pikó, 2010a). Ez a folyamat újabb hangsúlyokkal és a kihívások dinamikus változásával elhúzódik a fiatal felnőttkor végéig.

Az alkoholhasználat szempontjából a fiatalok kétségtelenül jelentős kockázatnak vannak kitéve. Bár a szerfogyasztást önmagában természetesen nem kell devianciának tekintenünk, hiszen a fejlődéstani adaptációs folyamat részjelenségei is lehetnek (Pikó, 2010c). Ugyanakkor az egészségmagatartási vizsgálatok és a prevenció szempontjából odafigyelést igényelnek az epidemiológiai felmérések adatai, amelyek az alkohol kockázatos fogyasztásának romló tendenciájáról tanúskodnak. A 2006-os HBSC (Health Behaviour in School-aged Children) vizsgálat, a 2007-es ESPAD (European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs) felmérés és 2000-ben és 2008-ban Szegeden végzett ifjúságkutatás eredményei is mind azt mutatják, hogy Magyarországon az elmúlt években csökkent az absztinensek száma, a fogyasztás és a részegség gyakorisága emelkedett, valamint a nagyivók aránya is nőtt (Sebestyén és Németh, 2007; Elekes, 2009; Pikó, 2010b). Az adatok tükrében bátran állítható, hogy az alkoholfogyasztás az egyik legsürgetőbb népegészségügyi probléma, és a fiatalok a prevenció tekintetében fontos célcsoportot alkotnak.

A hatékony prevenció tekintetében két tényező figyelembe vétele elengedhetetlenül fontos: a prevenciós stratégia alapuljon tudományosan igazolt programon (Paksi és Demetrovics, 2003)

és az univerzálisan alkalmazott, általános populációt megszólító nagyszabású programok helyett a kockázati csoportoknak szóló célzott intervenciók szükségesek (Masterman és Kelly, 2003). Ebből adódóan a kutatásoknak alapvető feladata, hogy konkrét és pontos, tudományosan igazolt ismereteket szolgáltatson a rendszeresen fogyasztó, kockázati csoportnak tekinthető fiatalok fogyasztásának okairól.

A fiatal alkoholfogyasztók csoportja természetesen nem tekinthető homogénnek. Pikó (2007) a serdülők szerhasználati spektrumában két jól elkülöníthető szegmensről ír: azok, akik társaságban, buliban, a szórakozás kellékeként isznak; valamint a rendszeresen fogyasztó fiatalok csoportja, akik körében megjelenik a függőség. Ez a csoport kell, hogy alkossa a prevenció programok fókuszát, mivel ebben a csoportban ráadásul lényegesen gyakoribbak a pszichopatológiai jelenségek, a depresszió és a szorongás (Pikó, 2007). Kuntsche és Gmel (2004) ez utóbbi csoportot, azaz a rendszeresen fogyasztó, nagyívó fiatalokat vizsgálva szintén elkülönített két szegmenst: a szociálisan gátolt, depresszív és agresszív magatartás áldozati szerepére hajlamos nagyívókat (a „magányos nagyívók”) és a szociális készségekkel jól felszerelt, az agresszív magatartás elkövetésére hajlamos nagyívókat (a „társas nagyívók”). Egy további kutatásban Kuntsche és munkatársai (2010a) megállapították, hogy ennek a két csoportnak jól elkülöníthetőek az ivás háttérében álló motivációi, és ennek következtében eltérő fejlesztési és prevenció programokat igényelnek.

Egyre több kutatás szolgáltat bizonyítékokat arra vonatkozólag, hogy a motivációk megértése elengedhetetlen a kockázati csoportok azonosításához, a fogyasztás okainak megismeréséhez, és ez által a hatékony primer prevenció programok és korai kezelésbevitel programjainak a kidolgozásához (l. Kuntsche és mtsai. irodalmi áttekintését, 2006). Bár az alkoholmotivációk kutatása már a 60-as években megkezdődött, a heterogén mérőeszközök használata és az átfogó elméletek hiánya visszavetette a téma kutatását (Kuntsche, 2007b). Az ivás háttérének kutatásában az elmúlt 25 évben a motivációkkal szemben inkább az alkoholfogyasztási elvárások vizsgálata volt divatos. Baer (2002) szakirodalmi áttekintőjében azt írja, hogy 2003-ban a Medline adatbázis 45 találatot adott az alkoholfogyasztási motivációk kereső szóra, míg 217-et az alkoholfogyasztási elvárások címszóra.

Cox és Klinger (1988; 1990) átfogó alkoholmotivációs elméletének a születése jelentette a szisztematikus kutatások kiinduló pontját. A szerzők elmélete szerint az alkoholmotivációk

két dimenzió mentén írhatóak le: a motivációk kapcsolódhatnak pozitív vagy negatív érzelmi változáshoz vagy azok fokozásához, illetve visszavezethetőek külső vagy belső okokra. Cooper és munkatársai (1992) és Cooper (1994) a két-dimenziós mátrixból így létrejött négy alkoholmotivációt fokozásos (belső és pozitív), társas (külső és pozitív), megküzdéses (belső és negatív) és alkalmazkodó (külső és negatív) motivációnak nevezték el. A téma kutatásának további lendületet adott Cooper (1994) egyszerűen használható, mindössze 20 tételből álló kérdőívének megjelenése.

Az utóbbi években vizsgálatok sora mutatott rá arra, hogy az alkoholmotivációk tekinthetők az alkoholfogyasztást magyarázó tényezők közül a fogyasztáshoz „legközelebb” állónak (l. Cooper és mtsai., 1995; Kuntsche és mtsai., 2005, 2006; Urbán, Kökönyei és Demetrovics, 2008) és a motivációk mediálják más tényezők (pl.: elvárások, alkoholfogyasztás mértéke, gyakorisága, személyiségvonások, szituációs hatások stb.) hatását. A vizsgálatoknak azt is sikerült kimutatniuk, hogy az alkoholfogyasztással kapcsolatos motivációk a fiatalok alkoholhasználatának mintegy 50%-át magyarázzák (Kuntsche és mtsai., 2007b), s ezzel összefüggésben erős prediktorai az alkoholhasználattal összefüggő problémáknak és a nagyívásnak (Kuntsche és mtsai., 2006).

Éppen ezért az alkoholmotivációk vizsgálata központi kérdéssé vált az alkoholkutatásokban. Az eddigi vizsgálatok azonban főként Észak-Amerikában és Svájcban készültek és túlnyomórészt középiskolások vagy elsőéves egyetemisták mintáját használták a kutatásokban. Ennek következtében kevés ismeretünk van a fiatal felnőttek alkoholmotivációról; nem tudjuk pontosan, hogy például Közép-Kelet-Európában mennyiben alakulnak másképp az ivás hétközében álló motivációk; mennyiben mások a rétegpopulációban és nem hagyományos színtereken megtalálható fiatalok (pl. rekreációs színtéren) alkoholmotivációi; hiányoznak a longitudinális kutatásokból származó ismeretek a motivációk dinamikus alakulásáról; keveset tudunk a társadalmi helyzet és a családi struktúrák alkoholmotivációkra gyakorolt hatásáról, stb.

Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem (ELTE) Addiktológiai Tanszéki Csoportja Dr. Demetrovics Zsolt vezetésével néhány éve bekapcsolódott az alkoholmotivációk hazai és nemzetközi kutatásába. Dr. Demetrovics Zsolttal, Farkas Judittal, Futaki Lillával és az ELTE Személyiség- és Egészségpszichológia Tanszékéről Dr. Urbán Róberttel közösen végzett

kutatásaink célkitűzése, hogy kialakítsuk az alkoholmotivációk mérésére szolgáló magyar nyelvű mérőeszközöket, valamint a fent vázolt, egymásba láncolódó kérdések megválaszolására kísérletet tegyünk.

A disszertációmban bemutatásra kerülő empirikus vizsgálatok konceptuális váza tehát része az Addiktológiai Tanszéki Csoportjában folyó alkoholmotivációt vizsgáló kutatásoknak. A doktori munkám során az alkoholmotiváció négy-dimenziós modelljének érvényességét és alkalmazhatóságát teszteltem három empirikus vizsgálaton keresztül. Vizsgálataim központjában az a kérdéskör állt, hogy a különböző kultúrák és speciális szinterek mennyiben befolyásolják az alkoholmotivációkat, hogyan hatnak az alkoholmotivációk és egyéb, az alkoholhasználattal összefüggő kimeneti változók kapcsolatára.

A disszertáció első részében az alkoholmotiváció-kutatás elméleti hátterének bemutatására és az eddig összegyűlt empirikus bizonyítékok összefoglalására kerül sor. A második részt három vizsgálat ismertetése alkotja. Az első vizsgálatban magyar középiskolás és egyetemista mintán alakítottam ki az Alkoholfogyasztás Motivációi Módosított Kérdőív hosszú (DMQ-R, Cooper, 1994) és rövid (Kuntsche és Kuntsche, 2009) magyar nyelvű verzióját (Németh és mtsai., 2011c). A második vizsgálat során egy speciális rekreációs populáció alkoholmotivációt vizsgáltam a rövid kérdőív (DMQ-R-SF-HU) segítségével (Németh és mtsai., 2011a). Mivel a rekreációs szintér látogatóira magasabb alkohol- és drogfogyasztási prevalencia jellemző (Detrovics, 2009), ez a szintér kiváló lehetőséget biztosít ahhoz, hogy a kockázatos és túlzott alkoholfogyasztás motivációs hátterét feltérképezzük. Ennek a vizsgálatnak különös jelentősége az, hogy eddig nem voltak arról ismereteink, hogy a speciális, veszélyeztetett populációk alkoholmotiváció különböznek-e az általános populációtól, és hogy a kérdőív megbízhatóan alkalmazható-e intézményes közegen (pl. iskola, egyetem) kívül. Mind a középiskolás és egyetemista, mind a rekreációs szintér vizsgálatával az volt a célom, hogy felmérjem a DMQ-R-HU és a DMQ-R-SF-HU kérdőívek hazai alkalmazhatóságát, ellenőrizsem a kérdőívek struktúráját hazai mintán és különböző populációk esetében, illetve azonosítsam az esetleges eltéréseket a magyar és az egyéb nemzetközi vizsgálatok között. Egy harmadik vizsgálatban az alkoholmotivációk négy-dimenziós struktúráját és az alkoholhasználati kimeneti változókval való összefüggését hasonlítottam össze kultúrák között (Németh és mtsai., 2011b). Egy spanyol és egy magyar egyetemista minta alapján azt elemeztem, hogy egy, a magyartól alapvetően eltérő,

mediterrán (esetünkben spanyol) alkoholfogyasztó kultúrával összehasonlítva mennyire tekinthetők sajátosnak a hazai vizsgálati személyek alkoholmotivációi. Ebben a vizsgálatban is a rövid kérdőívet (DMQ-R-SF-HU) használtam, amelyet eddig még nem alkalmaztak interkulturális összehasonlítás céljából a nemzetközi szakirodalomban. A disszertáció a három vizsgálat következtetéseinek és a prevencióra gyakorolt hatásának tárgyalásával, valamint további kutatási kérdések felvetésével zárul.

I. ELMÉLETI RÉSZ

1. A FIATALOK ALKOHOLHASZNÁLATA

Az alkoholnak többféle kulturális és szimbolikus jelentése van a társadalomban. Ezek közül számos jelentés köthető bizonyos alkalomhoz és kontextushoz (pl. evés, ünnepek, hagyományok), amely pozitív, társadalmilag elfogadott és támogatott tartalommal ruházza fel a fogyasztását (Babor és mtsai., 2004). A többi pszichoaktív szerhez képest az alkohol használata a legelfogadottabb (Anderson és Baumberg, 2006). Ugyanakkor az alkohol az egyik legjelentősebb károsító tényező, amelynek fogyasztása számos népegészségügyi kockázattal jár. Bár kis mennyiségben (napi 10 gramm alkohol) az alkoholnak akár kedvező hatása is lehet a szív- és érrendszeri egészségre (Corrao és mtsai., 2000), az alkoholhasználat ártalmi szerteágazóak. Az alkoholfogyasztás szoros kapcsolatban áll például a szándékos és nem szándékos balesetek, a családon belüli erőszak, a huliganizmus, az öngyilkosság, a gyilkosság, egyéb bűncselekmények, a kockázatos szexuális magatartás, a társadalmi kirekesztés, a rossz munkahelyi teljesítmény, illetve a munkahelyről való hiányzás előfordulásával (részletesen l. Babor és mtsai, 2004; Anderson és Baumberg, 2006), aminek az összetársadalmi következményei és költségei is jelentősek.

Az alkoholfogyasztásból eredő károk jelentik a harmadik legnagyobb betegség-terhet az egész világon (WHO, 2009), és különösen a fejlett országokban jelentenek komoly kihívást. Az Európai Unióban az összes korai halálozás és megbetegedés 7,4%-át a túlzott alkoholfogyasztás okozza, amely legérzékenyebben a 15-29 éves korosztályt érinti: ebben a korcsoportban az alkohol a férfiak halálozásának 25%-át, a nők halálozásának 10%-át okozza (EU Alcohol Strategy, 2006). Egyúttal figyelmeztető az alkoholhasználat káros következményeinek romló tendenciája is: 2000 és 2002 között 15%-kal nőtt az alkohollal összefüggő halálesetek száma (WHO, 2009).

Magyarország különösen érzékenyen érintett az alkoholfogyasztással összefüggő morbiditás és mortalitás prevalenciájának a tekintetében. A mért és becsült alkoholfogyasztást együttesen figyelembe véve Magyarországon a második legmagasabb az egy főre jutó fogyasztás (16,3 liter) a WHO Európai Régiójában, amelyet csupán Csehország előz meg (16,5 liter: WHO, 2005). A túlzott alkoholfogyasztás az egyik legkomolyabb népegészségügyi probléma Magyarországon, amelyen belül a fiatalok kockázatos alkoholfogyasztása kiemelt fontossággal bír. A probléma jelentőségéhez képest kevés kutatás készült eddig

Magyarországon, és azoknak is a nagy része epidemiológiai szempontból közelítette meg a kérdést. Az alkoholfogyasztás pszichológiai háttere, egészségpszichológiai vetülete eddig nem kapott megfelelő figyelmet.

1.1. A fiatalok alkoholfogyasztásának epidemiológiája

A serdülők vizsgálata azért is különösen fontos, mert ez a korszak a jelentős változások időszaka, amikor az egyének a feladatok, a barátok és egyéb kapcsolatok tükrében kezdik definiálni magukat (Room, 2004) és ebben az életperiódusban a lelki egyensúly is komoly kihívásnak van kitéve (Pikó és Fitzpatrick, 2003). A serdülőkor a dohányzás, az alkohol és a drogok kipróbálásának időszaka, bár az alkohol kipróbálása már gyakran korábban, nemritkán 8-9 éves korban megtörténik (Pikó, 2001). Különösen aggasztó, hogy egy 2000-ben és 2008-ban Szegeden készült ifjúságkutatás adatai emelkedő tendenciáról tanúskodnak az alkoholfogyasztás területén (Pikó, 2010b). A vizsgálat szerint egyrészt csökkent azok aránya, akik egyáltalán nem fogyasztottak alkoholt a lekérdezést megelőző három hónap alatt, 34,5%-ról 13,1%-ra, és a csak 1-2 alkalommal fogyasztók aránya pedig 40,3%-ról 29,4%-ra. Másrészt jelentős eltolódás következett be a nagyobb gyakoriságok irányába is: a 3–9 alkalommal fogyasztók aránya 19,7%-ról 29,9%-ra, a 10–19 alkalommal fogyasztóké 3,4%-ról 16,6%-ra, a 20–39 alkalommal fogyasztóké 1,2%-ról 4,9%-ra, az ennél is többet fogyasztóké pedig 1%-ról 6,1%-ra emelkedett a vizsgálatot megelőző három hónapban. A nagyivászat arányai hasonló módon emelkedtek: azok aránya, akik egyáltalán nem jeleztek ilyen magatartást a vizsgált három hónap alatt, 2000-ben 55,2% volt, míg 2008-ban 32,1% (Pikó, 2010b).

A nemzetközi felmérések is fontos támpontot nyújtanak a hazai alkoholfogyasztási tendenciákról és azok nemzetközi viszonyításáról. A nemzetközi kutatások többnyire a fiatalok alatt a serdülők 11-16 éves csoportját értik és az ennél idősebbeket fiatal felnőttekként definiálja (Anderson és Baumberg, 2006). Ennek a korcsoportnak az alkoholfogyasztási szokásait két jelentős, négyévente megismételt nemzetközi felmérés is vizsgálja Európában:

- a WHO együttműködésével készülő „Iskoláskorú gyermekek egészségmagatartása” elnevezésű (Health Behaviour in School-aged Children, HBSC) program, amely 11, 13 és 15 éveseket vizsgál,
- valamint az Európa Tanács Pompidou Csoportja által támogatott „Európai iskolavizsgálat az alkohol- és egyéb drogfogyasztási szokásokról” (European School

Survey Project on Alcohol and Other Drugs, ESPAD) nevű program, amely 15-16 éves serdülők fogyasztásait elemzi.

A felmérésekből kiderül, hogy átlagosan 12,5 évesen próbálják ki a serdülők először az alkoholt Európában, bár ebben jelentős eltérések mutatkoznak. Közép-Európában isznak és részegednek le a leghamarabb a fiatalok, míg Észak- és Dél-Európában később kezdenek el inni (Hibell és mtsai., 2004; Currie és mtsai., 2006). A 15-16 évesek egy alkalommal átlagosan 60 g alkoholt fogyasztanak, és még a legviszafogottabb fogyasztási mintázattal jellemezhető Dél-Európában is 40 g alkoholt isznak meg átlagosan egy alkalommal a fiatalok (Kuntsche és mtsai., 2010b).

Magyarországon – a közép-európai országokhoz hasonlóan – magas az alkoholfogyasztás és a részegség prevalenciája a HBSC és az ESPAD adatok alapján. A 2006-os HBSC felmérés eredménye azt mutatta, hogy a 11 éves lányok 35,4%-a (2002-ben 23,8%-a), a fiúk 46,8%-a (2002-ben 39,5%-a) próbálta már ki az alkoholt. A részegség prevalenciája is emelkedett a korábbi adatokhoz képest: a 15 évesek körében a lányok 51,3%-a (2002-ben 40,8%-a), a fiúk 71%-a (2002-ben 64%-a) volt már túl legalább kétszeri részegségen (Sebestyén és Németh, 2007). Az italfajták fogyasztása tekintetében a HBSC adatok szerint az összes korosztályt figyelembe véve a leggyakrabban fogyasztott italfajta a fiúknál a sör, lányoknál a rövidital (Sebestyén és Németh, 2007). Az ESPAD vizsgálat ugyanakkor arra mutat rá, hogy az előző havi prevalencia értékek alapján a legelterjedtebb a bor fogyasztása, azonban az utolsó alkalomra vonatkozó mennyiségi adatok szerint a fiatalok – fiúk és lányok egyaránt – a röviditalból fogyasztják a legtöbbet (Elekes, 2009). A HBSC vizsgálat eredményeihez hasonlóan az ESPAD felmérésekből is az derül ki, hogy a 15-16 éves korosztály alkoholfogyasztási mintázatában is jelentősen változás volt megfigyelhető az elmúlt években. Míg az élet és éves prevalencia értéke lényegében ugyanaz maradt az elmúlt 12 évben, addig a havi rendszerességgel alkoholt fogyasztók aránya 44,2%-ról 58,7%-ra, a havi hat vagy több alkalommal alkoholt fogyasztók aránya 7,9%-ról 14,2%-ra nőtt (Elekes, 2009).

A fiatalok fogyasztásának hazai és európai trendjeit vizsgálva fontos kiemelni, hogy Európában a 70-es években tetőzött az elfogyasztott alkohol mennyisége és azóta lassan és folyamatosan csökken az alkoholfogyasztás mértéke (Anderson és Baumberg, 2006). Ez az adat nemcsak a teljes populációra vonatkozik, hanem úgy tűnik, hogy az európai fiatalok alkoholfogyasztása is hasonlóan alakul. Azonban szem előtt kell tartanunk, hogy egyrészt az

EU új tagállamaiban – a régi tagállamokban megfigyelhető tendencia ellentétéként – növekszik az elfogyasztott alkohol mennyisége a fiatalok között. Másrészt, míg összeurópai szinten az elfogyasztott mennyiség tekintetében igaz nem tapasztalható változás, addig a kockázatos nagyívás prevalenciája folyamatosan emelkedik (Anderson és Baumberg, 2006; Kuntsche és mtsai., 2010b).

1.2. A nagyívás definíciója és epidemiológiája

A fiatalok alkoholfogyasztási magatartásának egyik központi kérdése a túlzott fogyasztás jellemzőinek pontos leírása és okainak megértése. A túlzott fogyasztást a szakirodalom nagyívásnak nevezi (binge drinking), ami egy alkalommal történő nagy mennyiségű alkohol elfogyasztását jelenti. Az angol nyelvű szakirodalom a binge drinkinget egyéb szinonimákkal is helyettesíti, mint pl. „problematic drinking” vagy „heavy drinking”. Ezen kívül használatos fogalom még a „hazardous alcohol consumption”, a „heavy sessional drinking” (pl.: Measham, 1996), valamint a risky single-occasion drinking (RSOD) (Murgraff, 1999).

A fogalmi sokszínűség ellenére a kutatók, epidemiológusok és népegészségügyi szakemberek többszörösen megkísérelték a formális és kvantitatív definíciók létrehozását. Ugyanakkor a definíciók használata gyakran nem következetes, amely megnehezíti a kutatások megismételhetőségét és az összehasonlítását. Amerikai kérdőívek általában öt vagy több ital mértékegységével definiálják a nagyívást – ahol egy ital kb. 12 ml tiszta szeszt tartalmaz. Az európai kutatások ezzel szemben többnyire hat vagy több itallal számolnak, ahol egy ital kb. 10 ml tiszta szeszt tartalmaz. Plant és Plant (2006) a brit fogyasztási mintázatot vizsgálva arra hívják fel a figyelmet, hogy a nemi és korosztálybeli különbségekre való tekintettel szerencsésebb az öt, illetve annál több egységnyi alkohol elfogyasztásának mérése. Elekes (2004) a magyarországi fogyasztási szokásokat figyelembe véve arra a következtetésre jutott, hogy Magyarországon a hat vagy több ital elfogyasztása tekinthető nagyívásnak.

A nemzetközi kutatások eredményei alapján is kiténik, hogy a nagyívás a középiskolások és a fiatal felnőttek (18-25 év közötti fiatalok) csoportját érinti leginkább (pl.: Kandel és Logan, 1984). Amerikai adatok szerint a középiskolás diákok 90%-a fogyasztott alkoholt, visszatekintve az elmúlt egy évre (O'Malley és Johnston, 2002), közel 80%-uk számolt be nagyívásos epizódról az elmúlt 90 napban (Vik és mtsai, 2000), és 44%-uk élt át nagyívásos epizódot az elmúlt két hét során (Wechsler és Kuo, 2000). Anderson és Plant (1996) angol

diákokon végzett felmérés kapcsán arról számoltak be, hogy a 13-16 éves diákok 30-40%-a fogyasztott el nagyivásnak megfelelő mennyiségű italt az utolsó alkoholfogyasztás alkalmával. A legtöbb felmérés szerint öt egyetemista közül kettőnél rendszeresen tapasztalhatók nagyivásos epizódok (pl.: O'Malley és Johnston, 2002; Wechsler és Kuo, 2000).

A magyar középiskolásokkal végzett vizsgálatok hasonló eredményre vezettek. A 2002-ben Budapesten a megkérdezett fiatalok közel 30%-ánál fordult elő legalább egyszer nagyivás (itt ez kivételesen az öt vagy több ital egy alkalommal történő elfogyasztását jelenti) a megelőző egy hónapban (Elekes és Paksi, 2002). Az ESPAD vizsgálatok alapján arra következtethetünk, hogy a szélsőségesebb fogyasztási formák előfordulása középiskolások körében növekvő tendenciát mutat hazánkban (Elekes, 2004). Az eredmények rámutatnak arra, hogy 1995 és 2007 között a nagyivás prevalenciája jelentősen nőtt (23%-ról 36%-ra) a magyar fiatalok körében (Elekes, 2009). Éppen ezért kiemelten fontos azon tényezők kutatása, amelyek a nagyivás hátterében rejlenek.

1.3. A fiatalkori alkoholfogyasztás és nagyivás lehetséges magyarázatai

Már a pszichoanalízis megszületésével egy időben megfogalmazódtak az első feltevések az addikciókról, elsősorban az alkoholdependenciáról. Ez az irányzat azért is tekinthető az egyik legmeghatározóbb megközelítésnek, mivel ez tudta a 70-es évekre a legkoherensebb elméletet kialakítani a szerhasználat vonatkozásában (Demetrovics, 2007). A pszichoanalitikus felfogás azt tartja, hogy az alkohol a felettes én oldószere, amely a belső követelményekből, a lelkiismeret szavából, és teljesítmény miatti aggodásból eredő szorongást oldja. Ezért is szokták az alkoholt használni a lámpaláz, a vizsgadrukk, a versenyláz oldására egyfajta célzóvízként (Buda, 1995). A pszichoanalitikus elmélet kiindulási pontja, hogy az énfunkciók gyengesége nem teszi lehetővé a személyiség hatékony működését. A korai elméletek az örömszerzést, az azonnali vágyteljesítést, kielégülést nyújtó és regresszív jelleget, valamint az öndestruktív elemet helyezték előtérbe. Újabb elméletek azt feltételezik, hogy a pszichofarmakonok részben képesek behelyettesíteni az egofunkciókban megjelenő deficitet. Ebben a felfogásban a szerhasználat nemcsak az énszabályozás hiányosságainak egyik lehetséges kimenete, hanem kifejezett kísérlet arra, hogy a szabályozás deficitjeit a személy pótolja, kompenzálja, és egyfajta kontroll-gyakorlásról van szó (Demetrovics, 2007).

A társadalmi-társas tényezőket figyelembe vevő átfogó magyarázatok a fiatalok szerhasználatának okairól és magyarázatairól az 1960-as évek végétől kezdtek megjelenni. A megközelítések többnyire a deviancia és a fiatalkori bűnüldözés elméletei kereteiből táplálkoztak (White, 1996). A deviancia jelenségének az egészségmagatartásra kivetített magyarázatairól és az elméletek rendszerezéséről Pikó (2007) ad kitűnő áttekintést.

A mai napig meghatározó tanulmánynak számít Kandel (1980) szakirodalmi áttekintése a fiatalok szerhasználatának elméleteiről, amelyben három megközelítést vet össze saját elméletével. A *problémás magatartás elmélete*nek (Jessor és Jessor, 1977) központjában az áll, hogy serdülőkorban az addiktív viselkedésformák, valamint más kockázati magatartások szorosan összefüggnek egymással és tünetegyüttest hoznak létre. A jelenség magában foglalja az agresszív, antiszociális viselkedést, iskolai beilleszkedési és tanulási nehézségeket, dohányzást, alkohol- és drogfogyasztást, korai és kockázatos szexuális kapcsolatokat és pszichés zavarokat. Jessor és Jessor (1977) a pszichoszociális hatások három rendszerének interakcióját feltételezi a problémás magatartás mögött. A személyiség, az észlelt környezet és a magatartás rendszerének hármásának működését két tényező módosítja: a motivációs késztetés, hogy az egyén problémás viselkedésbe bocsátkozzon, valamint a kontroll az ellen, hogy az egyén problémás viselkedésbe bocsátkozzon. Ennek a két tényezőnek az egyensúlya határozza meg a problémás viselkedés kialakulását. A szerzők az elméletbe foglaltak még számos demográfiai és a családi háttérre vonatkozó (szocializációs) változót.

A *szociális tanulás elmélete* (Akers, 1977) azt feltételezi, hogy ugyanazon mechanizmusok húzódnak a szerhasználat (és egyéb deviáns viselkedés) elsajátítása mögött, mint a konform viselkedés esetében. Az elmélet szerint ez a mechanizmus az alábbi tényezőkön keresztül alakítja a viselkedést: a differenciális asszociációs (másokkal való érintkezés), a differenciális megerősítés (jutalmazás, büntetés), utánzás (megfigyelő tanulás) és definíciók (attitűdök). A deviáns viselkedés (azaz a szerhasználat) akkor jelentkezik és marad fenn, ha azt más alternatív viselkedéssel szemben differenciálisan megerősíti a környezet.

Kaplan (1980) *integratív* (korábban önbecsmérelésnek, angolul self-derogationnak is nevezett) elméletében ötvözi a szelf, a stressz, a kontroll, a szociális tanulás és a címkézéses megközelítéseket. Véleménye szerint, ha az egyén folyamatosan kudarcot vall az önértékelése

növelésében, akkor motiválttá válik az olyan deviáns magatartásra, amely lehetővé teszi az önértékelése kialakítását.

A *szocializációs elméletben* (Kandel, 1980) a szülők és a kortársak hatása áll a középpontban. Kandel (1980) hangsúlyozza, hogy a kortársak szocializációs hatása mellett a kortársak kiválasztása, illetve a szülők hatása, különösen a kötődés minősége épp oly fontos a szerhasználat kialakulásában. Empirikus vizsgálatában arra mutat rá, hogy míg a szülők hatása elsősorban a jövőbeli szerepek alakulását befolyásolja, addig a kortársaknak erősebb hatása van a serdülőnél az éppen aktuális életstílus kialakításában. A szociális tanulás elméletével összhangban Kandel (1980) kiemeli, hogy a „fontos másik” utánzása és az attól jövő megerősítés alapvetően fontos tényezők a szocializációs folyamatban. Az utánzás a kortársak esetében egyszerű megfigyelést és „másolást” takar, míg a szülőknél a megfigyelt magatartás átültetését a kortársak által elfogadott életstílusba. A megerősítés a kortársak és a szülők viselkedésének és értékeinek internalizálását jelenti. Kandel (1980) tanulmányának konklúziója, hogy a négy elmélet jól kiegészítheti egymást: míg Jessor egy széles elméleti keretet teremt a szerhasználattal összefüggésbe hozható tényezők számára, addig maga Kandel a fiatalok társas környezetének a szerepével foglalkozik, Akers részletesen elemzi az általános környezeti tényezőket, amelyek a fiatalok viselkedést formálják és Kaplan pedig az önértékelés és az attribúciós folyamatok fontosságát hangsúlyozza. White (1996) felhívja a figyelmet, hogy ezen elméletek nemcsak a deviáns viselkedésre nyújtanak magyarázatot, hanem ugyanúgy alkalmazhatóak a proszociális viselkedés értelmezésére, hiszen az elméletek vázát alkotó változók lehetnek kockázati vagy protektív tényezők is egyszerre.

Erre a gondolatmenetre épül Catalano és munkatársai (1996) *szociális fejlődés modellje* is, amely Kaplan elméletéhez hasonlóan egy integráló megközelítésre tesz kísérletet. Az elmélet középpontjában a szocializáló ágens szerepel, amelytől az egyének proszociális vagy deviáns magatartásformákat tanulnak el. A modell két lehetséges utat vázol fel: a proszociálisat, amely gátolja a deviáns magatartás kialakulását és az antiszociálisat, amely kedvez annak kialakulásában. A folyamat eredménye a szocializáló ágenshez fűződő kötődés és elkötelezettség mértékén, illetve a bevonódás és az interakció lehetőségein, annak mértékén, az arravaló képességen, valamint a megerősítésen múlik.

További fontos elméletet fogalmaz meg Labouvie (1996) modelljében, amely az önszabályozás elméleti keretein belül vizsgálja a *szerhasználatból való „kinövés”* folyamatát (maturing-out). Ebben az önszabályozás központi szerepet játszik. Az önszabályozás egy olyan összetett rendszer, amelyben tudatos és nem tudatos erőfeszítések szabályozzák a gondolatokat, érzelmeket, impulzusokat és a cselekvést annak érdekében, hogy az egyén egy változó környezetben is elérje a céljait (Carver, 2004). Ez a folyamat lehetővé teszi, hogy az egyén a viselkedését és az attitűdjeit megváltoztassa. A hangsúly az egyéni célokon van, amelyek irányítóként szolgálnak az egyén számára abban, hogy terveket állítson fel a céljai elérésére. Labouvie (1996) szerint a szerhasználat fiatal felnőttkorban megfigyelhető csökkenése például annak köszönhető, hogy a fiatal felnőttek aktív szerepet vállalnak az önnön fejlődésük irányításában, céljaik kialakításában és megvalósításában. Empirikus vizsgálatok bizonyítják, hogy az alacsony önszabályozási képességekkel rendelkező egyének kevésbé képesek kontrollálni az alkoholfogyasztásukat, és az alkoholfogyasztással próbálják meg szabályozni a társas és érzelmi tapasztalataikat (pl. a negatív érzelmek kerülését és a pozitívok fokozását) (Hull és Slone, 2004). A későbbiekben nyilvánvaló lesz, hogy az önszabályozás elméletének fő aspektusai, azaz a célok megfogalmazása, a tervek felállítása, valamint ezek visszacsatolása az alkoholfogyasztás motivációs elméletében is jelen vannak (Cox és Klinger, 1988).

Szintén a magatartás kimeneti szempontjából lényeges vélekedéseket elemzi az ún. várható hasznosság elmélete (Ronis, 1992). A feltételezés szerint az egyének egy döntési folyamatban különböző alternatív cselekvések várható hasznosságát vetik össze, majd pedig kiválasztják a legnagyobb vélt hasznot hozó lehetőséget. Az elmélet szorosan kapcsolódik az egészséghit-modellhez (Rosenstock, 1974), amelynek lényege, hogy különböző vélekedések alapján hozzuk meg magatartási döntéseinket. A kapcsolódási pontot a két elmélet között az szolgáltatja, hogy mindkettő szerint az egészségmagatartási döntés visszavezethető a betegség súlyossága és a betegségre való fogékonyság mellett az egészségmagatartás vélt előnyeire és annak hátrányaira (Pikó, 2004). Schwarzer (1994, 1997) egészségcselekvés-modelljében a kognitív elemek mellett kiemelt hangsúlyt kap az énhatékonyság is, amelynek szerepe, hogy összerendezi a társas és kognitív elemeket. A modell figyelembe veszi a vélekedések mellett a konkrét szituációt és a motivációkat is, amelyek összeköttetésben állnak a szándékkal és végül a cselekvéssel.

Végül lényeges kiemelni a fiatalok alkoholfogyasztását magyarázó elméletek közül az egyik legátfogóbb és legszélesebb körben alkalmazott megközelítést (Petraitis, Flay és Miller, 1995), Fishbein és Ajzen (1975) „*indokolt cselekvés elméletét*”, illetve annak továbbfejlesztett változatát, a „*tervezett cselekvés elméletét*” (Ajzen, 1991). Mindkét elmélet az egyén attitűdje és viselkedése közötti diszkrepanciára ad magyarázatot és az attitűd-viselkedés kapcsolat legfontosabb összetevőjeként a szociális normákat jelöli meg. Míg az „indokolt cselekvés elmélete” a szándékos cselekvésre vonatkozik, addig a „tervezett cselekvés elmélete” csupán az *észlelt* (viselkedési) kontrollt és a tervezett viselkedést veszi figyelembe. Mindkét teória abból indul ki, hogy a viselkedés közvetlen meghatározója a viselkedés teljesítésére (vagy nem teljesítésére) irányuló szándék vagy tervezés, és ezek utóbbiak meghatározzák egyrészt az egyén attitűdjét, másrészt a szubjektív normákat (azaz mit gondol a „fontos másik” az adott viselkedés megvalósításáról) az adott viselkedéssel kapcsolatban. Az elmélet rendkívül jól alkalmazható az alkoholfogyasztás vagy bármely szerhasználat magyarázatára (Petraitis, Flay és Miller, 1995). Látni fogjuk, hogy mindkét elmélet három legfontosabb komponense, az attitűd, a szubjektív norma, valamint a szándék vagyis az észlelt viselkedési kontroll megjelenik valamilyen formában az alkoholfogyasztás motivációs elméletében is (Cox és Klinger, 1988).

2. AZ ALKOHOLFOGYASZTÁS MOTIVÁCIÓS ELMÉLETE

2.1. A motivációk szerepe

A motívumok vagy motivációk¹ érzelmi töltettel rendelkező ismeretkészletek, amelyek megjelennek a gondolatainkban, elképzeléseinkben és bizonyos kíváncsú vagy nemkíváncsú célokra ill. célkategóriákra vonatkoznak (McClelland, 1985; Carver és Scheier, 1998). Murray (1938) feltételezése szerint a motívumokat a szükségletek és a környezeti ráhatások határozzák meg. A szükségletet nem érzékeljük közvetlenül, ugyanakkor ez a feltétel alakítja ki azt a motivációs állapotot, amelyet már közvetlenül átélünk. A környezeti ráhatással vagy nyomással kapcsolatban hasonló összefüggést tapasztalunk: a ráhatást önmagában nem érzékeljük közvetlenül, de az motivációs hatást vált ki arra vonatkozólag, hogy valamit meg akarunk-e szerezni vagy el akarunk-e kerülni. A szükségletek (pl. táplálékszükséglet) önmagukban is kialakíthatnak motivációs állapotokat (pl. éhség vagy maga az evés), de a külső tényezők, azaz a környezeti ráhatás is jelentősen befolyásolja a motivációink alakulását. Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy a szükségletek és a külső tényezők befolyásán túl az egyének a személyiség szintjén jelentősen különböznek motivációs hajlamaikban (pl. teljesítménymotívumukban). E három tényező (a szükségletek, a külső környezet és a személyiség) kölcsönös kapcsolatban áll egymással, és időben és helyzetenként változékonyak (Carver és Scheier, 1998).

2.2. Az alkoholfogyasztás motivációs kutatásának kezdete

Bár az alkoholmotivációt vizsgáló kurrens kutatásokban elterjedt négyfaktoros modell megszületése Cooper nevéhez fűződik (1994), fontos megemlíteni, hogy az alkoholfogyasztás motivációjának vizsgálata egészen a 40-es évekre nyúlik vissza, amikor is kvalitatív módszerekkel írták le az ivás mögött húzódó okokat (Riley, Marden és Lifshitz, 1948). A 60-as években már nagyobb, az általános populációt (Cahalan, Cisin és Crossley, 1969) és egyetemistákat (Jessor, Carman és Grossman, 1968) vizsgáló kvantitatív vizsgálatokban is kutatták az alkoholfogyasztás motivációit az Egyesült Államokban. Ezek a tanulmányok még nem motivációról szóltak, hanem inkább az ivás „okait” (reasons for drinking) vizsgálták, amelyeket két fő csoportba osztottak: a személyes problémákkal vagy a negatív hangulattal

---

¹ Értelmezésünkben a motívum és a motiváció fogalma fedi egymást és felcserélhető.

való megküzdés okok/motivációk, illetve a *társasággal, felszabadult hangulattal, örömmel* összefüggő okok/motivációk. Erre a két tengelyre épülve a vizsgálatoknak köszönhetően az évek során egyre gyűlt az ismeretanyag az egyén alkoholfogyasztásának szubjektív motivációiról és annak komplex változóiról (Kuntsche, 2007b). Egy további fontos lépést jelentett az alkoholfogyasztás motivációinak kutatásában, hogy McCarty és Kaye (1984) részletes motivációs mintázatot tárt fel az ivók különböző típusára vonatkozólag: a nagyivóknál különösen az elkerülés, az élménykeresés, az alkohol hatásának fokozása és társas okok voltak meghatározóak; a visszafogott fogyasztókra (akik főképp nők voltak) az öröm és az élvezet fokozása, és a sörfogyasztókra (akik főképp férfiak voltak) nagyfokú élménykeresés volt jellemző. Azonban ezeknek a „kezdeti” vizsgálatoknak legfőbb hiányosságuk abban rejlett, hogy nem épültek egy olyan átfogó elméleti háttérre, amely a fogyasztás mögött húzódó motivációs folyamatokat szisztematikusan figyelembe vette volna. Épp ezért az elsődleges céljuk az információk gyűjtése volt olyan szubjektív állításokkal kapcsolatban, amelyeket az emberek nagyobb felmérések kapcsán mondtak az alkoholfogyasztásuk okairól és indítékairól. Az alkoholfogyasztás motivációinak elméleti rendszerezésében Cox és Klinger (1988, 1990) modellje jelentette a mérföldkövet, amelyből valamivel később az alkoholfogyasztás motivációinak négyfaktoros modellje nőtt ki magát.

2.3. Az alkoholfogyasztás motivációs elmélete

A motivációs elméleteknek megkerülhetetlen szerepük van az egészségpszichológiában, az egészséget meghatározó magatartásformák hátterének pontosabb megértésében. McClelland (1989) például cukorbeteg motivációs struktúráinak és vércukorszintjük összefüggését modellezte sikerrel.

Kifejezetten az alkoholfogyasztás területén is több kutató állított fel motivációkon alapuló elméleti modelleket. Az egyik legismertebb Cox és Klinger (1988) nevéhez fűződik. A szerzők a Motivációs Modellükben azt feltételezik, hogy bár az alkoholfogyasztás mögött számos tényező húzódik, a végső tényező, amely az ivást meghatározza, az motivációs természetű. Az elképzelésük alapján az egyén alkoholfogyasztási motivációja az incentiv motiváció és az elvárt affektív változás köré fonódik. Az incentiv motiváció – Clark L. Hull, a fogalom létrehozója nyomán – alatt a szervezet azon késztetését értik, hogy bizonyos pozitív kimenetelű incentivákat elérjenek és negatív incentivákat pedig elkerüljenek. A szerzők

szerint az emberek élete az incentivák elérése és élvezete köré szerveződik, és ez által az incentiv motiváció a szervezet pszichológiai működésének alapvető részének tekinthető. Az önszabályozás elméletére építve azt feltételezik, hogy nem csupán az incentivák elérése és elutasítása határozza meg a magatartásunkat, hanem a motiváció egészében vett működésének lényege, hogy specifikus célok felé irányítja az egyén viselkedését. Az incentivákon túl a célok kitűzésében ugyanakkor lényeges az, hogy az egyének milyen affektív állapot vagy változás elérését kapcsolják össze az adott céllal. Az alkoholfogyasztás esetében az incentivák és az érzelmi változások percipálásának szerepét úgy képzelik el, hogy azok az egyének, akik pozitív hangulat-változást tapasztalnak az alkoholfogyasztás következtében, egyre nagyobb incentivát (pl. jutalmat) élnek meg, és ennek fordítottja is igaz.

Ezen elméleti alapokra támaszkodva Cox és Klinger (1988) tanulmányukban egy folyamatábrával illusztrálták komplex modelljüket, amelyben összegzik mindazon tényezőket, amelyek hozzájárulnak az egyén döntéséhez abban, hogy fogyaszt-e alkoholt vagy sem. Az alkoholhasználatra vonatkozó korábbi elméletekhez (pl. Jellinek, 1960) képest nem egyfajta kontrollálatlan sóvárgást feltételeznek az alkohollal kapcsolatban, hanem modelljük szerint az egyén motivációs „hálózatától” (nexusától), azaz az elvárások, az affektív folyamatok, az incentivák értékeinek és a döntési funkciók összességétől függ az alkoholfogyasztás. Cox és Klinger (1988) alapfeltevése, hogy az egyén tudatos vagy nem tudatos (automatikus) döntést hoz arról, hogy iszik-e vagy sem, és ez a döntés érzelmi és racionális folyamatok kombinációjával jellemezhető. A döntés a feltételezett affektív változás alapján történik, amelyet az egyén az alkohollal el kíván érni – szemben azzal a helyzettel, ha nem iszik. Egy alkoholista esetében például az alkohol nagymértékű fogyasztása ugyan előreveti az egyén számára azt, hogy ez veszélyezteti a pozícióját a munkahelyén, valamint a családi kapcsolatait, ugyanakkor az alkohol okozta öröm vagy megnyugvás felülírja a negatív érzelmi következményeket. Az Alkoholmotivációs Modellben Cox és Klinger (1988) olyan tényezőket vettek figyelembe, mint

- történeti tényezők, amely alatt az egyén személyiségbeli jellemzőit, szociokulturális környezetét és az alkohollal kapcsolatos biokémiai reaktivitását értik;
- aktuális tényezők, amelyekhez a szituációs tényezők (pl. fizikai környezet, egyedül van-e az egyén, amikor iszik) és a pozitív és negatív incentivák megléte (pl. az alkoholtól erősebbnek, nőiesebbnek, optimistábbnak stb. érezze magát) sorolhatók.

A történeti és aktuális tényezők a kognitív mediáló folyamatok (pl. gondolatok, emlékek, percepciók) révén súlyozódnak és befolyásolják az egyén érzelmileg pozitívan vagy negatívan színezett elvárását az alkohol direkt (kémiai) és nem direkt (instrumentális) hatásáról.

Mindezek következményeként az egyénben négyfajta elvárt hatás alakul ki az alkoholfogyasztással kapcsolatban:

1. a pozitív hatás erősebb lesz (ezt reménynek nevezik)
2. a pozitív hatás csökkenni fog (ezt csalódásnak, elkerülésnek nevezik)
3. a negatív hatás erősebb lesz (ezt félelemnek nevezik)
4. a negatív hatás csökkenni fog (ezt megkönnyebbülésnek nevezik)

Cox és Klinger (1988, 2002) e modell alapján kidolgozott egy „Motivációs strukturált kérdőívet” alkoholproblémával küzdő páciensek számára, akikkel strukturált interjúk keretében elemezték az egyes tényezők szerepét, maladaptív és adaptív motivációkat azonosítottak, majd egy cél-hierarchiát állítottak fel velük közösen az alkoholfogyasztásuk csökkentése érdekében.

Egy később tanulmányukban Cox és Klinger (1990) leegyszerűsítette a modellt, és egy olyan elméleti keretet javasoltak a motivációk kategorizálására, amely magában foglalja ugyan ezeket a részletesen feltárt tényezőket, azonban csupán két dimenzió mentén csoportosítja őket. Az egyik dimenzióként az alkoholfogyasztáshoz kapcsolódó érzelmi töltetet jelölték meg, amely lehet pozitív és negatív; a másik dimenziót pedig az incentive forrásában látták, amely lehet belső vagy külső eredetű. Ezen elméleten inspirálódva fogalmazta meg Cooper (1994) az alkoholmotiváció négyfaktoros modelljét.

Ezen túlmenően fontosnak tartom megemlíteni Wills és Cleary modelljét (Pikó, Wills és Walker, 2007), amelyben empirikus kutatások alapján szintén négy motivációs faktort különítettek el a serdülőkori szerfogyasztásban. A Cox és Klinger modellel (Cox és Klinger, 1988, 1990) megegyezően a szociális és a megküzdéses motivációt azonosították a fogyasztást meghatározó tényezőknek. Ezek mellett pedig az énmegerősítés és az unaloműzés motiválhatja az alkoholfogyasztást. Az utóbbi faktor némiképp megfeleltethető Cox és Klinger (1990) fokozásos motivációjának, mivel mindkettő motiváció fő jellemzője az izgalom- és élménykeresés. Az énmegerősítés esetében a fogyasztás az önbizalom és a magabiztosság növelésével függ össze, amely összefüggésbe hozható a Cox és Klinger (1990) által azonosított konformitás motivációval.

2.4. A négyfaktoros modell

2.4.1. A négyfaktoros modell előzménye: a háromfaktoros modell

A korai alkoholmotivációk vizsgálatának bemutatásánál kitértem arra, hogy a kezdetekben kétfajta motivációs típust (vagy okot) mértek: a személyes problémákkal vagy a negatív hangulattal való megküzdéses motivációkat, illetve a társasággal, az öröm fokozásával összefüggő motivációkat. Ezt később az alkoholfogyasztás motivációinak két-dimenziós megközelítésének nevezték, amely a megküzdéses és a szociális motivációkat foglalta magában (Cooper és mtsai., 1992; Stewart, Zeitlin és Samoluk, 1996).

Cooper és munkatársai (1992) fogalmazták meg elsőként, hogy a két-dimenziós megközelítés nem fedi le az alkohol duális szabályozó funkcióját (Wills és Shiffman, 1985), nevezetesen azt, hogy az alkohol csökkenti a negatív és fokozza a pozitív érzelmeket. Ezt figyelembe véve arra jutottak, hogy a szorongásos és lehangolt érzelmi állapotok szabályozására vonatkozik a megküzdéses motiváció, azonban a pozitív érzelmek felerősítését, azaz a *fokozásos motivációt* egy ettől független, önálló motivációként kell vizsgálni. Cooper és munkatársainak (1992) vizsgálatát megelőzően négy tanulmány (Brown és Finn, 1982; Johnston és O'Malley, 1986, Newcomb és mtsai., 1988, Windle és Barnes, 1988) foglalkozott már a fokozásos motiváció szerepével, azonban ezek közül egy sem vizsgálta a három motivációt együttesen. A négy közül csak kettő (Newcomb és mtsai., 1988, Windle és Barnes, 1988) jutott arra a következtetésre, hogy a fokozásos motiváció önállóan és pozitívan képes előrejelezni az alkoholfogyasztást. Fontos azonban kiemelni, hogy a négy közül egy vizsgálat sem mérte szisztematikusan és átfogóan az alkoholmotivációk szerepét az alkoholfogyasztásban.

A három motiváció együttes vizsgálatára Cooper és munkatársai (1992) kidolgoztak egy 21 tételes kérdőívet, amellyel különböző életkori és etnikai csoportokban igazolták a háromfaktoros modell érvényességét és megbízhatóságát. Az eredmények elégséges bizonyítékot szolgáltatnak a fokozásos motiváció mint önálló dimenzió létjogosultságáról. A vizsgálat szerint a fokozásos motiváció gyakori és nagymértékű alkoholfogyasztással volt jellemezhető és az alkoholhasználati indikátorok 5%-át magyarázta. Ezzel szemben a megküzdéses motiváció csupán az ivás gyakoriságával korrelált, de a fogyasztás mennyiségével nem mutatott összefüggést. Az is a fokozásos motiváció bevezetésének szükségességét támasztja alá Cooper és munkatársai (1992) szerint, hogy mindegyik

motiváció sajátos alkoholfogyasztási magatartással írható le. Mind a fokozásos és a szociális motivációk társas helyzetekkel és pozitív érzelmi állapottal kapcsolódtak össze, míg a megküzdéses motivációk főképp magányos, vagy kevésbé jellemzően egy további személlyel történő alkoholfogyasztással jártak együtt. A fokozásos motivációk szignifikáns kapcsolatot mutattak egyéb stimuláló szerek használatával (pl. marihuána, kokain), míg a megküzdéses motivációk inkább barbiturátok és nyugtatók bevitelével párosultak. Ezzel szemben a szociális motivációk nem álltak kapcsolatban semmilyen szer használatával sem, és az összességében is elmondható volt, hogy a szociális motivációkra – ellentétben a fokozásos és a megküzdéses motivációkkal – visszafogott alkoholfogyasztás volt jellemző.

Mivel Cooper és munkatársainak (1992) mintáját középkorú felnőtt normál populáció alkotta, Stewart, Zeitlin és Samoluk (1996) megismételte a vizsgálatot egyetemisták részvételével. Az eredmények tekintetében azonban nem adódtak lényeges különbségek, és a konfirmációs faktoranalízis megerősítette a három-faktoros modell konstruktum validitását és alkalmazhatóságát.

2.4.2. 3+1 faktor, azaz a négyfaktoros modell megszületése

Cox és Klinger (1990) elméleti megfontolásai és a 2.3. fejezetben leírt „leegyszerűsített” modellje arra inspirálta Lynne Coopert (1994), hogy a szerzőpáros által leírt két dimenzió alapján kiegészítse a háromfaktoros modellt. Cox és Klinger koncepciójának alapfeltevése az volt, hogy az emberek azért isznak, hogy elérjenek bizonyos kimeneteleket, és ezen kimenetek két dimenzió mentén oszthatóak fel: lehetnek egyrészt belsőleg vagy külsőleg motiváltak, másrészt szolgálhatnak pozitív vagy negatív megerősítéssel. Ez a négy-dimenziós Cooper (1994) szerint a következőképp nevezhető el:

	Pozitív megerősítés	Negatív megerősítés
Külsőleg motivált	SZOCIÁLIS	KONFORMITÁS
Belsőleg motivált	FOKOZÁSOS	MEGKÜZDÉSES

1. ábra: A négyfaktoros alkoholmotiváció Cox és Klinger (1990) és Cooper (1994) nyomán

A konformitás motiváció kialakítását inspirálta továbbá Farber, Khavari és Douglass (1980) tanulmánya, akik eredményeiket összegezve arra hívták fel a figyelmet, hogy minden alkoholfogyasztásra szolgáló ok vagy indok (ők még nem használták a motiváció kifejezést)

szolgálhat külső és belső megerősítéssel. Ezért lényegében Cooper (1994) szétválasztotta a szociális motivációt két eltérő motivációra: a pozitív megerősítéssel járó társas-affiliációs motivációra (ez maradt a szociális motiváció) és a negatív megerősítéssel szolgáló társak-konformitás motivációra (ezt konformitás motivációnak nevezte el).

Egy további lépést jelentett a konformitás faktor kialakítása felé, hogy korábban négy tanulmány (Brown és Finn, 1982; Gliksman, 1983, Johnston és O'Malley, 1986, Windle és Barnes, 1988) is vizsgálta a kortársak nyomását, valamint a társas elutasítástól való félelem szerepét az alkoholfogyasztásban. Ezek a vizsgálatok konzisztensen arra az eredményre jutottak, hogy a konformitás mint az ivás oki tényezője a fiatalok magatartásában még kitüntetett szerepet játszik, azonban a kor előrehaladtával elhalványul a szerepe, valamint – a feltételezések ellenére – nem kapcsolódik össze a gyakori vagy nagymértékű ivással.

Mindezen eredmények tükrében Cooper (1994) kiterjesztette az általa és kollégái által favorizált háromfaktoros modellt négyfaktorosra, amelyben a négy motiváció a következőképp különíthető el és írható le:

- (1) A *fokozás* (belső/pozitív megerősítés) motivációja azt a jelenséget fedi, amikor valaki azért iszik, hogy jobban érezze magát, fokozza az alkoholhasználatra révén átélt élményeket, eufóriát, azaz a megszokottnál kellemesebb belső élményeket keres.
- (2) A *szociális* (külső/pozitív megerősítés) motiváció szintén a pozitív élmények keresésére irányul, azonban ezeket társas kontextusban anticipálja. A szociális motívum arra vonatkozik, ha valaki a társas együttlétek élvezetének fokozása, a bulik „feldobása” miatt iszik.
- (3) A *konformitás* (külső/negatív megerősítés) arra utal, ha a személy azért iszik, hogy elkerülje a kellemetlen szociális helyzeteket; elsősorban a kiközösítést vagy a társaságon kívül rekedés élményét. Ez az azért iszom, hogy „ne lógjak ki a társaságból” tipikus helyzete.
- (4) A *megküzdés* (belső/negatív megerősítés) mint motívum a belső, negatív állapotok (szorongás, feszültség, nyugtalanság, rossz hangulat stb.) elkerülésére utal. Az alkoholfogyasztó ezekben az esetekben nem kiemelkedő jó hangulatot keres, hanem a negatív belső állapotokat próbálja elkerülni, kivédeni.

Cooper (1994) volt az első kutató, aki az alkoholfogyasztás négy motivációját együtt vizsgálta és ehhez egy validált, megbízható kérdőívet fejlesztett ki (l. 2.5. fejezet). A négyfaktoros modell validációs vizsgálatának mintáját – ellentétben a háromfaktoros alkoholmotivációs

kérdőívet validáló vizsgálat középkorú résztvevőivel – serdülők alkották. Az eredmények összességében megfelelően igazolták a négy-dimenziós struktúrát, és a konfirmációs faktoranalízis összehasonlítva a két- és háromfaktoros modellel sokkal jobb illeszkedést mutatott. Az etnikai csoportok és a korosztályok közötti összehasonlításban is invariánsak maradtak az eredmények.

Az eredmények arra is rávilágítottak, hogy a szociális motiváció a leggyakrabban előforduló tényező az ivás hátterében. A szociális motivációt követően a legmagasabb átlagot a fokozásos, a megküzdéses és végül a konformitás motiváció kapta. Az „újonnan bevezetett” konformitás motiváció mindhárom motivációval viszonylag alacsony interfaktor korrelációt mutatott, a legmagasabb korrelációja a szociális motivációval volt ($r=31$). A faktorok közötti korreláció legmagasabb a szociális és a fokozásos motivációk között volt ($r=68$). A konformitás motiváció negatív kapcsolatban állt az ivás gyakoriságával és az elfogyasztott alkohol mennyiségével, ugyanakkor – várható módon – pozitív kapcsolatot eredményezett a kifejezetten a bulikon elfogyasztott alkohol mennyiségével, valamint az alkohollal összefüggő problémáknak is megbízható előrejelzője volt a fiatalabb korcsoportban.

Ugyanakkor érdemes végül megemlíteni, hogy Martens és munkatársai (2003) versenyszerűen atletizáló egyetemistákkal végzett vizsgálatában arra jutott, hogy a konformitás motiváció skálája inkonzisztens, mivel bizonyos tételek inkább belső, mint külső eredetű motivációkat mérnek, és ezáltal a skála pszichometriaai tulajdonságai a többi három motiváció skálájához képest gyengébb. A szerzők felvetik, hogy az is elképzelhető a konformitás motiváció skála problémájának hátterében, hogy míg Cooper és munkatársai (1992) a szociális, fokozásos és megküzdéses motivációs skála tételeit felnőtt populáción fejlesztették ki, addig a konformitás motiváció tételei serdülőkön végzett vizsgálat eredményeképp születtek. A szerzők érvelése szerint az egyetemista atléták csoportja feltehetőleg inkább a felnőtt populáció jellemzőivel rendelkeznek, és kevésbé hasonlítanak a serdülőkhöz. A konformitás motiváció skála pszichometriaai gyengeségeit azonban későbbi, mind az idősebb és a fiatalabb populációt vizsgáló kutatások nem erősítették meg (l. Kuntsche és mtsai., 2005, 2006 összefoglalóit).

2.4.3. Az ötfaktorossá bővült modell

Újabban felmerült a négyfaktoros modell továbbfejlesztésének az igénye, amelyben a négyfaktoros motivációs struktúra helyett a megküzdéses motiváció szétválasztásával egy ötfaktoros megoldás jönné létre. Grant és munkatársainak (2007) javaslata szerint a megküzdéses motiváció szétbontható lenne egy megküzdéses-szorongásos és egy megküzdéses-depressziós faktorra. Ennek alapját azok az empirikus vizsgálatok szolgáltatják, amelyek bizonyították, hogy míg a depresszióval fokozott alkoholfogyasztás jár együtt, addig a szorongásos tünetekre visszafogott alkoholfogyasztás jellemző (Graham és mtsai., 2007). Grant és munkatársai (2007) a megküzdéses motiváció pontosítását azért is tartják szükségesnek, mert a klinikai gyakorlatban meghatározó jelentősége lenne annak, ha az alkoholfogyasztás hátterében álló depressziós és szorongásos alapú megküzdési motivációkat el tudnák különíteni. A feltételezéseik ellenőrzésére Cooper (1994) kérdőívét kiegészítették további tételekkel, amelyek a két új motivációt mérték és két különböző egyetemi mintán tesztelték a kérdőív pszichometriai tulajdonságait (Grant és mtsai., 2007).

A konfirmációs faktoranalízis az ötfaktoros modell jó illeszkedését mutatta, sőt az egyik minta esetében a négyfaktoros modellel összehasonlítva bizonyos tekintetben jobb értékeket eredményezett. Graham és munkatársainak (2007) vizsgálatával összhangban a megküzdéses-depresszió motiváció – ha minden egyéb változó kontrollálva volt – nagyobb mennyiségű alkoholfogyasztást jelezte előre, míg ez a megküzdéses-szorongásos motiváció esetében ez nem volt igaz.

A megküzdéses motivációk és az alkohollal összefüggő problémák szoros kapcsolatát számos vizsgálat alátámasztotta (Cooper, 1994; Cooper és mtsai., 1995; Kuntsche és mtsai., 2006, Kuntsche és Kuntsche, 2009; Németh és mtsai., 2011a; Urbán és mtsai., 2011; Németh és mtsai., 2011b). Az ötfaktoros modellel végzett vizsgálatban az derült ki, hogy míg a megküzdéses-szorongásos motiváció megbízhatóan, direkt úton jelezte előre az alkohollal összefüggő problémák előfordulását, addig a megküzdéses-depressziós motiváció csak indirekt módon, az alkoholfogyasztás mennyiségén keresztül jelezte azt előre (Grant és mtsai., 2007).

Bár az eredmények igazolták Grant és munkatársainak feltételezéseit az ötfaktoros modell megbízhatóságáról és validitásáról, úgy tűnik, az elmúlt három évben nem terjedt el a használata. Sőt, a tendencia inkább a négyfaktoros modell egyre szélesebb körű alkalmazása felé látszik elmozdulni (Kuntsche és mtsai., 2005). A négyfaktoros alkoholmotivációt mérő kérdőív rövidítése (Kuntsche és Kuntsche, 2009) és a modell egyéb, speciális kontextusban (pl. rekreációs környezet, Németh és mtsai., 2011a) és interkulturális összehasonlításban való alkalmazása (Kuntsche, Stewart és Cooper, 2008; Németh és mtsai., 2011b) is fellendülést hozhat annak további népszerűsödésében.

2.5. Az alkoholfogyasztás motivációs hátterének empirikus vizsgálata a négyfaktoros modell alapján

Az alkoholmotiváció kutatásának kezdeti szakaszában kvalitatív módszerekkel (Riley, Marden és Lifshitz, 1948) és nagyobb felmérésekbe beépített kérdésekkel, azaz nem sztenderdizált kérdőívvel indirekt módon vizsgálták a motivációkat (Kuntsche, 2007b). A 60-as években terjedt el néhány megbízható, önállóan kitöltendő „kérdéssor” a szociális és megküzdéses motiváció mérésére (pl. Cahalan, Cisin és Crossley, 1969; Mulford és Miller, 1960). A 80-as években jelentek meg (nem sztenderdizált) mérőeszközök a fokozásos motiváció mérése céljából (Brown és Finn, 1982; Johnston és O’Malley, 1986, Newcomb és mtsai., 1988, Windle és Barnes, 1988). Ezeknek a skáláknak a legfőbb hiányosságuk az volt, hogy csupán post-hoc elemzésekből fejlődtek ki, nem voltak kereszt-validálva, valamint nem épültek egy átfogó elméleti háttérre (Cooper és mtsai., 1992). Kuntsche és munkatársai (2005) összefoglaló szakirodalmi elemzésükben összesen 25 olyan kérdőívet azonosítottak, amelyek közvetve vagy közvetlenül az ivás okait, indítékait és motivációit mérik. Ezek rendszerint 2-10 vizsgált dimenzió jellemzően tetszőlegesen, elméleti keret nélkül lett kiválasztva, és maguk a kérdőívek többnyire elnevezés és további konfirmációs vizsgálatok nélkül maradtak.

Az első három faktort együttesen vizsgáló mérőeszközt, az Alkoholfogyasztás Motivációi Kérdőívet (Drinking Motives Questionnaire, DMQ) Cooper és munkatársai (1992) fejlesztették ki. Az említett korábbi skálákból összegyűjtötte a felhasznált tételeket, amelyeket két, független kutató értékelt, akik végül 21 tételre szűkítették le a kérdéssort. A kérdőívet felvették egyetemistákkal, majd az egyes tételek kiválasztása főkomponens elemzéssel, illetve faktoranalízissel történt, amelynek során vizsgálták a három faktor megfelelőségét. Ennek eredményeképp a három faktor a variancia 65%-át magyarázta és a súlyok alapján 15 tétel

hagytak meg Cooper és munkatársai (1992) a kérdőívben. 5-5 kérdés vonatkozott minden egyes motivációra és egy négyfokú skálán (1=soha/majdnem soha, 2=néha, 3=gyakran, 4=mindig/majdnem mindig) jelölhették be a megkérdezettek a válaszokat a következő instrukció alapján: „ha visszagondolsz az összes alkalomra, amikor ittál, mit mondanál, milyen gyakran ittál a következő okok miatt”.

Két évvel később tette közzé Cooper (1994) a négyfaktoros modellre bővült kérdőívet, az Alkoholfogyasztás Motivációi Módosított Kérdőívet (Drinking Motives Questionnaire – Revised, DMQ-R). A korábbi verzió szociális, a megküzdéses és a fokozásos skála tételeit meghagyta és azokhoz hozzátett öt további tételt a konformitás motiváció mérésére régebbi vizsgálatok kérdéssorai (Brown és Finn, 1982; Gliksman, 1983, Johnston és O'Malley, 1986, Windle és Barnes, 1988), valamint serdülőkkel végzett fókuszcsoportok eredményei alapján. Az így létrejött 20 tételes kérdőív válaszlehetőségeit kibővítette egy ötfokú skálára (1=soha/majdnem soha, 2=időnként, 3=az esetek felében, 4=gyakran, 5=mindig/majdnem mindig) és az instrukción ekkor még nem változtatott a korábbi verzióhoz képest. Csak később módosította az instrukciót úgy, hogy a válaszadónak az elmúlt 12 hónapban történő alkoholfogyasztást kell mérlegelnie az egyes motivációk előfordulásában. (Ennek a kérdőívnek a magyarra fordított és validált változata a Mellékletben található.)

Az alkoholmotivációk mérésében további fontos fejlődést eredményezett, hogy Kuntsche és Kuntsche (2009) a még szélesebb körben történő, gyorsabb és könnyebb alkalmazhatóság érdekében kidolgozta a kérdőív rövid változatát is, az Alkoholfogyasztás Motivációi Módosított Kérdőívnek Rövid Változatát (Drinking Motives Questionnaire Revised Short Form, DMQ-R-SF). Ez a kérdőív 12 tételt tartalmaz, mivel minden egyes motivációhoz három-három kérdés tartozik. A megkérdezetteknek egy háromfokú skálán kell bejelölniük (1=„soha”, 2=„időnként”, 3=„szinte mindig”) a válaszokat az alábbi instrukció alapján: „Az elmúlt 12 hónapban milyen gyakran ittál azért, mert...”. A kérdőívet egy középiskolás svájci reprezentatív mintán validálták, és azóta tudomásunk szerint Magyarországon kívül (Németh és mtsai., 2011a) csak Olaszországból közöltek eredményeket az alkalmazásáról (Mazzardis és mtsai., 2010). Fontos megjegyezni, hogy a svájci vizsgálat eredményei szerint a rövid verzió statisztikai mutatói megfeleltek a hosszú verzió jellemzőinek, sőt az illeszkedési mutatók valamelyest jobbak is voltak a rövid kérdőív esetében. Éppen ezért a disszertáció

anyagát alkotó vizsgálatban is alkalmaztuk a DMQ-R-SF-HU-t. (Ennek a kérdőívnek a magyarra fordított és validált változata is a Mellékletben található.)

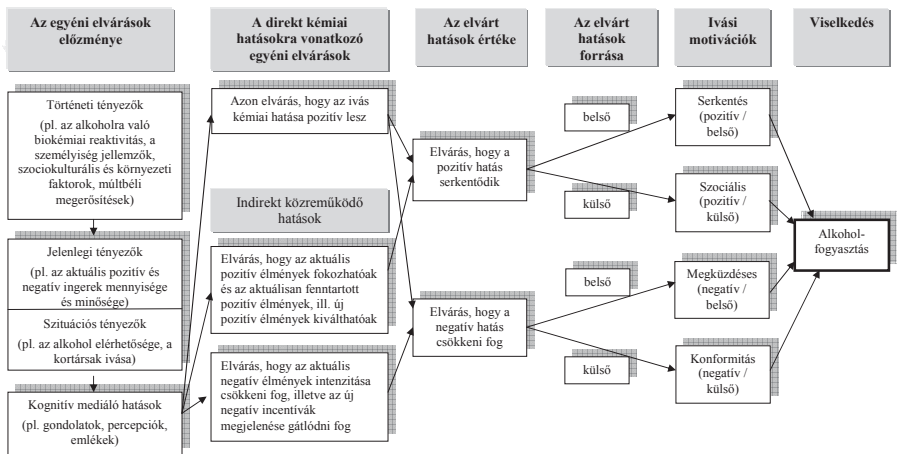
Végül röviden ismertetjük az ötfaktoros alkoholmotivációra alkalmazott, kanadai mintán validált kérdőívet is. A DMQ-R-t (Cooper, 1994) alapul véve egészítették ki Grant és munkatársai (2007) a meglévő 20 tételt 28-ra. A két új motiváció (megküzdéses-szorongásos és megküzdéses-depressziós) tételeit részben Cooper megküzdéses tételeiből, részben depressziós alkoholfüggőktől származó klinikai tapasztalatok alapján és negatív kognitív stílusukat figyelembe véve (pesszimista, tépelődő, negatív önértékelés) állították össze (Grant és mtsai., 2007). A 28 tétel úgy jött létre, hogy a szociális, fokozásos és konformitás motivációk öt-öt tételét kibővítették 4 tétellel a megküzdéses-szorongásos és 9 tétellel megküzdéses-depressziós motiváció mérésére. Az ötfokú válaszlehetőség-skálát és az instrukciót átvették a DMQ-R-ből. Az ötfaktoros kérdőív jó illeszkedését eredményezett, a faktortöltések, a megbízhatóság és az interfaktor korrelációk megfelelőnek bizonyultak (Grant és mtsai., 2007).

2.6. Összegzés

Az alkoholmotivációk kutatása mintegy fél évszázadra tekint vissza. A kutatások kezdetén többnyire két dimenziót vizsgáltak, az ivás megküzdéses és a társas-fokozásos tényezők köré szerveződő okait. Az évek során mintegy 25 skála született, amely közvetve vagy közvetlenül az ivás okait, indítékait és motivációit méri, azonban a rendszerint 2-10 vizsgált dimenzió csupán post-hoc elemzésekből fejlődött ki és jellemzően tetszőlegesen, átfogó elméleti keret nélkül lett kiválasztva (Cooper és mtsai., 1992; Kuntsche és mtsai., 2005).

Jelentős áttörést az alkoholmotiváció kutatásában Cox és Klinger (1988, 1990) elmélete jelentette, amelyre támaszkodva dolgozta ki Cooper (1994) azt a négyfaktoros alkoholmotivációs mérőeszközt, amely jelenleg a leggyakrabban használat mérőeszköz ezen a területen (Kuntsche és mtsai., 2005). Cox és Klinger (1998, 1990) elméletét és Cooper (1994) gyakorlati megközelítését Kuntsche és munkatársai (2005) szintetizálták tömör és világos módon (2. ábra).

Szintén Cox és Klinger (1988, 1990) elméletére alapozva készült egy három- és ötfaktoros skála (Cooper és mtsai., 1992; Grant és mtsai., 2007) is az alkoholmotivációk mérésére, amelyek szintén szolid elméleti és módszertani alapokon állnak, de úgy tűnik, hogy a négydimenziós struktúra marad egyelőre a legelterjedtebb. A négyfaktoros alkoholmotivációs mérőeszköz rövidített változatának (Kuntsche és Kuntsche, 2009) használata terjedőben van (Mazzardis és mtsai., 2010; Németh és mtsai., 2011a; Németh és mtsai., 2011b), amely praktikussága és gyors kitöltése miatt tovább serkenetheti az alkoholmotivációk négydimenziós megközelítésének a vizsgálatát.

2. ábra: A Motivációs Modell Cox és Klinger (1988, 1990) és Cooper (1994) feltételezései alapján (Kuntsche és mtsai., 2005)

3. AZ ALKOHOLMOTIVÁCIÓK ÉS AZ ELVÁRÁSOK KAPCSOLATA

Számos tanulmány foglalkozik az elvárások és a nagymértékű alkoholfogyasztás kapcsolatával (Brown, 1985; Martin és Hoffman, 1993; Reis és Riley, 2000).

Alkoholelvárások alatt azokat a hiedelmeket értjük, amelyeket az emberek az alkoholfogyasztás hatásával társítanak (Brown és mtsai., 1980). Az elvárás-elmélet szerint, ha a pozitív kimenetelű elvárások (pl. az alkoholfogyasztás pozitív megerősítésére vonatkozó elvárás) a negatív hatások alacsony szintű elvárásával (pl. kognitív-fizikai károsodás, depressziós tünetek) párosulnak, akkor az nagymértékű alkoholfogyasztáshoz vezet (Burke és Stephens, 1999). Az eddigi vizsgálatok azt mutatták, hogy egyéb változók (pl. gazdasági-társadalmi státusz, nem, kor, etnikum stb.) kontrollálása mellett az elvárások előrejelzik a nagyivást, de ez különösen a pozitív elvárások esetében igaz, a negatív elvárások prediktív ereje gyengébb (Brown, 1985; Smith és mtsai., 1995; Urbán és mtsai., 2008; Urbán, Kökönyei és Demetrovics, 2008). Greenbaum, Brown és Friedman (1995) serdülőkkel végzett vizsgálata szerint a magatartászavar és az alkoholhasználat közötti kapcsolat mintegy 30%-át magyarázza az alkoholfogyasztás pozitív társas következményeire vonatkozó elvárás. Továbbá az is alátámasztást nyert, hogy az alkohollal kapcsolatos pozitív elvárások mediálják a gyermekkori bűnelkövetés és az alkoholhasználat közötti összefüggést (Meier és mtsai., 2007).

Mivel mind a motivációk és az elvárások esetében az alkoholfogyasztást megelőző és azt magyarázó tényezőkről van, ezért az elvárások és a motivációk gyakran az alkoholfogyasztás ekvivalens meghatározóiként jelennek meg (Baer, 2002; Ham és Hope, 2003). Való igaz, hogy a motivációk mérésének kezdeti szakaszában Brown és munkatársai (1980) a Leigh-féle Alkoholelvárás kérdőívének (Alcohol Expectancies Questionnaire, AEQ, Leigh és Stacy, 1993) tételait javasolta felhasználni az alkoholmotivációk mérésére (Cooper, 1994).

Azonban a motiváció és az elvárás eltérő fogalmak, amelyek bár szorosan kapcsolódnak az alkoholfogyasztáshoz és valamelyest egymáshoz, mást-mást mérnek (Kuntsche és mtsai., 2007a). A Motivációs Modell szerint az alkoholfogyasztási motivációk koncepciója azon a feltételezésen alapul, hogy az emberek azért isznak, hogy elérjenek bizonyos értékekkel színezett kimeneteleket (Cooper, 1994). Ugyanakkor a Modell figyelembe veszi azt is, hogy a motivációk különböző szükségletek, funkciók befolyásolják és alakítják, amelyek hatnak az

elvárásainkra, amelyek viszont a motivációinkat alakítják. A nagymértékű ivás, például, nagyobb valószínűséggel fordul elő azok között, akik fokozott stressznek vannak kitéve és megküzdéses motivációból isznak, valamint azok között is, akiknek a barátai nagyivók és szociális motivációból fogyasztanak alkoholt (Abbey, Smith és Scott, 1993). Ez azt jelenti, hogy az ivás motivációi és okai egy olyan döntési keretbe vannak beágyazva, amelyben az elvárásoknak és egyéb tényezőknek, mint a személyes tapasztalatoknak, aktuális helyzeteknek is jelentős szerepük van (l. 2. ábra).

Az elvárások és a motivációk közötti lényeges különbség, hogy “az elvárások az emberek hiedelmek arról, hogy mi fog történni, ha ők (vagy mások) alkoholt fogyasztanak, a motivációk pedig annak az adott hatásnak az értékelése, amelyet a személyek ki akarnak váltani az alkohol által, amely motiválja őket az ivásra” (Cox és Klinger, 2004, p. 124). Más szavakkal, egy olyan személynél, akinek elvárásai szerint az alkoholfogyasztás kedvező hatással jár, nem törvényszerű, hogy alkoholt igyon a kedvező hatás elérése végett csak azért, hogy az előzetes elvárását igazolja (Cooper, 1994).

Bár néhány tanulmány (pl. Cooper és mtsai., 1995; Read és mtsai., 2003; Catanzaro és Laurent, 2004) vizsgálta az elvárások és a motivációk kapcsolatát, ezek csak egy-egy specifikus elvárás és motiváció összefüggését vizsgálták (pl. a fokozásos elvárást és a fokozásos motivációt, a feszültség csökkentő elvárást és a megküzdéses motivációt). Kuntsche és munkatársai (2007a) végezték el elsőként a hét alkoholelvárás és a négyfaktoros alkoholmotivációk mediációs elemzését egy svájci középiskolás reprezentatív mintán².

Az eredményekből az derült ki, hogy az alkoholelvárásokat vizsgálva a megkérdezettek magasabb értéket adtak a feszültség csökkentés dimenzióján, mint a szociális elvárás dimenzión, miközben ez a motivációk esetében pont fordítva alakult: a legmagasabb átlag a szociális motivációnál mutatkozott és csak a fokozásos motiváció után következett rangsorban a megküzdéses motiváció. A legmagasabb együttjárás, azaz átfedés a szociális motivációk és a szociális elvárások között volt ($\beta=0,85$), a feszültség csökkentés és a megküzdéses motiváció között ez az érték jóval kisebb volt ($\beta=0,43$). Úgy tűnik, hogy amennyiben a serdülőknél magas érték mutatkozik a feszültség csökkentés elvárás skáláján, ez nem

---

² A konformitás motiváció tételeit végül kihagyták az elemzésből, mivel azoknak nincs megfelelőjük az alkoholelvárások tételesorában.

feltétlenül jelenti azt, hogy ők szükségszerűen gyakran isznak azért, hogy csökkentsék a feszültséget vagy az érzelmi problémáikkal megküzdjenek. Összességében is minden alkoholelváras skálán magasabb érték adódott, mint a motiváció skáláin, amely megfelelően illusztrálja az elvárások és a motivációk, mint két különböző koncepció közötti különbséget, azaz pl. a serdülők nem feltétlenül isznak azért, hogy az elvárásnak megfelelő bizonyos hatást elérjenek (Kuntsche és mtsai., 2007a).

A többszörös többváltozós regressziós modell elemzése adott választ a vizsgálat fő kérdésére, azaz arra, hogy a motivációk valóban mediálják-e az elvárások szerepét az alkoholfogyasztásban. Az eredmények egyöntetűen azt mutatták, hogy az alkoholhasználat indikátorainak (pl. fogyasztási gyakoriság, tipikus mennyiség, nagyívás) előrejelzésében a motivációk minden esetben magasabb szignifikáns koefficienssel és nagyobb megmagyarázott variációval rendelkeztek, mint az alkoholelvárasok. Mindössze két esetben mutatkoztak az elvárások pozitív előrejelzőnek: a fogyasztási gyakoriság és a nagyívás esetében. Azonban mindkét esetben a megmagyarázott variációt csak 0,1%-kal növekedett a többváltozós csak-motivációs modellhez képest. Az eredmény szignifikanciája pedig elképzelhetően inkább a nagy elemszámnak köszönhető (N=5616) (Kuntsche és mtsai., 2007a).

Egy másik kutatásban szintén az elvárások és motivációk összefüggését vizsgálták az alkoholfogyasztásban (Urbán, Kökönyei és Demetrovics, 2008), azonban egy további változót, a szenzoros élménykeresést mint személyiségvonást is bevonták a vizsgálatba, amely a feltételezések szerint kapcsolatban áll mind az elvárásokkal és a motivációkkal. Egyes vizsgálatok arra jutottak, hogy az alkoholfogyasztásban az elvárások közvetítik a szenzoros élménykeresés szerepét (Darkes, Greenbaum és Goldman, 2004), és a pozitív és a negatív elvárások együttesen a szenzoros élménykeresés és az alkoholfogyasztás gyakorisága közötti kapcsolat 50%-át is magyarázzák (Urbán és mtsai., 2008). Ugyanakkor születtek olyan vizsgálati eredmények is, amelyek nem tudták alátámasztani az elvárások mediáló szerepét (Katz, Fromm és D'Amico, 2000). A szenzoros élménykeresés és a motivációk összefüggését elsőként Magid, Maclean és Colder (2007) kutatták, és azt találták, hogy a fokozásos motiváció részben közvetíti a szenzoros élménykeresés és az alkoholfogyasztás kapcsolatát, a megküzdéses motivációk pedig az impulzivitás (a szenzoros élménykeresés egyik alskálájaként) és az alkoholfogyasztás kapcsolatát mediálja.

Urbán, Kökönyi és Demetrovics (2008) azt feltételezték ezek alapján, hogy az alkoholmotivációk mind az elvárások és a szenzoros élménykeresés szerepét mediálják az alkoholfogyasztásban. Az eredmények ezt támasztották alá, még pedig úgy, hogy a szenzoros élménykeresés -> pozitív elvárás -> alkoholmotivációk mint mediátor modell összesen a szenzoros élménykeresés és az alkoholmotivációk kapcsolatának 47%-át magyarázta. Ez azt jelenti, hogy a nagyfokú szenzoros élménykeresés több pozitív elvárással jár együtt, amely összességében nagyobb pontszámot eredményez az alkoholmotivációk összesített értékeiben, és amely a nagyobb mértékű alkoholfogyasztással van összefüggésben. A negatív elvárások esetében a modell (szenzoros élménykeresés -> negatív elvárás -> alkoholmotivációk) csupán a szenzoros élménykeresés és az alkoholmotivációk kapcsolatának 3%-át magyarázta. Ez összecseng a korábbi eredményekkel, miszerint a pozitív elvárások nagyobb dominanciával bírnak a negatív elvárásokkal szemben (Brown, 1985; Smith és mtsai., 1999; Urbán és mtsai., 2008). Összességében a kutatás Kuntsche és munkatársainak (2007a) eredményeit igazolta, azaz az elvárások távolabbi, a motivációk pedig közelebbi meghatározói az alkoholfogyasztásnak. Ugyanakkor Urbán, Kökönyi és Demetrovics (2008) vizsgálata csak részleges és nem teljes mediációt eredményezett, és a modellükben egyéb direkt útvonalak is szignifikánsnak mutatkoztak a szenzoros élménykeresés, a pozitív elvárás, az alkoholmotivációk, a kor, a nem és az alkoholhasználat összefüggésében.

Az eredmények tükrében elmondható, hogy az alkoholmotivációk az alkoholhasználatot befolyásoló végső tényezőinek tekinthetők, amelyek a „távolabb eső” hatások – mint például az alkohollal kapcsolatos elvárások – közvetítésén keresztül fejtik ki hatásukat. Annak ellenére, hogy tekintélyes szakirodalma áll rendelkezésre az alkoholelvárások szerepéről (pl. Leigh és Stacy, 1993; Abbey, Smith és Scott, 1993; Baer, 2002; Ham és Hope, 2003 áttekintésként), az eredmények azt bizonyítják, hogy önmagában egy elvárás nem jelenti azt, hogy a serdülők egy bizonyos hatás elérése miatt automatikusan az ivás mellett döntenek. A vizsgálatok (Kuntsche és mtsai., 2007a; Urbán, Kökönyi és Demetrovics, 2008) jelentősége egyrészt az, hogy rávilágított az alkoholmotivációk meghatározó szerepére és fontosságára a prevencióban. Másrészt az is kiderült, hogy míg az alkoholmotivációk prevenciószorgatása inkább azoknál a serdülőknél különösen fontos, akik már (akár nagymértékben) isznak, addig az alkoholelvárások figyelembevétele azoknál lehet lényeges, akik még nem kezdtek el inni. Kuntsche és munkatársai (2007a) éppen ezért felvetik, hogy a

primer prevenciós munkában a pozitív elvárások csökkentése vagy a negatív elvárások erősítése az alkoholhasználat megkezdése előtt hatékony lehet, míg a motivációkkal való foglalkozás pedig feltehetően inkább a szekunder prevencióban (pl. nagyívó fiataloknak szóló tanácsadás) lehet célravezető. Urbán, Kökönyi és Demetrovics (2008) vizsgálata továbbá arra hívja fel a figyelmet, hogy a negatív elvárásokkal szemben különösen a pozitív elvárásokkal való foglalkozás fontos a prevencióban, és a hatékonyság szempontjából a programok hangsúlyát úgy kell alakítani, hogy azok az alkohol pozitív imidzsét változtassák meg a magas szenzoros élménykeresésű fiatalok körében.

4. AZ ALKOHOLMOTIVÁCIÓK MEGHATÁROZÓI

4.1. Az életkor és az alkoholmotivációk összefüggése

Az alkoholfogyasztás mögött húzódó motivációk csupán a serdülőkorral bukkannak fel és válnak kutathatóvá (Kuntsche és mtsai., 2006). Webb és munkatársai (1999) 5. és 6. osztályos diákokat vizsgálva arra jutottak, hogy míg az előbbieknél csak a szociális motiváció volt kimutatható, addig az idősebbeknél már két motiváció, a szociális és a megküzdéses motiváció jelent meg. A vizsgálatok rendre azt mutatják, hogy a szociális és a megküzdéses motivációk az elsők, amelyek a serdülőkorral manifesztálódnak (McCarty és Kaye, 1984; Kuntsche és mtsai., 2006), majd a serdülőkor előrehaladtával és a fiatal felnőttkorban különül el a négy motiváció (Kuntsche és mtsai., 2005). Cooper (1994) szerint a konformitás motiváció kivételével minden motiváció gyakrabban fordul elő az idősebb serdülők között a fiatalabb serdülőkhez képest, ugyanakkor összességében a középkorú felnőttek a serdülőkhez képest alacsonyabb átlagértéket kaptak a motivációk skáláján (Cooper és mtsai., 1992; Cooper, 1994). A konformitás motiváció jelentőségének csökkenését a kor előrehaladtával minden vizsgálat alátámasztja (Stewart, Zeitlin és Salmulok, 1996; Kuntsche és mtsai., 2006; Grant és mtsai., 2007).

Úgy tűnik tehát, hogy a kor és az alkoholmotivációk előfordulási gyakorisága közötti kapcsolatot durván egy fordított U alakú görbével lehet jellemezni, amelynek csúcspontja, azaz a szociális, a fokozásos és a megküzdéses típusú ivás gyakorisága valahol a serdülőkor végén és a fiatal felnőttkor elején tetőzik. Stewart, Zeitlin és Samoluk (1996) a DMQ (háromfaktoros) kérdőívvel végzett vizsgálata is ezt erősítette meg, miszerint a fiatal egyetemisták az idősebb egyetemistákhoz képest mind a három motivációs skálán magasabb értéket kaptak. Ugyanakkor árnyalja valamelyest ezt az U-alakú összefüggést az a másik fontos eredményük, hogy a szociális motiváció fontossága relatíve nőtt a kor előrehaladtával, míg a megküzdéses motiváció esetében nem tapasztaltak növekedést. Kuntsche és Kuntsche (2009) a DMQ-R SF validálásakor a fiatalabb és idősebb serdülők mintájában szignifikáns, pozitív kapcsolatot állapítottak meg a kor és a két pozitív töltetű motiváció (szociális és fokozásos) motiváció között, de a konformitás és a megküzdéses motivációk esetében nem volt szignifikáns különbség.

Az összességében egybehangzó eredmények mellett lényeges felhívni arra a figyelmet, hogy a kutatások során elsősorban 18-20 év körüli fiatal egyetemista (college) diákokat vagy középiskolásokat vizsgáltak, és egyéb populációs szegmensekről vagy korcsoportokról kevesebb információ áll a rendelkezésünkre (Kuntsche és mtsai., 2006). A kor szerepéről az alkoholtmotivációk alakulásában fontos ismeretekkel szolgálhatnak az utánkövetéses vizsgálatok, amelyekből azonban egyelőre kevés áll rendelkezésünkre (ezek összefoglalóját l. az 4.6. fejezetben).

4.2. A nem és az alkoholtmotivációk összefüggése

Az életkor szerepéhez hasonlóan a nemi különbségek az alkoholtmotivációk tekintetében a serdülőkor körül alakulnak ki. Például Cooper (1994) a négyfaktoros alkoholtmotivációs modell validálásakor a 13-14 évesek csoportjában nem talált nemi különbségeket, de az idősebb korosztályban már szignifikáns növekedés mutatkozott a szociális és fokozásos motiváció skáláin a fiúknál. E két pozitív töltetű motiváció átlagértékei mind a középiskolások (Cooper, 1994) és az egyetemisták populációját vizsgálva is nőttek az életkorral a férfiak esetében, míg a nőknél nem volt tapasztalható ilyen összefüggés (Stewart, Zeitlin és Samoluk, 1996; Gire, 2002; Kuntsche és mtsai., 2006).

A negatív megerősítéssel bíró motivációknál a nemi különbségeit tekintve jelentős változás figyelhető meg a nemek között az életkor előrehaladtával, különösen a megküzdéses motivációk esetében. Míg a 13-15 éves lányok magasabb értékeket kaptak a megküzdéses skálán, a 18-19 éves korosztályban már a fiúknál volt magasabb az átlagérték (Cooper, 1994). A fiatal egyetemisták között (18-21 évesek) a fiúk és a lányok megküzdéses motiváció-értékei között nem volt szignifikáns eltérés (Nagoshi és mtsai., 1994, Stewart, Loughlin és Ryno, 2001), ugyanakkor az idősebb egyetemistáknál (23 évesnél idősebbek) a fiúk értékei szignifikánsan magasabbnak bizonyultak (Gire, 2002).

Stewart, Zeitlin és Samoluk (1996) is alátámasztotta ezt a konvergencia hipotézisnek nevezett összefüggést a megküzdéses motivációknál, miszerint ugyan az egyetemista lányokra magasabb megküzdéses motiváció-érték jellemző, de később ez a nemi különbség elhalványul. Úgy tűnik, hogy a két pozitív megerősítésű motiváció mellett a férfiak az életkor előrehaladtával a megküzdéses motiváció skálán is szignifikánsan magasabb értéket kapnak.

Ezt támasztja alá Cooper és munkatársai (1992) felnőtteket vizsgáló kutatása, amelyben a háromfaktoros alkoholmotivációs modellt validálták, és a fentieket megerősítve arra jutottak, hogy a férfiak minden alkoholmotivációs skálán magasabb értékeket kaptak. Ez az eredmény egybevág az epidemiológiai adatokkal, amely az alkoholfogyasztás és a részegség magasabb prevalenciáját jelzi a férfiak között (Anderson és Baumberg, 2006).

Ugyanakkor születtek eltérő eredmények is. Például Grant és munkatársainak (2007) vizsgálatában, amelyben az ötfaktoros modellt elemezték, a férfiak csak a szociális motiváció skáláján kaptak magasabb értéket, a többi motiváció esetében nem volt szignifikáns különbség. Ez az eredmény azonban – a szerzők szerint is – az eltérő kérdőív használatával is magyarázható. Kuntsche és Kuntsche (2009) az Alkoholmotivációs Módosított Kérdőív Rövid Változatának középiskolásokkal végzett validálásakor azt találták, hogy a fiúk – a korábbi vizsgálatok eredményeivel összhangban (Cooper és mtsai., 1992; Cooper, 1994; Stewart, Zeitlin és Samoluk, 1996) – valóban magasabb értéket kaptak a szociális motiváció skáláján, a lányok pedig a megküzdéses motiváció skáláján. De a korábbi vizsgálatokkal ellentétben egyrészt a fokozásos motivációt tekintve nem tapasztaltak szignifikáns különbséget, másrészt a konformitás skálán is a fiúknál mutatkozott magasabb érték.

Lényeges nemi eltérések tapasztalhatóak az alkoholmotivációk és a különböző alkoholhasználati indikátorok összefüggésében. Cooper és munkatársai (1992) azt találták, hogy a felnőtt populációban a megküzdéses motivációk szorosabb kapcsolatban álltak a részegség gyakoriságával a nők között, míg férfiaknál a megküzdéses motivációk inkább az alkohollal összefüggő problémákat és károsodásokat jelezték előre. A fokozásos motivációk szignifikánsan jobb előrejelzői voltak a marihuána- és az alkoholhasználat gyakoriságának férfiak, mint nők között. A szociális motivációk alkoholhasználatra vonatkozó prediktív erejében nem mutatkozott szignifikáns nemi különbség. Középiskolásokat vizsgálva (Cooper, 1994) azonban más eredményekre jutott, mivel egyedül a konformitás motiváció terén volt szignifikáns különbség a két nem között: a konformitás faktor a fiúknál szignifikánsan előrejelezte a „normál” alkoholfogyasztás és a nagyívás gyakoriságát.

4.3. Az alkoholmotivációk személyiségbeli meghatározói

Míg a személyiség és a problémás alkoholfogyasztás kapcsolatával számos közlemény foglalkozik (l.pl. Ham és Hope összefoglalóját, 2003), addig mindössze csak néhány kutatást publikáltak az alkoholmotivációk és a személyiségjellemzők összefüggéséről. Az alkoholmotivációval foglalkozó kutatásokban alátámasztást nyert, hogy az alkoholfogyasztás és a személyiség kapcsolatát az alkoholmotivációk mediálják (Cox és Klinger, 1988, 1990; Cooper és mtsai., 1995; Kuntsche és mtsai., 2006). Ugyanakkor a motivációk kialakulásában kiemelkedő szerepük van a személyiségbeli tényezőknek (McCrae és John, 1992), és ezért különösen fontos a személyiségbeli meghatározókat figyelembe venni az alkoholmotivációk és az alkoholfogyasztás kapcsolatát vizsgáló kutatásokban (Cooper, 1994; Cooper és mtsai., 1995; Stewart és Devine, 2000; Stewart, Loughlin és Rhyno, 2001).

Az eddig készült tanulmányok három csoportba oszthatók aszerint, hogy mely személyiségtényezők szerepét vizsgálták. A kutatások egyik csoportja a szorongást és a depressziót, a másik csoportja az Ötfaktoros személyiségmodellt, és végül a harmadik csoport a szenzoros élménykeresést és az impulzivitást vizsgálta az alkoholmotivációk területén.

4.3.1. Szorongás és depresszió

Az alkoholfogyasztást motiváló tényezők és a szorongás kapcsolatát vizsgálva arra jutott Comeau, Stewart és Loba (2001), hogy a szorongás szoros összefüggést mutat a megküzdéses motivációval. Ezt erősítette meg és egészítette ki Stewart és Zeitlin (1995), miszerint a nők esetében szorosabb volt a kapcsolat a megküzdéses motiváció és a szorongás között, mint férfiaknál. Ezzel párhuzamosan arra is rámutattak, hogy a szorongás skálán alacsony pontszámot elért személyeket általában a fokozásos motiváció vezérli az alkoholfogyasztásban. A depressziót illetően a kutatási eredmények egyöntetűen a megküzdéses motiváció és a depresszió szoros korrelációjáról számoltak be (Windle és Windle, 1996; Stewart és Devine, 2000). Egy vizsgálatban, amely csak közvetlenül mérte a depresszió és az alkoholmotivációk kapcsolatát, azt találták, hogy önmagukról nagymértékben negatívan nyilatkozó egyetemi hallgatók magasabb pontszámot kaptak a megküzdéses motivációkban (McNally és mtsai., 2003). A kutatás egyik érdekessége, hogy az egyén önmagáról alkotott véleményét a Bowlby-féle kötődési mintázat alapján levezetett 0-tól 1-ig terjedő index-szel mérték a szerzők. A mediációs elemzés feltárta, hogy a kötődési

folyamat során az önmagunkról kialakított modell előrejelolja a megküzdéses típusú motivációk kialakulását, amely egyúttal nagyobb mennyiségű alkohol fogyasztásával és problémás alkoholfogyasztási mintázattal jár együtt. Ez illeszkedik a depresszió és a megküzdéses motivációk kutatásáról szóló eredményekhez.

4.3.2. Az Ötfaktoros személyiségmodell és az alkoholmotivációk

Cooper (1994) azt feltételezte, hogy a személyiség Ötfaktoros modelljéből a neuroticitás (a negatív érzelmek megélésére való hajlandóság) jár együtt a megküzdéses motivációval. Ezen kívül a fokozásos motivációt a Zuckermann-féle szenzoros élménykereséssel (Zuckermann, 1979) hozta összefüggésbe. A magas szenzoros élménykeresés ugyanakkor az extraverzió, mint magasabb rendű személyiségjegy egyik alskálája révén összekapcsolódik az Ötfaktoros személyiségmodellel, de erről még lesz szó a szenzoros élménykeresés és az alkoholmotivációk tárgyalásánál.

Cooper feltételezését a személyiség Ötfaktoros modelljére vonatkozólag Stewart és Devine (2000) erősítette meg. Kutatásukban a NEO-PI-R kérdőívet, valamint DMQ-R tesztet vették fel egyetemistákkal és azt találták, hogy a megküzdéses és a konformitás motivációk valóban pozitívan korreláltak a neuroticizmussal és negatívan az extraverzióval. Ezen kívül a két pozitív kimenetelű (a szociális és a fokozásos) motiváció pozitívan korrelált az extraverzióval és negatívan a lelkiismeretesség faktorról. Azonban a fokozásos és a szociális típusú ivás az extraverzió eltérő alskáláival mutatott összefüggést. A fokozásos motiváció pozitívan korrelált az extraverzió a melegség (E1), az aktivitás (E4), az izgalomkeresés (E5) és a pozitív érzelmi viszonyulás (E6) alskálájával. A várt eredményeknek megfelelően a társas motiváció is pozitívan korrelált az izgalomkeresés (E5) alskálával, azonban meglepő módon nem korrelált a melegséggel (E1). Ez alapján a szerzők azt állapították meg, hogy a fokozásos ivók jellemzően élménykeresők, akik az újdonság és az új ingerek iránti vágy miatt fogyasztanak alkoholt. A lelkiismeretesség skála alacsony pontszámai alapján az is elmondható a fokozásos ivókról, hogy jellemzően felelőtlen, meggondolatlan egyének, akik az ettől eltérő motivációjú fogyasztókhöz képest a legkevesébe veszik figyelembe az alkoholfogyasztás hosszú távú káros következményeit. A szociális ivók ezzel szemben társaságot kedvelő egyének, akik a társas érzelmi szükségletek miatt isznak (Stewart és Devine, 2000). Ez az eredmény megfelel a korábbi megfigyeléseknek, miszerint a szociális ivók jellemzően mérsékelten fogyasztanak

alkoholt, míg a fokozásos ivók hajlamosak a nagymértékű, kockázatos ivásra (Cooper és mtsai., 1995).

Hasonlóan a belső motivációkhoz, a neuroticizmus skála komponensei és a konformitás, ill. megküzdéses motivációk közötti korrelációkban is eltérések mutatkoztak. A megküzdéses motivációk pozitívan korreláltak a neuroticizmus összes alszkálájával. A konformitás motivációk a neuroticizmus feszélyezettség (N4) és sebezhetőség (N6) alszkáláival korreláltak. Az eredmények klinikai implikációja, hogy a megküzdéses ivók nagyobb valószínűséggel hajlamosak a depresszióra, és azért isznak alkoholt, hogy a diszkonform érzéseiket csökkentésük. A konform ivók jellemzően félnék emberek, akik a társas ügyetlenségük feletti kontroll hiányát akarják csökkenteni az alkohol fogyasztásával (Stewart és Devine, 2000). A nyitottság és a barátságosság faktorok semmilyen motivációval sem korreláltak, amely magyarázható a faktor kialakításának ill. levezetésének problémáival is (Block, 1995).

A többszörös regressziós elemzéssel kimutatták, hogy három személyiségfaktor (a neuroticizmus, az extraverzió és a lelkiismeretesség) jósolta be a belső (azaz a fokozásos és a megküzdéses) motivációk előfordulását, azonban a külső motivációkra vonatkozólag egyik személyiségfaktornak sem volt ilyen prediktív ereje (Stewart és Devine, 2000).

Az eredmények tükrében felmerül a kérdés, hogy megküzdéses ivás és a neuroticizmus, valamint a fokozásos ivás és az extraverzió együttjárását inkább a pozitív versus negatív érzelmek, és kevésbé a személyiség magyarázza. De Cooper (1995) vizsgálata kimutatta, hogy a negatív érzelmek szintje valóban előrejelzik a megküzdéses motivációt, de a pozitív érzelmek szintje nem volt prediktív a fokozásos motiváció előfordulásában.

Stewart, Loughlin és Rhyno (2001) egy későbbi vizsgálatban megismételték a NEO-FFI alkalmazásával Stewart és Devine (2000) vizsgálatát és a korábbi eredményeket egy különbséggel meg is erősítették. Eltérés mutatkozott abban, hogy a fokozásos motiváció nem mutatott szignifikáns pozitív korrelációt az extraverzió skálával, viszont negatívan korrelált a neuroticizmus skálával. Ez a különbség egyrészt magyarázható az eltérő kérdőívek használatával, másrészt az extraverzió és a neuroticizmus közötti relatíve magas negatív korrelációval. Elképzelhető, hogy mind az alacsony neuroticizmus és mind a magas extraverzió összefüggnek a fokozásos motivációval. A vizsgálat újdonsága az volt, hogy a

mediátoros regressziós elemzés során azt találták, hogy a megküzdéses motiváció a mediátora a neuroticizmus és az alkohollal összefüggő problémák között. A megküzdéses motiváció mediátor szerepét megerősítették akkor is, amikor a számítások során kontrollálták az elfogyasztott mennyiséget is. Ez összecseng a korábbi tapasztalatokkal (Cooper és mtsai., 1995, Cooper, Agocha és Sheldon, 2000), miszerint a neuroticizmus skálán magas pontszámot elérő személyek gyakran számolnak be alkohol-problémákról, amely részben annak köszönhető, hogy amikor isznak, azt azért teszik, hogy csökkentsék vagy elkerüljék a negatív érzéseket. Stewart, Loughlin és Rhyno (2001) az eredményekkel rávilágítottak arra, hogy a neurotikus személyekre jellemző gyakori alkohol-problémák nem pusztán a túlzott mennyiség következménye, hanem a maladaptív motivációjuk hatása. A fokozásos motiváció mediálta az alacsony szintű lelkiismeretesség és a nagyívás kapcsolatát. Ez az eredmény is egybevág a korábbi feltételezésekkel (Cooper, 1994), amelyek szerint a fokozásos egyének azért isznak többet, mint az egyéb típusok, hogy önfeledten szórakozhassanak, és minél több kellemes érzést éljenek át. Cooper és munkatársai (1995) a fokozásos motiváció mediáló szerepét az élménykeresés (azaz az extraverzió) és a túlzott alkoholfogyasztás kapcsolatában mutatták ki. Ezt azonban Stewart, Loughlin és Rhyno (2001) nem tudták megismételni, mivel az ő skálájuk esetében a fokozásos motiváció nem korrelált a magas extraverzióval. Mindazonáltal eredményeikkel fontos adalékokkal szolgáltak az alkoholfogyasztás, a motívumok és a személyiség összefüggésének a megértésében.

Loukas és munkatársai (2000) szintén a NEO-FFI segítségével vizsgálták a személyiségdimenziók és az alkoholmotivációk kapcsolatát. Összhangban a korábbi eredményekkel a neuroticitás pozitív, a kellemesség negatív szignifikáns kapcsolatban állt a megküzdéses motivációval. Azonban eltérően az előző vizsgálatoktól az alacsony lelkiismeretesség nemcsak a fokozásos ivással, hanem a megküzdéses típussal is szignifikáns pozitív kapcsolatot mutatott. Az alacsony lelkiismeretességgel rendelkező egyénekre impulzivitás, gondtalanság és szétszórtság jellemző, amely az alkoholhasználat káros következményeinek ignorálását jelenti. Az alacsony lelkiismeretesség a megküzdéses típusú ivás esetében úgy járulhat hozzá az alkoholfogyasztáshoz, hogy az egyének nagyobb stresszválaszt-hatékonyaságot remélnek az italtól. A fokozásos ivók esetében pedig a gátlások csökkenése motiválhatja az alkoholfogyasztást (Loukas és mtsai. 2000).

Végül érdemes megemlíteni Theakston és munkatársainak (2004) vizsgálatát, amelyben a személyiség Ötfaktoros modelljének mérésére a Goldberg-féle IPIP-t (International Personality Item Pool) 100 ítemes kérdőívet alkalmazták. Az előző vizsgálatoktól eltérő kérdőív használata ellenére a szerzők azt feltételezték, hogy csakúgy, mint Stewart és Devine (2000) vizsgálatában az alacsony érzelmi stabilitás (neuroticitás) előrejelsoja a megküzdéses motivációt, a magas extravertió és az alacsony lelkiismeretesség pedig a fokozásos motivációt. Ezt kiegészítették azzal a hipotézissel, hogy a magas intellektus független személyiségbeli prediktora lesz a fokozásos ivásnak. Az eredmények igazolták a hipotéziseket. Váratlan eredmény volt a kutatásban, hogy személyiségdimenziók előrejelsoitak külsőleg vezényelt (szociális és konformitás) motivációkat: az eredmények szerint az alacsony érzelmi stabilitás és az alacsony intellektus előrejelsoit a konformitás motivációt; a magas kellemesség és az alacsony intellektus pedig gyenge, de szignifikáns prediktora volt a szociális motivációnak. Az intellektus skálára vonatkozó szignifikáns eredményeket azzal magyarázták a kutatók, - amelyek ellentmondanak a NEO-FFI és a NEO-PI-R tesztek nyitottság skálájának nem szignifikáns eredményeivel, - hogy az intellektus egy sokkal szűkebb személyiség konstruktumot takar, mint a nyitottság. Míg a nyitottság magában foglalja az erős érzelmesség és az esztétikum iránti érdeklődést, addig az intellektus skála inkább az új ötletek és perspektívák iránti nyitottságot jelenti. Hasonlóan magyarázza John és Srivastava (1999) a nyitottság és az intellektus faktor közötti különbséget. Ugyanakkor a vita kapcsán fontos szem előtt tartani, hogy az „ötödik” faktor eltérő tartalma és elnevezése számos vita tárgya a szakirodalomban (l. pl. Pervin, 1994, John és Srivastava, 1999).

4.3.3. Szenzoros élménykeresés és impulzivitás

A szenzoros élménykeresés a magas kockázatú, egészségkárosító magatartás jól ismert meghatározójának tekinthető, beleértve ebbe az alkoholhasználatot is (Zuckerman, 1979, 1994). A nagyfokú szenzoros élménykereséssel rendelkező egyének addig isznak, amíg el nem érik az arousal számukra optimális szintjét; és ezért gyakori és nagy mennyiségű alkoholfogyasztás jellemző rájuk (Connors és Sobell, 1986). Ugyanakkor Hittner és Swickert (2006) metaelemzésükben 61 tanulmány eredményére támaszkodva csak mérsékelt nagyságúnak ($r=0,263$) írják le a szenzoros élménykeresés és az alkoholfogyasztás kapcsolatát. A szenzoros élménykeresés négy alszála közül a dizinhibíció alszála mutatta a legerősebb korrelációt ($r=0,368$). Ez az eredmény felveti annak kérdését, hogy milyen egyéb

konstruktum kapcsolja össze a szenzoros élménykeresést az alkoholhasználattal (Urbán és mtsai., 2008), azaz például az alkoholmotivációk mediálják-e ezt a kapcsolatot. A szenzoros élménykeresés és az alkoholmotivációk kapcsolatával eddig csak néhány vizsgálat foglalkozott (Stewart és Zeitlin, 1994; Cooper és mtsai., 1995; Comeau, Stewart és Loba, 2001; Read és mtsai., 2003; Magid, MacLean és Colder, 2007; Urbán, Kökönyi és Demetrovics, 2008).

Az eddigi vizsgálatok egyértelmű hozadéka, hogy a szenzoros élménykeresés szignifikánsan korrelál a fokozásos motivációval (Stewart és Zeitlin, 1994; Cooper és mtsai., 1995; Comeau, Stewart és Loba, 2001; Read és mtsai., 2003; Magid, MacLean és Colder, 2007; Urbán, Kökönyi és Demetrovics, 2008). A fokozásos motivációra a pozitív érzelmi állapot serkentése és az új élmények keresése jellemző, amely egybevág a szenzoros élménykeresés személyiségjellemzőjével, amelyet az új és intenzív élmények iránti vágyakozás jellemez (Stewart és Zeitlin, 1994). Ugyanakkor két vizsgálat (Magid, MacLean és Colder, 2007; Urbán, Kökönyi és Demetrovics, 2008) is arra jutott, hogy a fokozásos motiváción túl a szociális és a megküzdéses motiváció is pozitív szignifikáns kapcsolatban áll a szenzoros élménykereséssel.

Mindössze három vizsgálat elemezte az együttjáráson túl azt, hogy mely motiváció mediálja a szenzoros élménykeresés és az alkoholfogyasztás vagy az alkohollal összefüggő problémák kapcsolatát (Cooper és mtsai., 1995; Read és mtsai., 2003; Magid, MacLean és Colder, 2007). Mindhárom vizsgálat arra jutott, hogy a fokozásos motiváció teljesen mediálja ezt a kapcsolatot, azonban más motivációk nem. Ez kézenfekvő, hiszen ha a magas szenzoros élménykereséssel jellemezhető személyek alacsony éppen az arousal szint, hajlamosak lehetnek arra, hogy alkoholt fogyasszanak a pozitív arousal fokozása érdekében. Éppen ezért érthető, hogy náluk elsősorban a fokozásos motiváció húzódik meg az alkoholfogyasztás hátterében. A nemi különbségeket tekintve a fokozásos motiváció hatása az alkoholfogyasztásra az útelemzés során erősebbnek bizonyult férfiak esetében (Cooper és mtsai., 1995), valamint a fokozásos motiváció fontosabb szerepet játszott a szenzoros élménykeresés és az alkoholfogyasztás összefüggésében férfiaknál, mint nőknél (Magid, MacLean és Colder, 2007). Ugyanakkor a nők esetében nagyobb volt a koefficiens, azaz erősebb volt a kapcsolat az alkoholfogyasztás és az alkohollal összefüggő problémák között (Magid, MacLean és Colder, 2007).

Magid, MacLean és Colder (2007) vizsgálatának újdonsága, hogy a szenzoros élménykeresés és az impulzivitás eltérő szerepével is foglalkoztak a kutatás során. Míg egyes elméletalkotók (Zuckerman, 1996; Read és mtsai., 2003) szerint az impulzivitás és a szenzoros élménykeresés egyetlen konstruktumnak tekinthető, addig mások amellett érvelnek (Hull és Slone, 2004; Magid, MacLean és Colder, 2007), hogy ez a két személyiségjellemző elkülönül egymástól, bár mérsékelten korrelálnak egymással. Utóbbiak szerint a lényeges különbség a kettő között, hogy az impulzivitás esetében azon viselkedésformák gátlásának a hiánya jellemző, amelyek negatív következménnyel járnak (Hull és Slone, 2004). Ezzel szemben a szenzoros élménykeresés elsősorban a különfajta és intenzív ingerek iránti igénnyel definiálható (Zuckerman, 1979, 1994; Connors és Sobell, 1986).

Magid, MacLean és Colder (2007) mediációs elemzésükben azt állapították meg, hogy bár mind az impulzivitás és a szenzoros élménykeresés szorosan összefügg az alkoholfogyasztással, ez más-más útvonalon történik: a megküzdése motivációk közvetítik az impulzivitás és az alkohollal összefüggő problémák kapcsolatát, a fokozásos motivációk – pedig a fent leírt módon – a szenzoros élménykeresés és az alkoholfogyasztás kapcsolatát. A magas szenzoros élménykereséssel rendelkező egyének tehát erős késztetést éreznek az új, intenzív és stimuláló élmények átélésére (pl. ivás), de az ő viselkedésük nem hordozza a gondatlanság, figyelmetlenség, a szétszórtság és a következményekkel való nemtörődömség jegyeit, mint az az impulzivitásra jellemző. A szenzoros élménykeresők például igyekeznek csökkenteni az ivás negatív következményeit (pl. nem fogyasztanak alkoholt a vizsga előtti nap), nem isznak kockázatos helyzetben (pl. parkban) és előre terveznek (pl. megoldják a hazajutásuk módját). A prevenció és az intervenció szempontjából az eredményeknek fontos implikációjuk van. Úgy tűnik, hogy míg az impulzív személyek esetében az alkoholfogyasztás csökkentése érdekében elsősorban a stresszel való megküzdésre és az önszabályozásra kell fókuszálni, addig a szenzoros élménykeresőknél a pozitív arousal növekedéssel járó alternatív stratégiák elsajátítására (Magid, MacLean és Colder, 2007).

4.3.4. Összegzés

A személyiségjellemzők és az alkoholmotivációk kapcsolatáról szóló empirikus vizsgálatok elsősorban a belsőleg vezérelt fokozásos és megküzdéses típusú motivációk különösen magas

kockázatát támasztották alá az alkoholfogyasztás szempontjából (Cooper és mtsai., 1995; Kuntsche és mtsai., 2005). A belső indíttatású motivációk magas kockázata kézenfekvő, hiszen azok elsősorban a feszültségsökkentéssel és a megküzdéssel hozhatók összefüggésbe, míg a külső motivációkat jellemzően kontextus-függőek és kevésbé stabilok az idő elteltével (Cooper, 1994; Stewart és Devine, 2000).

Összességében az eredmények úgy foglalhatóak össze, hogy a személyiségjellemzők és az alkoholmotivációk vizsgálatával az alkoholt fogyasztó fiatalok két markánsan elkülönülő kockázati csoportját sikerült azonosítani:

- (1) azokat, akik fokozásos motivációjuk miatt isznak, és általában extrovertáltabbak, impulzívak, agresszívek, és magas szenzoros élménykeresés, alacsony kontroll, és alacsony lelkiismeretesség jellemző rájuk;
- (2) ezzel szemben állnak azok, akik megküzdéses motivációk miatt isznak, és általában alacsony barátságossággal, magas neuroticizmussal és negatív énképpel jellemezhetőek.

4.4. Az alkoholmotivációk kulturális meghatározói

Annak ellenére, hogy az elmúlt 15 évben az alkoholmotivációk kutatása nemzetközi szinten dinamikus lendülettel folyt, az alkoholmotivációk interkulturális összehasonlításáról szóló empirikus eredmények ma még csak kis számban állnak rendelkezésünkre. A kulturális tényezők vizsgálata ugyanakkor kiemelten fontos, mivel az alkohol kulturális pozíciója egy társadalmon belül sokkal tartósabbnak és nehezebben megváltoztathatónak bizonyul, mint az egyéni tényezők esetében (Room, 1992). Az alkoholmotivációk különböző országokban végzett (nemzeti, azaz nem interkulturális összehasonlító) vizsgálata alapján azonban már önmagában arra következtethetünk, hogy feltűnő hasonlóságok figyelhetők meg az alkoholhasználat motivációs hátterében. A vizsgálatok eredményei kevés kivétellel azt támasztják alá, hogy az ivás mögött húzódó leggyakoribb motiváció a szociális és a fokozásos, valamint a fokozásos motivációk elsősorban a nagyívással, a megküzdéses motivációk pedig az alkohol-problémák előfordulásával mutatnak szoros összefüggést (l. Kuntsche és mtsai., 2006 összefoglalóját). Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy az alkoholmotivációk terén végzett ötből négy kutatás az Egyesült Államokban készült; többnyire egyetemi hallgatók körében (Kuntsche és mtsai., 2006). Éppen ezért fokozott szükség van az alkoholmotivációk vizsgálatára más kultúrákban és más földrajzi régiókban is.

A szakirodalom áttekintése során négy tanulmányt találtunk, amelyek az alkoholfelváltációk országok közötti hasonlóságot és különbségeit elemezték (Nagoshi és mtsai., 1994; Gire, 2002; Pikó, Wills és Walker, 2007; Kuntsche, Stewart és Cooper, 2008). Összességében ezek a vizsgálatok nem kínálnak egybehangzó eredményeket, és rámutatnak arra, hogy egymástól minél távolabb eső kultúrákat hasonlítunk össze, annál markánsabb különbségeket találunk.

Nagoshi és munkatársai (1994) amerikai és japán egyetemisták összehasonlítása alapján az amerikaiak alkoholfogyasztására több ünnepléssel és bulizással összekapcsolódó ok volt jellemző, mint a japánok esetében. A megküzdéses motivációkban nem mutatkozott különbség a két ország között. A kutatók nem az alkoholfelváltáció négyfaktoros modelljét vették alapul, hanem Johnson és munkatársainak (1985) kétfaktoros mérőeszközét használták a kutatás során, amely ünnepléses/bulizós okokat (szociális facilitáció) és patológiai okokat (ön-medikáció) azonosít az alkoholfogyasztás háttérében. A két ország között tapasztalt különbségeket azzal magyarázták Nagoshi és munkatársai (1994), hogy egyrészt a japán diákok az amerikaiakhoz képest egyrészt relatíve tapasztalatlanok az alkoholfogyasztás terén, azaz később kezdenek el inni és kevesebbet is fogyasztanak. Másrészt a japán társadalomban az egyéni különbségeknek kisebb jelentőséget tulajdonítanak, és az amerikai társaikhoz képest a japán diákok hajlamosabbak arra, hogy az egyéni érdekeiket a csoport-érdek alá rendeljék. Ennek megfelelően az „öncélú” bulizás és ünneplés kevésbé domináns tényező az ivás háttérében.

Gire (2002) is két igen különböző, szintén egy individualista és egy kollektivisták kultúrákat hasonlított össze az alkoholfogyasztás okai és háttéré szempontjából. Amerikai és nigériai egyetemistákkal töltötte ki az alkoholfelváltációk háromfaktoros kérdőívét (Cooper és mtsai., 1992) és azt találta, hogy az amerikai diákok a megküzdéses motiváció skáláján magasabb, viszont a szociális motiváció skáláján alacsonyabb értéket kaptak, mint a nigériai egyetemisták. Ezek az eredmények megfelelnek a feltételezéseknek, miszerint a kulturális tényezők, mint például az egyéni célok alárendelése a csoportnak, befolyásolják az alkoholfelváltációk szerepét. Az eredmények összhangban vannak továbbá a nigériai epidemiológiai adatokkal, amelyek – az amerikai adatokkal összehasonlítva – a problémás alkoholfogyasztás alacsonyabb prevalenciájáról tanúskodnak, hiszen a megküzdéses

motivációk, amelyek megbízható előrejelzői az alkohollal összefüggő problémák előfordulásának, szignifikánsan alacsonyabb értéket mutattak a nigériai diákok között.

Pikó, Wills és Walker (2007) a dohányzás és az alkoholhasználat motivációit hasonlította össze magyar és amerikai középiskolások között. A motivációk mérése Wills, Sandy és Shinar (1999) által kidolgozott négy-dimenziós skála alapján történt, amely a szociális, a megküzdés, az önbizalom és az unaloműzés alszálaiból áll (l. 2.3. fejezet). Az eredmények szerint a magyar diákok esetében csak a szociális motiváció korrelált az alkoholfogyasztással, míg az amerikai mintában a lányoknak mindegyik motiváció előrejelezte az ivást, a fiúknál pedig az érzelmszabályozás volt prediktív. A különbségeket a kutatók azzal magyarázták, hogy a magyar diákokra kisebb mértékű individualitás, a családhoz való erősebb kötődés, illetve az attól való markánsabb függőség jellemző. A családtól való elszakadás és függetlenedés egyik lehetséges kifejezése a szerhasználat, amelyre tipikusan a kortársakkal való társas programok során kerül sor (Pikó, Wills és Walker, 2007).

Végül a negyedik interkulturális összehasonlítást Kuntsche, Stewart és Cooper (2008) végezték el, amelyben svájci, kanadai és amerikai serdülők alkoholhasználatának motivációs hátterét vizsgálták az alkoholmotivációk négy-dimenziós kérdőívével (DMQ-R, Cooper, 1994). A három ország társadalmi-gazdasági jellemzői igen hasonlóak és talán ennek köszönhetően csak marginális különbségek mutatkoztak az alkoholmotivációkban. Az eredmények szerint a motivációk négy-dimenziós struktúrája invariáns volt, és a motivációk fontossága (átlagértékeik rangsora) azonos volt. Az alkoholmotivációk prediktív ereje az alkoholfogyasztás indikátoraira (pl. fogyasztási gyakoriság, részegség, alkohollal összefüggő problémák) vonatkozólag ugyanúgy alakult mindhárom országban. Ugyanakkor különbség mutatkozott abban, hogy a kanadai diákok mindegyik motiváció skáláján magasabb értékeket kaptak, mint a másik két ország résztvevői, amelyek kulturális különbségekkel magyarázhatóak. Úgy tűnik, a kanadai diákoknak esetleg több lehetőségük van az alkoholfogyasztásra társas környezetben, mivel több időt töltenek a kortársaikkal. Másrészt a kanadai középiskolásokban nagyobb a hajlandóság az alkohol okozta élmény fokozására, amelyet alátámaszt, hogy a gyakori részegség prevalenciája is magasabb ebben a korosztályban a másik két országhoz képest. Harmadrészt feltételezhető, hogy az iskolai nehézségekkel való megküzdés nagyobb problémát jelent a kanadai diákok számára, mint svájci és amerikai társaik esetében.

A négy kutatás eredményeit úgy összegezzük, hogy az országok között alapvetően csak kisebb eltérések mutatkoznak az alkohelmotivációkban, hacsak nem tapasztalható jelentős különbség az adott összehasonlítandó országok alkoholfogyasztási kultúrájában. Az eddigi kutatások kivétel nélkül különböző kontinensen fekvő országokat vizsgáltak. Tanulságos és célszerű lenne különböző alkoholfogyasztási szokásokkal rendelkező, azonos kontinensen fekvő (pl. európai) országokat is összehasonlítani az alkohelmotivációk szempontjából.

4.5. Az alkohelmotivációk szituációs meghatározói

Egyes alkohelmotivációk kedveznek bizonyos szituációk és fogyasztási kontextusok előfordulásának, ugyanakkor az is feltételezhető, hogy egyes szituációk más és más motivációk aktiválását segítik elő (Demers és mtsai., 2002). Cutter és O'Farrell (1984) amellett érvelnek, hogy a motivációs és a szituációs tényezők együttesen határozzák meg az alkoholfogyasztás mennyiségét.

Kifejezetten az alkohelmotivációk és az ivás különböző szituációs kontextusainak összefüggését eddig csak négy kutatás vizsgálta. Lynne Cooper vizsgálataiban (Cooper és mtsai., 1992; Cooper, 1994) mind az alkohelmotiváció háromfaktoros, mind a négyfaktoros kérdőív használatával, valamint mind egy általános felnőtt, mind egy serdülőkorú populáció vizsgálatával ugyanarra az eredményre jutott. Mindkét vizsgálat azt támasztotta alá, hogy az egyes motivációk más-más tipikus alkoholfogyasztási szituációval vagy kontextussal járnak együtt (Cooper és mtsai., 1992; Cooper, 1994).

- A szociális motiváció szignifikánsan pozitívan korrelált a társas és bulis helyzetekkel és a koedukált társasággal, valamint negatív korrelált az otthoni, a barátokkal vagy a családdal történő ivással.
- A fokozásos motivációra a nagyiváshoz jól illeszkedő szituációk voltak jellemzőek, azaz a fokozásos ivók elsősorban bárokban találhatók, ahol azonos nemű barátaikkal és ismerőseikkel isznak. Érdekes módon a fokozásos motivációk negatívan korreláltak a partikkal és bulikkal, amelyek pedig szintén megfelelő környezetet biztosítanak a nagyivásnak, de feltételezhetően az Egyesült Államokban a bárokban alacsonyabb a fogyasztás mennyiségének a (társas) kontrollja.

- A megküzdéses ivók elsősorban otthon isznak. Az elemzések arra is rámutattak, hogy a megküzdéses motivációk megbízható prediktorai a magányos ivásnak, amely a serdülők 3%-ára jellemző.
- A konformitás motiváció szignifikáns negatív kapcsolatban állt a bárókban vagy otthoni ivással, és szignifikánsan pozitívan korrelált a bulikon történő fogyasztással, ahol a társak befolyása és a normákkal való konformitás nyomása a legerősebb.

Ezek az eredmények alátámasztják azt a feltételezést, miszerint a motivációk az alkoholfogyasztás legközelebbi meghatározói, amelyek egyéb tényezők, például a szituációs, szociális kontextus szerepét közvetítik.

Mohr és munkatársai (2005) részben hasonló eredményekre jutottak, amikor az ivás szituációs tényezőinek és pozitív/negatív élmények alakulásának függvényében vizsgálták az alkoholmotiváció négyfaktoros modelljét. Egyetemistákat kértek meg arra, hogy három héten át internetes napló segítségével számoljanak be a mindennapi programjaikról, hangulatukról és társas kapcsolataikról. Cooper (1994) eredményeivel egybevágva azt találták, hogy a megküzdéses ivók szignifikánsan többet isznak otthon, amikor rossz hangulatban vannak és negatív társas tapasztalatokra tettek szert, mint azokon a napokon, amikor jobb társas élményekben és jobb hangulatban van részük. A kutatás jelentőségét az adja, hogy ez volt az első vizsgálat, amely bizonyította, hogy a megküzdéses ivóknál megemelkedik a „normál” fogyasztás szintje, amennyiben negatív eseményeket élnek át. Mohr és munkatársai (2005) kimutatták továbbá, hogy a fokozásos ivók esetében a pozitív hangulat előrejelzi azt, hogy többet isznak a lakásukon kívül, függetlenül attól, hogy milyen társas interakciókat éltek át. Ez az eredmény megerősíti a fokozásos motiváció nem-szociális jellegét és az utóbbihoz való elkülönülését. A szociális motivációk mind a pozitív hangulatot és a pozitív társas élményeket követően nagyobb mértékű, lakáson kívüli fogyasztással jártak együtt. Mohr és munkatársai (2005) szerint ez az eredmény arra vezethető vissza, hogy az egyetemisták kevésbé az alkohol okozta élmény fokozása a meghatározó, sokkal inkább a társas események fokozása, és ennek köszönhetően volt tapasztalható pozitív összefüggés a szociális motivációk és mind a hangulat és a társas tapasztalatok között. A konform ivók esetében nem voltak szignifikánsak az eredmények.

Egy későbbi kanadai vizsgálat megerősítette, hogy az eltérő fogyasztási indítékok más-más fogyasztási szituációval társulnak (Kairouz és mtsai., 2002). Az alkoholfogyasztási

indítékokat egy 15 tételes skálán mérték 10 tetszőlegesen kiválasztott, gyakori alkoholfogyasztási indok alapján. Mivel a vizsgálat nem az Alkoholmotivációs Modell elméleti keretére épült, emiatt nem lehet az eredményeket összevetni Cooper és munkatársainak (1992) és Cooper (1994) tanulmányaival. Mindazonáltal érdemes megjegyezni, hogy Kairouz és munkatársainak (2002) vizsgálata szerint a megadott indítékok figyelembevétele 8,1%-kal növelte a megmagyarázott varianciát az alkoholfogyasztás és a szituációk összefüggésének vizsgálatakor – szemben azzal a modellel, amely csak a nap, a napszak, a helyszín, a csoport mérete, a kapcsolatok fajtája és a helyi normákat vette figyelembe. Ez az eredmény alátámasztja Cox és Klinger elméletét (1988, 1990), miszerint az ivás „indítékai” erőteljes magyarázó tényezői az alkoholfogyasztás kontextusának. A kutatás hiányossága azonban, hogy nem vizsgálta, hogy egyes okok/indítékok milyen fogyasztási szituációkkal járnak együtt.

4.6. Az alkoholmotivációk longitudinális vizsgálata

Az alkoholmotivációról való ismereteink elsősorban keresztmetszeti vizsgálatokból származnak, mivel eddig csupán hat tanulmányt közöltek az alkoholmotivációk hosszútávú hatásáról és egyéb tényezőkkel való összefüggéséről. Az első utánkövetéses vizsgálatot Bradizza, Reifman és Barnes (1999) végezték el, amelyben 13-16 éves serdülők reprezentatív kohort mintáját vizsgálták. A hat évig tartó kutatásban évente egyszer interjúkat is készítettek a serdülőkkel és szüleikkel. Az eredmények szerint a fokozásos motiváció jelezte előre a legmegbízhatóbban a nagyivást öt-hat év múlva. Érdekes módon a megküzdéses motivációhoz képest a szociális motiváció jobb prediktora volt a problémás alkoholfogyasztásnak hosszútávon. Ugyanakkor ebben az összefüggésben szignifikáns etnikai különbségek mutatkoztak: míg a fehérek diákok között a szociális motiváció jobban előrejelezte a problémás alkoholfogyasztást, addig a feketék esetében a megküzdéses motiváció tűnt megbízhatóbb prediktornak.

Egy másik kutatásban Palmqvist, Martikainen és von Wright (2003) nem az alkoholmotivációk a fogyasztásra gyakorolt hosszútávú hatását, hanem a motivációk a társadalmi-kulturális változásokkal párhuzamosan zajló utánkövetését elemezték. Kutatásukban 14-16 éves finn iskolások motivációit és alkohol- és droghasználati mintázatát vizsgálták 1984-ben. Majd 15 évvel később egy igen hasonló (nem illesztett) mintán

ugyanazokkal a mérőeszközökkel megismételték a vizsgálatot. Mind az 1984-es, és az 1999-es kohortban úgy vizsgálták a motivációkat, hogy a nyitott kérdésekre (pl. miért iszol?; miért isznak a többiek?) adott válaszokat két független megfigyelő kategorizálta. Az eredmények szerint a diákok saját és másoknak tulajdonított alkoholfogyasztási motivációi jelentősen változtak 1984 és 1999 között. Összességében a megküzdéses ivók (pl. azért iszom, mert jó érzést okoz; mert jó buli) aránya csökkent, a fokozásos ivók aránya pedig nőtt³. Az 1984-es vizsgálatban a résztvevők a „barátokat” és a „kortársak befolyását” jelölték meg a saját fogyasztásuk legfontosabb indokaként, amely részben megfeleltethető a szociális motivációknak, azaz az egyéb kutatásokban is leggyakrabban előforduló motivációnak (Kuntsche és mtsai., 2006). Ezzel szemben 1999-ben a „jó érzés”, „buli” motivációja volt a leggyakrabban említett motiváció, amely a fokozásos motivációt fedi le leginkább. Érdekes módon a mások alkoholfogyasztása húzóó okok mögött a megkérdezettek a „rossz érzéseket”, azaz megküzdéses típusú motivációkat feltételeztek mindkét kutatási évben. Ugyanakkor ennek a válaszkategóriának az aránya 1999-ben alacsonyabb volt, mint 1984-ben, és ezzel együtt a fokozásos típusú okok aránya is megnőtt. Az eredmények arra is rámutattak, hogy 15 év elteltével jelentősen nőtt a részegség szándéka, illetve az olyan indokok gyakorisága, amelyek az alkohol hatásának élvezetével kapcsolódik össze. Bár Palmqvist, Martikainen és von Wright (2003) fontos ismeretekkel gazdagította az alkoholmotivációk longitudinális vizsgálatának irodalmát, módszertani gyengeségének számít az alkoholmotivációk valamelyest ad-hocnak tekinthető kategorizálási módszere és a két egymástól független kohort mintának a használata.

Ezzel szemben Read és munkatársai (2003) egyetemisták ugyanazon csoportját vizsgált két éven át, és az alkoholmotivációk és a fogyasztás összefüggésének elemzése az Alkoholmotivációs Modell elméletére épült (Cox és Klinger, 1988, 1990). A motivációk vizsgálatában az alkoholmotivációk háromfaktoros modelljét vették alapul (Cooper és mtsai., 1992). Az első, csupán megfelelően illeszkedő modell azt mutatta, hogy (1) az alkoholhasználat szignifikánsan előrejelezte a két évvel később fellépő alkoholproblémák prevalenciáját, valamint (2) a fokozásos motivációk szignifikánsan előrejelezték a két évvel későbbi alkoholfogyasztást, és (3) a feltételezésekkel ellentétben a megküzdéses motivációk

---

³ Palmqvist, Martikainen és von Wright (2003) vizsgálatának első adatfelvételekor még nem állt rendelkezésre az alkoholmotivációkat rendszerező elmélet, ezért a kutatók által használt motivációs kategóriákat csak nehezen lehet megfeleltetni az alkoholmotiváció négyfaktoros elméletének.

nem álltak kapcsolatban az alkohol-problémák előfordulásával. Azonban egy második, nagyon jól illeszkedő modell alapján az derült ki, hogy csak az alkoholhasználat és a két évvel későbbi alkohol- problémák között volt kimutatható szignifikáns prediktív összefüggés. Ezen túl az alkohol elérhetősége, valamint a társas környezet (pl. a fogyasztás környezete, a kortársak fogyasztása) jelezte szignifikánsan előre az alkoholfogyasztás mértékét. Read és munkatársainak (2003) az eredményei összességében megkérdőjelezik azt, hogy a három alkoholtmotiváció (Cooper és mtsai., 1992) valóban központi jelentőségű-e hosszútávon az alkoholfogyasztás és az azzal összefüggő problémák alakulásában. Bár Cooper (1994; Cooper és mtsai., 1995) eredményeit megerősítve Read és munkatársai (2003) is találtak bizonyítékot arra vonatkozólag, hogy az alkoholtmotivációk közvetítik bizonyos pszichoszociális tényezők hatását az alkoholfogyasztásra nézve, de vizsgálati eredményeik több ponton is ellentmondanak Cooper (1994) eredményeinek, különösen a megküzdéses motivációk és az alkohol-problémák szoros kapcsolatát illetően. Az eltérő eredmények egyik lehetséges magyarázata, hogy Read és munkatársainak (2003) vizsgálatában az alkoholhasználat és az alkohol-problémák között nagyon erős szignifikáns kapcsolat ($r=0,72$) mutatkozott, amely kevés megmagyarázható varianciát hagyott meg más egyéb tényezők hatásának a vizsgálatához.

Armeli és munkatársai (2010) sem tudták igazolni a megküzdéses motivációk és a fokozott vagy problémás alkoholfogyasztás összefüggését a négy éven át tartó utánkövetéses vizsgálatukban. A kutatás kezdetkor kitöltettek a résztvevőkkel egy kérdőívet az alkoholtmotivációjukról (Cooper három-faktoris modellje alapján; Cooper és mtsai., 1992), az alkoholfogyasztásukról és a depressziós és szorongásos tünetek előfordulásáról, valamint évente egyszer megkérték őket, hogy 30 napon át vezessenek naplót az interneten, amelyben az érzelmi állapotukról, a társas kapcsolataikról és az alkoholfogyasztásukról adtak számot. Az eredmények azt mutatták, hogy a fokozásos-szociális ivóknál (ezt a két motivációt összevonták a szerzők) a depressziós tünetek száma és az alkoholfogyasztás gyakorisága⁴ emelkedett a négy év során. A megküzdéses ivóknál emelkedett a szorongásos tünetek száma és az alkoholfogyasztás gyakorisága a négy év során; igaz, ez csak akkor volt szignifikáns, ha a szociális és a fokozásos motiváció skáláján is magas értéket kaptak ezek az egyének. Például azok a személyek, akikre alacsony értékű fokozásos-szociális motiváció, de magas

---

⁴ Fontos kiemelni, hogy az említett összefüggések a fogyasztás gyakoriságára és nem a mennyiségére vonatkoztak.

értékű megküzdéses motiváció volt jellemző, azoknál negatív összefüggés volt tapasztalható a szorongás és a fogyasztás gyakorisága között. Továbbá a negatív hangulattal jellemezhető időszakokban a megküzdéses ivóknál csökkent a fogyasztás gyakorisága. Ugyanakkor a fokozásos és a szociális ivóknál szignifikáns pozitív kapcsolat volt megfigyelhető a negatív hangulat változása és a fogyasztás gyakorisága között, amely konzisztens eredménynek mutatkozott az idő elteltével és a különböző mérési módok (napló és retrospektív mérés) alkalmazásával. Úgy tűnik, hogy a negatív hangulattal teli időszakok után a szociális-fokozásos ivók, akik bizonyítottan extrovertáltak és szenzoros élménykeresők (Kuntsche és mtsai., 2006), keresik a társas-buli helyzeteket, ahol az endorfin aktivitásukat az alkoholfogyasztással emelhetik (Armeli és mtsai., 2010).

Schelleman-Offermans, Kuntsche és Knibbe (2010) longitudinális vizsgálata volt az első, amely teljes keresztbe-kötött modellel (full cross-lagged model) elemezte az alkoholmotivációk és az alkoholhasználat összefüggését, amely az ok-okozati viszonyok megértése szempontjából döntő jelentőségű. A holland serdülőkkel végzett egy éven át tartó utánkövetéses vizsgálat összességében igazolta az alkoholmotivációk prediktív erejét az alkoholfogyasztásra vonatkozólag, akkor is, ha kontrollálták a korábbi alkoholfogyasztás változóját. A vizsgálat nem cáfolta meg az előző vizsgálatok (Read és mtsai., 2003; Armeli és mtsai., 2010) eredményét a megküzdéses motivációk gyenge predikciós erejéről. A megküzdéses motiváció csak a keresztmetszeti vizsgálat esetében járt szignifikánsan együtt a teljes heti fogyasztás és a nagyívás indikátoraival. A konformitás motiváció átlagértéke sem mutatott szignifikáns összefüggést az alkoholfogyasztással.

A korábbiakkal összhangban alátámasztották a fokozásos motivációk és a túlzott mértékű vagy gyakoriságú ivás hosszútávú összefüggését. Az eredmények alapján azonban a szociális motivációk tűntek a legerősebb előrejelzőnek hosszútávon, mind a fogyasztás mennyisége és a nagyívás gyakorisága szempontjából. Ez valamelyest ellentmond azon kutatási eredményeknek, amelyek a szociális motivációkat a visszafogott alkoholfogyasztással hozták összefüggésbe (Cooper, 1994; Kuntsche és mtsai, 2005, 2006). Úgy tűnik, a holland serdülőkre jellemző vizes alkoholfogyasztási kultúrában (l. erről Room, 1992) elfogadott norma, hogy a fiatalok társaságban nagymértékben isznak, míg ez a száraz kultúrákban (pl. USA) kevésbé tolerált (Schelleman-Offermans, Kuntsche és Knibbe, 2010).

További fontos eredménye a kutatásnak, hogy Schelleman-Offermans, Kuntsche és Knibbe, (2010) az idő elteltével szignifikáns eltolódás volt látható a külsőleg vezérelt motivációktól a belsőleg vezérelt motivációk felé. Ez megerősíti azon korábbi feltételezéseket (Kuntsche és mtsai., 2006), miszerint a kora serdülők jellemzően szociális és konform motivációk miatt isznak, majd ezek az idő során háttérbe szorulnak és a fokozásos és a megküzdéses motivációk válnak dominánssá.

Újabban Littlefield, Sher és Wood (2010) publikálták a 16 éven át tartó utánkövetéses vizsgálatuk eredményeit arról a kérdésről, hogy a személyiség változása összefüggésben van-e az alkoholimotivációk változásával; és ha igen, mely motiváció mediálja a problémás alkoholfogyasztás és a személyiség kapcsolatát. Ez a vizsgálat tekinthető az elsőnek, amely a személyiség és az alkoholimotivációk változásának a kapcsolatát elemzi serdülőkortól a felnőttkorig. Az első felmérést a résztvevők 18. életévében végezték, majd további 7 alkalommal töltötték ki velük tesztet a 35. életévükig. A vizsgálati személyek fele számolt be alkoholista családtagokról. A személyiségjellemzők közül az impulzivitást és a neuroticitást vizsgálták, az alkoholimotivációk mérésére pedig Sher és munkatársai (1991) által kidolgozott kérdőívet használták, amely csak a megküzdéses és a fokozásos motivációk mérését foglalja magában.

Az eredmények szerint a neuroticizmusban és az impulzivitásban bekövetkezett csökkenés egyúttal a megküzdéses és a fokozásos motivációk értékének a csökkenésével 18 és 35 év között. A neuroticizmus-érték csökkenését és az alkohol-problémák előfordulásának csökkenését szignifikánsan csak a megküzdéses motivációk mediálták; a fokozásos motiváció esetében ez a hatás nem volt szignifikáns, amennyiben a megküzdéses motivációt kontrollálták a modellben. Az impulzivitás tekintetében a megküzdéses motivációk kezdeti szintje (intercept) nem közvetítette szignifikánsan az impulzivitás és az alkohol-problémák előfordulásának kezdeti értékét (intercept), ha a fokozásos motivációt kontrollálták. Ugyanakkor a megküzdéses motiváció változása (slope) szignifikáns mediátora maradt az impulzivitás és az alkohol-problémák összefüggésének változásában (slope), akkor is, ha a fokozásos motivációt kontrollálták. Az eredmények rávilágítanak arra, hogy (1) a megküzdéses motivációk (de nem a fokozásos motivációk) a neuroticizmus és az alkohol-problémák speciális mediátorai, (2) valamint arra is, hogy a hosszútávon nagyfokú impulzivitással rendelkező egyének rosszabb megküzdési képességekkel jellemezhetőek. Ez

összezseng Cooper, Agocha és Sheldon (2000) állításával, miszerint az igen impulzív egyének hajlamosabbak az olyan kockázatos viselkedésre, amely maximalizálja a rövid távú nyereséget, de figyelmen kívül hagyja a hosszú távú veszteségeket.

Összegzés

Az alkoholmotivációk hosszú távú alakulásával foglalkozó hat vizsgálat eltérő eredményekre jutott. Egyedül abban mutatkozik egyetértés, hogy a konformitás motivációnak nincs semmilyen szignifikáns hatása az alkoholhasználat-indikátoraira hosszútávon. Az eltérő eredmények egyik lehetséges oka, hogy a vizsgálatokban rendkívül heterogén volt a módszerek, különösen a mérőeszközök használata.

A hatból öt vizsgálat a fokozásos motivációk meghatározó szerepét támasztották alá a néhány év múlva megfigyelhető nagyívás és problémás fogyasztás előfordulásában (Bradizza, Reifman és Barnes, 1999; Palmqvist, Martikainen és von Wright, 2003; Read és munkatársai, 2003; Armeli és munkatársai, 2010; Schelleman-Offermans, Kuntsche és Knibbe, 2010; Littlefield, Sher és Wood, 2010). Érdekes eredmény, hogy három vizsgálat (Read és munkatársai, 2003; Armeli és munkatársai, 2010; Schelleman-Offermans, Kuntsche és Knibbe, 2010) megkérdőjelezte a megküzdéses motivációk hosszútávú prediktív erejét. Ezzel szemben Littlefield, Sher és Wood (2010) vizsgálata megerősítette a megküzdéses motivációk szignifikáns hosszú távú hatását a személyiség változásának szempontjából. A nagyon eltérő módszereket alkalmazó hat vizsgálat közül kiténik Schelleman-Offermans, Kuntsche és Knibbe (2010) tanulmánya a legátfogóbb megközelítéssel és a legalaposabb módszertani kidolgozottsággal. Az eredmények alapján kijelenthető, hogy további módszertanilag megfelelően előkészített, más mintákon és más kultúrákban végzett kutatások szükségesek az alkoholmotivációk hosszútávú hatásáról, amelyek az eddigi túlnyomórészt keresztmetszeti vizsgálatokból származó ismereteinket gazdagítják és lehetőséget adnak az ok-okozati összefüggések alaposabb megértésére.

II. EMPIRIKUS VIZSGÁLATOK

5. A VIZSGÁLATOK CÉLJA ÉS FELÉPÍTÉSE

A disszertáció további fejezeteiben három vizsgálatot mutatok be. A vizsgálatok célja az volt, hogy megvizsgáljam az alkoholmotivációk és egyéb alkoholhasználati indikátorok közötti kapcsolatot, különös tekintettel arra, hogy az alkoholmotivációk mennyire képesek előrejelezni az alkoholfogyasztás túlzott mértékét (kockázatos ivást vagy nagyivást) és az alkohollal összefüggő problémák előfordulását. Ezen belül az alábbi négy célkitűzésre épültek a disszertációt alkotó vizsgálatok:

- Egyrészt az eddigi nemzetközi vizsgálatok jelentős része, ötből négy kutatás az Egyesült Államokban és Kanadában készült (Kuntsche és mtsai., 2006). Ezt az arányt valamelyest megváltoztatta, hogy az utóbbi időben Kuntsche és munkatársai (pl. Kuntsche és Kuntsche, 2009) számos vizsgálati eredményt publikáltak svájci kutatások alapján. Azonban más gazdasági, társadalmi és kulturális jellemzőkkel bíró országokban csak három vizsgálatot (Nagoshi és mtsai., 1994; Gire, 2002; Mazzardis és mtsai., 2010) végeztek az alkoholmotivációkról. Ezért a vizsgálataim egyik célja az volt, hogy az eddigi nemzetközi vizsgálatok eredményeit megerősítsem vagy cáfoljam, illetve kiegészítsem a hazai mintán végzett vizsgálatok alapján.
- Másrészt az alkoholmotivációk négy-dimenziós struktúrájának nemzetközi kutatási fókusza eddig a serdülők általános populációjára szorítkozott. Ezen kívül két kutatás foglalkozott a fiatal egyetemisták (Mohr és mtsai., 2005; Magid, MacLean és Colder, 2007) és egy kutatás a felnőttek alkoholmotivációival (Cooper és mtsai., 1995;), de ezek is az általános populációt vizsgálták. Ezért a kutatásom második célja az volt, hogy egy idősebb és heterogénebb mintán is megvizsgáljam az alkoholmotivációk négy-dimenziós struktúrájának érvényességét és az ezt vizsgáló kérdőív alkalmazhatóságát.
- Az előző ponttal összefüggően a kutatásom harmadik célja az volt, hogy a vizsgálatok során ne csak az általános populációval foglalkozzak, hanem a korábbi vizsgálatoktól eltérően egy speciális, rekreációs szintéren szerzett empirikus bizonyítékokkal járuljak hozzá az alkoholhasználat motivációs összetevőiről szóló ismeretanyaghoz.
- Végül a kutatás negyedik célkitűzésével arra vállalkoztam, hogy az alkoholmotivációk kulturális sajátosságait vizsgáljam olyan földrajzi térség és országok bevonásával, amelyeket eddig nem vizsgáltak, és egy olyan mérőeszköz

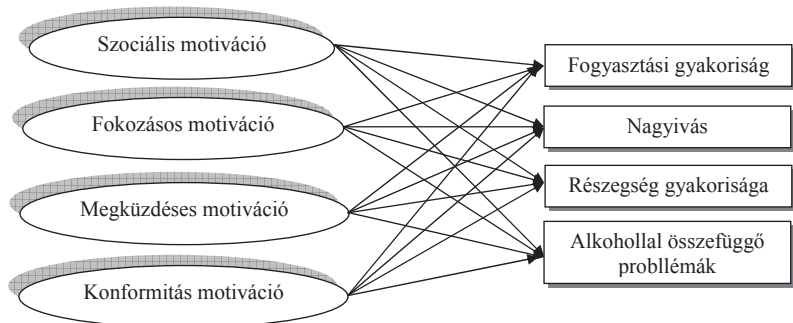
alkalmazásával (DMQ-R-SF), amelyet interkulturális összehasonlító vizsgálatban még nem használtak.

Erre a négy célkitűzésre épülve három vizsgálatot terveztem. Az első vizsgálatnak az volt a célja, hogy kialakítsam az Alkoholfogyasztás Motivációi Módosított Kérdőív (DMQ-R-HU) magyar nyelvű változatát. A kérdőív pszichometriai jellemzőit és konstruktum validitását középiskolás és egyetemista mintán vizsgáltam. Mivel a megerősítő faktorelemzés eredménye nem volt maradéktalanul kielégítő, így a vizsgálat második részében az Alkoholfogyasztás Motivációi Módosított Kérdőív Rövid Változatának (DMQ-R-SF-HU) az illeszkedését is megvizsgáltam ugyanezen a mintán. Következésképp az első vizsgálat a kérdőív két változatának, a DMQ-R-HU és a DMQ-R-SF-HU validálási eredményeit tartalmazza.

A második vizsgálat során már célzottan a rövid verzió (DMQ-R-SF-HU) alkalmazhatóságát vizsgáltam egy speciális rekreációs populáción. A rekreációs szintér vizsgálata különösen fontos két okból is. Egyrészt a táncos-zenés szórakozóhelyek látogatóira magasabb alkohol- és drogfogyasztási prevalencia jellemző (Demetrovics, 2009). Ezért ez a terep kiváló lehetőséget biztosít ahhoz, hogy a kockázatos és túlzott alkoholfogyasztás motivációs hátterét feltérképezzük. Másrészt az eddigi kutatások nem foglalkoztak a nem hagyományos, intézményes kereteken kívül eső színterekkel és speciális populációk mintákkal.

A harmadik vizsgálatban az alkoholmotivációk kultúrák közötti összehasonlításával foglalkoztam. Egy spanyol és egy magyar egyetemista minta alapján azt elemeztem, hogy egy a magyartól alapvetően eltérő, mediterrán (esetünkben spanyol) alkoholfogyasztó kultúrával összehasonlítva mennyire tekinthetők sajátosnak a hazai és spanyol vizsgálati személyek alkoholmotivációi. Ebben a vizsgálatban is a rövid kérdőívet (DMQ-R-SF-HU) használtam, amelyet még nem alkalmaztak interkulturális összehasonlítás céljából a nemzetközi szakirodalomban.

Mindhárom vizsgálatban az alkoholmotivációk és az alkoholhasználat bizonyos indikátorainak (kimeneti változók) kapcsolatát elemeztem többcsoportos elrendezéssel. A könnyebb érthetőség kedvéért a három vizsgálat ismertetése előtt bemutatom az alkoholmotivációk és a kimeneti változók összefüggésének feltételezhető kapcsolatait (3. ábra).

3. ábra: Az alkoholmotivációk és az alkoholhasználati kimeneti változók vizsgálatának többcsoportos elrendezésés grafikus ábrázolása

6. I. VIZSGÁLAT: AZ ALKOHOLFOGYASZTÁS MOTIVÁCIÓI MÓDOSÍTOTT KÉRDŐÍV RÖVID ÉS HOSSZÚ VERZIÓJÁNAK HAZAI ADAPTÁLÁSA

6.1. Célkitűzés

A vizsgálat célja az volt, hogy két különböző korcsoportú mintán megvizsgáljam az Alkoholfogyasztás Motivációi Módosított Kérdőív (DMQ-R-HU) magyar használatra alkalmas adaptálását, és elemezzem a mérőeszköz pszichometriai jellemzőit és konstruktum validitását (Urbán és mtsai., 2011; Németh és mtsai., 2011c). A vizsgálat során a tervezett célkitűzés kiegészült egy további céllal. A DMQ-R-HU vártnál rosszabb illeszkedési mutatói miatt a kérdőív rövid (DMQ-R-SF-HU) változatának alkalmazását is vizsgáltam a két magyar mintán. Ezáltal lehetőség nyílt arra, hogy párhuzamosan elemezhessem az Alkoholfogyasztás Motivációi Módosított Kérdőív hosszú (DMQ-R-HU) vagy rövid verziójának (DMQ-R-SF-HU) hazai alkalmazhatóságát, ellenőrizzem a kérdőívek struktúráját hazai mintán, illetve azonosítsam az esetleges eltéréseket az egyéb nemzetközi vizsgálatokhoz képest.

6.2. Módszer és eljárás

Minta

Középiskolás minta

A kutatás első részében harminc középiskolát kapott felkérést a vizsgálatban való részvételre, amelyből kettő visszautasította a közreműködést (93,3%-os válaszadás). Valamennyi iskolában random módon egy vagy két osztály került kiválasztásra. A szülői beleegyezést követően a kérdőív kitöltésére egy-egy iskolai tanóra állt rendelkezésre. A résztvevők írásban és szóban is kaptak tájékoztatást a vizsgálatról, illetve arról, hogy a részvétel önkéntes és anonim. Összesen 986 diák vett részt a vizsgálatban, akik közül a válaszok nagyarányú (20%-os vagy annál magasabb) hiánya miatt 34 főt (3,4%) ki kellett zárni az elemzésből. Mivel az alkoholfogyasztási motivációt csak az ivók körében lehet vizsgálni, szintén ki kellett zárni azokat, akik a megelőző 12 hónap során nem fogyasztottak alkoholt ($n=30$, 3,1%). A végső minta így 922 személyből állt (átlagéletkor 16,6, szórás=1,44 életév, tartomány=14-20 év; 362 fiú és 591 lány). A nemi arányok megfeleltek a magyar középiskolások nemi eloszlásának (Oktatási és Kulturális Minisztérium, 2006).

Egyetemista minta

Az egyetemista minta esetében az Eötvös Lóránd Tudományegyetem 1255 hallgatója kapott felkérést fel e-mailen keresztül, hogy töltsen ki egy online kérdőívet az alkoholhasználattal kapcsolatban. A kérdőív jelszóval védett felületen volt elérhető, így volt biztosítva, hogy csak a felkért személynek legyen hozzáférése a kérdőívhez. Már a kérdőív első kérdése tisztázta, hogy a kitöltő személy fogyasztott-e alkoholt az elmúlt 12 hónapban, és amennyiben nem, nem kellett folytatnia a válaszadást. Összesen 529 diák (317 férfi, 212 nő), azaz a megkeresett diákok 42,2%-a kezdte meg a kérdőív kitöltését, ami hasonló arány, mint amit más web-alapú felmérések esetében tapasztaltak (Kuntsche, Von Fischer és Gmel, 2008). Az 529 hallgatóból 346 (193 férfi és 153 nő) fejezte be a kérdőív kitöltését. A válaszadók átlagéletkora a végső mintában 21,6 év volt (szórás=2,61 életév), a tartomány 18-30 év között volt.

1. táblázat: Az 1. vizsgálat mintájának jellemzői

	Középiskolások	Egyetemisták
A minta nagysága (fő)	922	346
Férfiak aránya (%)	38	56
Átlagéletkor (szórás)	16,6 (1,44)	21,6 (2,61)

Mérőeszközök

Az alkoholmotiváció mérése

A vizsgálatban a 20 tételes Alkoholfogyasztás Motivációi Módosított Kérdőívet (DMQ-R-HU) (Cooper, 1994) használtam, amelynek felépítését ismertettem a 2.5. fejezetben. Az elemzés során megvizsgáltam, hogy amennyiben az Alkoholfogyasztás Motivációi Módosított Kérdőív Rövid Változatát (DMQ-R-SF-HU) (Kuntsche és Kuntsche, 2009) is alkalmazom, milyen mértékben módosulnak az eredmények. A DMQ-R-SF-HU alkalmazása azt jelentette, hogy a 20 tételből ki kellett választani a 12 tételt, amelyet Kuntsche és Kuntsche (2009) a rövid verzióban meghagytak és a válaszlehetőségeket át kellett kódolni öt válaszlehetőségre háromra (ld. 2.5. fejezet).

Mindkét kérdőív fordítását az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar Addiktológiai Tanszéki Szakcsoport tagjai végezték el külső, független megfigyelők bevonásával. A kérdőív oda-vissza fordítása biztosította a magyar nyelvű változat szakmai megfelelőségét és érthetőségét.

Az alkoholfogyasztás gyakoriságának mérése

A vizsgálat során a résztvevőknek meg kellett jelölniük, hogy hány alkalommal ittak alkoholt az elmúlt 12 hónap során. A válaszlehetőségek a két vizsgálatban valamelyest eltérőek voltak. A középiskolások hét válaszkategória közül választhattak (0, 1-2, 3-5, 6-9, 10-19, 20-39, és 40 vagy több alkalom). A későbbi számítások érdekében és a léptékek egységessé tételéhez az egyes válaszkategóriák közepét vettem alapul és 45 alkalmat az utolsó válasz esetében. Az egyetemista vizsgálatban a válaszlehetőségek az alábbiak voltak: „minden nap”, „nem minden nap, de legalább négyszer egy héten”, „2-3-szor egy héten”, „a héten egyszer”, „2-3-szor egy hónapban”, „a hónapban egyszer”, „7-11 alkalommal”, „3-6 alkalommal”, „1-2 alkalommal”, „egyszer sem”. A válaszokat úgy kódoltam, hogy a „minden nap” választ 365 napnak tekintettem, a „nem minden nap, de legalább négyszer egy héten” választ 208 napnak, a „2-3-szor egy hónapban” választ 130 napnak, „a hetente egyszer” választ 52 napnak, a „2-3-szor egy hónapban” választ 30 napnak, „a havonta egyszer” választ 12 napnak, a „7-11 alkalommal” választ 9 napnak, a „3-6 alkalommal” választ 4,5 napnak, az „1-2 alkalommal” választ 1 napnak, míg az „egyszer sem” választ 0-nak.

A részegség gyakoriságának mérése

A megkérdezetteknek az elmúlt 12 hónapot figyelembe véve kellett megadniuk, hogy hány alkalommal rúgtak be. A válaszlehetőségek az alábbiak voltak: 0, 1-2, 3-5, 6-9, 10-19, 20-39, és 40 vagy több alkalommal. A válaszkategóriák kódolása ugyanúgy történt, mint a középiskolások alkoholfogyasztási gyakoriságának mérésénél.

A nagyívás gyakoriságának mérése

A valamelyest eltérő nemzetközi definíciók használat nyomán (l. 1.2. fejezet) a vizsgálatban amellet döntöttem, hogy a nagyívást 5 vagy több ital egy alkalommal történő elfogyasztásával mérem. A középiskolásoknál a nagyívás havi, az egyetemistáknál az éves prevalenciáját vizsgáltam. A középiskolás mintában a válaszlehetőségek a következők voltak: „soha” (0-val kódolva), „egyszer” (1-sel kódolva), „kétszer” (2-sel kódolva), „3-5 alkalommal” (4-sel kódolva), „6-9 alkalommal” (7,5-tel kódolva) és a „10 vagy több

alkalommal” (11,25-tel kódolva). Az egyetemisták válaszlehetőségei ettől valamelyest eltértek: „soha” (0-val kódolva), „egyszer-kétszer” (1-sel kódolva), „3-6 alkalommal” (4,5-tel kódolva), „7-11 alkalommal” (9-cel kódolva), „1-3 alkalommal a hónapban” (24-gyel kódolva), „heti egyszer-kétszer” (78-cal kódolva), „heti 3-4 alkalommal (182-vel kódolva), „minden nap vagy majdnem minden nap” (365-tel kódolva).

Statisztikai elemzés

A négy alkoholmotivációs skála megbízhatóságát a Cronbach alfa mutatóval mértem. A belső konzisztencia értékét akkor tekintettem megfelelőnek, ha az 0,7 fölött volt (Nunnally és Bernstein, 1994). A DMQ-R, ill. a DMQ-R-SF négy-dimenziós faktorstruktúrájának megerősítésére konfirmációs faktorelemzést (CFA) végeztem (Brown, 2006), amelynek során az illeszkedés mellett vizsgáltam a tételek töltését és a faktorok közötti korrelációt. A modell illeszkedésének elemzésekor számos mutató (CFI, TLI, RMSEA, NNFI, SRMR) értékét figyelembe vettem. A statisztikai elemzés magában foglalta továbbá a négy alkoholmotiváció skála átlagértékeit és azok nembeli eltérését.

Az alkoholmotivációk és az alkoholfogyasztás, a részegség, valamint a nagyívás előfordulási gyakoriságának kapcsolatát a strukturális egyenletek modelljével (SEM) becsültem meg. A négy alkoholmotivációt független látens változóként kezeltem és az alkoholfogyasztással összefüggő indikátorok pedig függő változók voltak. Az alkoholfogyasztás indikátorait logaritmikus transzformációnak vettem alá a normális eloszlástól való eltérés csökkentése érdekében. A nemet és az életkort kontrolláltam az elemzések során.

A leíró statisztikai elemzéseket az SPSS 15.0 szoftver csomaggal (SPSS, 2006), a SEM-et az MPLUS 6.0 (Muthén és Muthén, 2007) programcsomaggal végeztem el. A SEM elemzések során olyan becslési módot alkalmaztam (MLR), amelyik robusztus a normalitás megsértése szempontjából.

6.3. Eredmények

A hosszú és a rövid kérdőív konfirmációs faktorelemzése

A DMQ-R skálán konfirmációs faktorelemzést hajtottam végre mind a középiskolás és az egyetemista mintán többszoportos elemzési móddal először az egyenlőségi feltételek elengedésével ($\chi^2_{\text{középiskolások}}=1472.5$; $\chi^2_{\text{egyetemisták}}=706.3$; $df=328$; $CFI=.84$; $TLI=.81$; $RMSEA=.094$ [.091-.098]; $SRMR=.096$), majd a faktortöltések és a metszéspontok invarianciájának feltételezésével ($\chi^2_{\text{középiskolások}}=1598$; $\chi^2_{\text{egyetemisták}}=1057$; $df=360$; $CFI=0.80$; $TLI=0.79$; $RMSEA=0.100$ [0,097-0,104]; $SRMR=0.104$). Mind a két elemzés alapján az illeszkedési mutatók összességében az elfogadható tartományon kívül estek. A modifikációs indexek vizsgálata során számos keresztöltésre és hiba kovarianciára derült fény. Mivel a modell specifikációjának javítása akkor vezethet torzításmentes modellhez, ha csak enyhe illeszkedési problémákról van szó (MacCallum, 1986; Brown, 2006), a keresztöltések és a hiba kovarianciák felszabadítása helyett úgy döntöttem, hogy egy második lépcsőben a DMQ-R rövid verziójának tételeit elemzem (Kuntsche és Kuntsche, 2009).

Ezt követően a DMQ-R-SF-HU konfirmációs faktorelemzése során két szabadon becsült struktúrát teszteltem külön a középiskolás és külön az egyetemista mintán. Az eredmények megfelelő illeszkedést mutattak mindkét csoportban: $\chi^2_{\text{középiskolások}}=177$; $df=48$; $CFI=0.97$; $TLI=0.96$; $RMSEA=0.053$ [0,045-0,062]; $SRMR=0.038$; $\chi^2_{\text{egyetemisták}}=170$; $df=48$; $CFI=0.93$; $TLI=0.90$; $RMSEA=0.086$ [0,072-0,100]; $SRMR=0.060$.

A többszoportos elemzés első lépésében a DMQ-R-SF-HU szabadon becsült mérési modelljét teszteltem, amely megfelelő illeszkedést eredményezett az adatokhoz: $\chi^2_{\text{középiskolások}}=176$; $\chi^2_{\text{egyetemisták}}=162$; $df=96$; $CFI=0.96$; $TLI=0.95$; $RMSEA=0.063$ [0,056-0,070]; $SRMR=0.044$. A többszoportos elemzés következő lépésében a struktúra invarianciája mellett szigorúbb feltételeket szabtam azzal, hogy a két csoport között az egyes faktortöltések egyenlőségét és a metszéspontok azonosságát is feltételeztem. Bár az illeszkedés mértéke szignifikánsan csökkent (Satorra-Bentler korrigált $\chi^2_{\text{különbség}}=111$ $df=16$ $p<0.001$), még ez a mérési modell is elfogadható illeszkedést mutatott: $\chi^2_{\text{középiskolások}}=206$; $\chi^2_{\text{egyetemisták}}=257$; $df=112$; $CFI=0.94$; $TLI=0.93$; $RMSEA=0.070$ [0,064-0,077]; $SRMR=0.054$. A harmadik lépésben tovább szigorítottam a mérési modell feltételeit azzal, hogy bevezettem az előző korlátozások mellé a látens faktorok varianciája egyenlőségének feltételét is. A modell illeszkedése ugyan némileg

gyengült ($\chi^2_{\text{középiskolások}}=219$; $\chi^2_{\text{egyetemisták}}=281$; $df=116$; $CFI=0,94$; $TLI=0,93$; $RMSEA=0,072$ [0,066-0,079]; $SRMR=0,075$), de az illeszkedési mutatók továbbra is az elfogadható tartományba estek. Az illeszkedések összehasonlítása arra utal, hogy a két csoportban a faktorok varianciája nem ekvivalens (Satorra-Bentler korrigált $\chi^2_{\text{különbség}}=27,3$; $df=4$; $p<0,001$). Az életkorral tehát változik az alkoholmotiváció varianciája.

A negyedik lépésben a legszigorúbb feltételrendszert szabtam meg a csoportok közötti invariancia tesztelésére. Az előző feltételek mellett a faktorok közötti korrelációk egyenlőségével egészítettem ki a többcsoporthoz mérési modellt, amelynek során az illeszkedés mértéke gyakorlatilag nem változott ($\chi^2_{\text{középiskolások}}=219$; $\chi^2_{\text{egyetemisták}}=283$; $df=122$; $CFI=0,94$; $TLI=0,93$; $RMSEA=0,070$ [0,064-0,077]; $SRMR=0,076$). Mivel a χ^2 különbség teszt nem volt szignifikáns (Satorra-Bentler korrigált $\chi^2_{\text{különbség}}=2,34$; $df=6$; $p>0,05$), a két csoportban a faktorok közötti korrelációk statisztikailag azonosak voltak.

A rövid kérdőív pszichometriai tulajdonságai

A faktorstruktúra vizsgálata nagyfokú hasonlóságokat tárt fel a középiskolás és az egyetemista minta között. Mindegyik sztenderdizált faktortöltés (2. táblázat) 0,5 fölött volt és erősen szignifikáns volt ($p<0,001$) mindkét csoportban. Ugyanazok a tételek eredményezték a legmagasabb faktortöltéseket mindkét mintában.

A faktorok közötti korrelációk legmagasabb (szociális és fokozásos motivációk között: $r=0,90$ az egyetemistáknál és $r=0,89$ a középiskolásoknál) és a legalacsonyabb (megküzdéses és konformitás motivációk között: $r=0,38$ az egyetemistáknál és $r=0,44$ a középiskolásoknál) mérőszámok is hasonlóan alakultak a két mintában.

2. táblázat: Az 1. vizsgálatban az egyes tételek sztenderdizált faktortöltése a konfirmációs faktorelemzés nyomán

Motiváció	Tételek	Középiskolások	Egyetemisták
Szociális	„mert segít élvezni egy bulit?”	0,76	0,82
	„mert élvezetesebbé teszi a társas összejöveteleket?”	0,82	0,84
	„mert feldobja a bulikat, ünnepeket?”	0,89	0,94
Fokozásos	„hogya feldobódj?”	0,81	0,69
	„mert kellemes érzést okoz?”	0,72	0,69
	„mert jó buli alkoholt inni?”	0,65	0,47
Megküzdéses	„mert segít, amikor lehangolt vagy ideges vagy?”	0,80	0,86
	„hogya jobb kedvre derülj, ha rossz hangulatban vagy?”	0,86	0,87
	„hogya elfeledkezz a problémáidról?”	0,80	0,85
Konformitás	„hogya beilleszkedj egy általad kedvelt társaságba?”	0,73	0,72
	„hogya mások kedveljenek?”	0,80	0,67
	„hogya ne érezd úgy, hogya kimaradsz valamiből?”	0,74	0,69

A kérdőív megbízhatósága két kivétellel (az egyetemista mintánál a fokozásos és a konformitás motiváció esetében) megfelelőnek bizonyult. A faktortöltések is ennél a két tételnél voltak a legalacsonyabbak (2. táblázat). A Cronbach alfa értékei 0,64 (fokozásos motiváció az egyetemista mintában) és 0,90 (megküzdéses és szociális motivációk az egyetemista mintában) között alakultak és a két minta között csak csekély eltérés volt tapasztalható (3. táblázat).

3. táblázat: A DMQ-R-SF-HU megbízhatósági mutatói az 1. vizsgálatban

	Középiskolások	Egyetemisták
Szociális	0,86	0,90
Fokozásos	0,77	0,64
Megküzdéses	0,86	0,90
Konformitás	0,78	0,69

A motivációk rangsora

Mindkét minta esetében ugyanúgy alakult az alkoholmotivációk sorrendje. A legmagasabb átlag a szociális motiváció esetében mutatkozott, ezt követte a fokozásos, a megküzdéses és végül a konformitás motiváció. A két mintát összehasonlítva csak a megküzdéses és a konformitás motiváció esetében találtam szignifikáns különbséget.

A nemi különbségeket tekintve a középiskolás fiúk a lányokhoz képest szignifikánsan magasabb értékeket mutattak a szociális ($t=2,36$; $df=890$; $p<0,02$) és a konformitás ($t=3,60$; $df=890$; $p<0,001$) motiváció skáláján. Ugyanakkor a megküzdéses motiváció esetében a középiskolás lányok kaptak magasabb átlagértéket, ez a különbség azonban nem volt szignifikáns ($t=1,48$; $df=890$; n.sz.). Az egyetemisták között a nők magasabb értéket adtak valamennyi faktoron, de csak a megküzdés skálán ($t=2,78$; $df=344$; $p<0,007$) találtam szignifikáns eltérést.

4. táblázat: Az alkoholmotivációk átlagértékei és azok nemi különbségei az 1. vizsgálatban

	Középiskolások	Egyetemisták
Alkoholmotivációk átlagértékei (szórás)*		
Szociális	2,62 ^a (1,43)	2,65 ^a (1,37)
Fokozásos	1,79 ^a (1,27)	1,80 ^a (1,15)
Megküzdéses	1,48 ^a (1,30)	1,31 ^b (1,25)
Konformitás	0,76 ^a (0,94)	0,56 ^b (0,73)
Nemek szerinti átlagok (szórás)*		
Férfiak		
Szociális	2,81 ^a (1,38)	2,62 ^a (1,38)
Fokozásos	1,92 ^b (1,31)	1,75 ^a (1,15)
Megküzdéses	1,41 ^a (1,30)	1,14 ^a (1,22)
Konformitás	0,91 ^b (1,05)	0,50 ^b (0,66)
Nők		
Szociális	2,58 ^a (1,43)	2,68 ^a (1,38)
Fokozásos	1,77 ^b (1,23)	1,86 ^a (1,16)
Megküzdéses	1,55 ^a (1,30)	1,52 ^a (1,23)
Konformitás	0,68 ^b (0,85)	0,63 ^b (0,80)

*A középiskolások és egyetemisták átlagainak összehasonlítására t-próbát használtam. 5%-os hibaszinten szignifikáns: a < b.

A motivációk és az alkoholhasználati indikátorok közötti kapcsolat

Alkoholhasználati indikátorokként az alkoholfogyasztás és a részegség gyakoriságát, valamint a nagyívás prevalenciáját használtam. Az 5. táblázatból kitűnik, hogy a középiskolások esetében mindegyik korreláció pozitívnak és szignifikánsnak mutatkozott. Az egyetemistáknál csupán a megküzdés és a konformitás motivációk nem korreláltak a részegség gyakoriságával. Úgy tűnik, ebben a mintában csak a pozitív töltetű motivációk a meghatározóak az olyan mennyiségű alkohol elfogyasztásában, amely már részegséggel végződik.

5. táblázat: Az alkoholmotivációk mint látens változók és az alkoholhasználat indikátorainak korrelációi az 1. vizsgálatban

	Fokozásos	Szociális	Konformitás	Megküzdés
Alkoholfogyasztás gyakorisága				
Középiskolások	0,52**	0,57**	0,14**	0,30**
Egyetemisták	0,40**	0,31**	0,11*	0,21**
Részegség gyakorisága				
Középiskolások	0,55**	0,53**	0,15**	0,32**
Egyetemisták	0,36**	0,30**	0,08	0,08
Nagyívás				
Középiskolások	0,43**	0,39**	0,15**	0,33**
Egyetemisták	0,27**	0,34**	0,14**	0,11*

Megjegyzés: *: $p < 0,05$, **: $p < 0,01$.

Második lépésként két többváltozós strukturális egyenlet modell elemzését hajtottam végre (6. táblázat). Az elemzés során az ivási motivációk és a különböző alkoholhasználati indikátorok kapcsolatát szabadon becsültem meg mindkét csoportban. Az eredmények szerint a modell illeszkedése megfelelő volt ($\chi^2_{\text{középiskolások}}=249$; $df=88$; CFI=0,97; TLI=0,96; RMSEA=0,045 [0,038-0,051]; SRMR=0,031; $\chi^2_{\text{egyetemisták}}=267$; $df=88$; CFI=0,92; TLI=0,87; RMSEA=0,077 [0,067-0,088]; SRMR=0,052).

6. táblázat: Alkoholmotivációk és az alkoholfogyasztással összefüggő indikátorok kapcsolata (sztemerdzált regressziós együtthatók a SEM modell alapján) az 1. vizsgálatban

	Fokozásos	Szociális	Konformitás	Megküzdéses	R ²
Alkoholfogyasztás					
Középiskolások	0,18	0,45***	-0,24***	0,04	33,8%
Egyetemisták	0,67*	-0,24	-0,05	-0,06	17,3%
Részegség					
Középiskolások	0,65***	0,04	-0,27**	0,03	33,7%
Egyetemisták	0,72*	-0,23	-0,04	-0,21	16,2%
Nagyivás					
Középiskolások	0,38	0,03	-0,18***	0,13*	19,5%
Egyetemisták	-0,13	0,44*	0,01	0,06	12,1%

Megjegyzés: *: $p < 0,05$, **: $p < 0,01$.

Az eredmények rávilágítottak arra, hogy míg az egyetemisták esetében a fokozásos motivációk jelezték előre az alkoholfogyasztás és a részegség gyakoriságát, addig a középiskolások esetében az összefüggések kicsit másként alakultak. A fiatalabbaknál a szociális és konformitás motivációk jelezték előre az alkoholfogyasztás gyakoriságát, a fokozásos és konformitás motivációk pedig a részegség gyakoriságát. A nagyivást az egyetemisták között a szociális motiváció jelezte előre, a középiskolásoknál pedig a fokozásos, a megküzdéses és a konformitás motivációk.

6.4. Diskusszió

Első vizsgálatom célkitűzése az volt, hogy két különböző korcsoportú mintán párhuzamosan elemezhessem, vajon az Alkoholfogyasztás Motivációi Módosított Kérdőív hosszú (DMQ-R-HU) vagy rövid verziója (DMQ-R-SF-HU) válik-e be jobban az alkalmazás során. Míg a DMQ-R-HU illeszkedési mutatói nem voltak maradéktalanul kielégítőek, addig a DMQ-R-SF-HU konfirmációs faktorelemzésének mutatói kitűnőnek bizonyultak, valamint a négy motivációs skála alkoholfogyasztásra vonatkozó magyarázó ereje is magasabb volt, mint a hosszú verzió esetében. A két vizsgálat – összhangban a DMQ-R-SF eddigi svájci (Kuntsche és Kuntsche, 2009) és olasz (Mazzardis és mtsai., 2010) validálási vizsgálatok eredményeivel – megerősítette az alkoholmotivációk négy-dimenziós struktúráját, valamint a rövid kérdőív megbízhatóságát és megfelelő illeszkedési mutatóit. Bár a korábbi vizsgálatokkal ellentétben

(Cooper, 1994; Cooper és mtsai., 1995) a hosszú változat a jelen mintában nem mutatott megfelelő illeszkedést, a skála hosszú változatának alkalmazása sem elvetendő. Bár a hosszú skála tartalmi validitása megfelelő, valószínűleg a konfirmációs faktorelemzés modelljének szigorú kritériumai, nevezetesen a keresztöltések nullában való rögzítése a mérési modellben okozhattak lényeges eltérést a mérési modell által előre jelzett és az adatokban tapasztalt variancia-kovariancia mátrix között. Az ilyen feszültségekre lényegesen kisebb az esély a kevesebb tételt tartalmazó skáláknál. Az elégtelen illeszkedés pontos okainak feltárásához további – a feltáró és a megerősítő faktorelemzés jellemzőit ötvöző – elemzések válnak szükségessé.

Az alkoholfogyasztási motivációk átlagértékeinek rangsora is ugyanúgy alakult mind a két magyar minta esetében, mint amit a nemzetközi vizsgálatok is mutattak (Kuntsche és Kuntsche, 2009; Mazzardis és mtsai., 2010). A szociális motivációk mentén mutatkoztak a legmagasabb átlagok, amelyet a fokozásos, a megküzdési, majd a konformitás motivációk követtek. A középiskolás fiúknál szignifikánsan magasabb érték mutatkozott a szociális motiváció skáláján, amely azt sugallja, hogy a fiúkra ebben a korban a barátokkal történő ivás sokkal jellemzőbb, mint a lányok esetében. A középiskolások és az egyetemisták motivációs átlagértékeinek összehasonlításából az derül ki, hogy az előbbieket szignifikánsan magasabb értéket kaptak a megküzdés és a konformitás motiváció skáláján. Ez egyrészt azt mutatja, hogy a fiatalabbak (középiskolások) esetében a kortársak erősebb nyomást gyakorolhatnak az alkoholfogyasztásra, mint az idősebbek esetében. Az önértékelés fejlesztésére és a stressz menedzselési képességeket javító egyéni és közösségi prevenciónak ebben vitális szerepe van (Komro és Toomey, 2002). Másrészt, az iskolai és családi nehézségekkel való megküzdési nehézségek eszerint központi kérdést jelenthetnek a középiskolások életében. Az iskolai keretek között zajló tantervi és tanterven kívüli, strukturált kommunikációt, asszertivitást és stressz menedzsmenetet célzó készségfejlesztő programok ebben jelentős javulást hozhatnak (Komro és Toomey, 2002; Conrod és mtsai., 2006).

Számos tanulságot hordoznak magukkal azok az eredmények is, amelyek az alkoholtmotivációk predikciós erejét írják le a fogyasztásra vonatkozóan. A nemzetközi kutatások eredményeivel (Kuntsche és mtsai., 2005, 2006) összhangban az egyetemisták esetében a belsőleg vezérelt fokozásos motivációk jelezték előre az alkoholfogyasztás és a részegség gyakoriságát. Ezzel szemben a középiskolásoknál szerteágazó mintázatot

tapasztaltam: csak külső motivációk (a szociális és a konformitás motiváció) jelezték előre az alkoholfogyasztás gyakoriságát, de a részegség gyakoriságát a konformitás motiváció mellett már a belső, fokozásos motiváció is előrejelezte. Ez az eredmény azt jelenti, hogy alapvetően a kortársaktól illetve a kontextustól függ, hogy a serdülők mennyit isznak; azonban a részegséget már belsőleg vezérelt indokok is befolyásolják. Ezt erősíti meg az az eredmény is, miszerint a tinédzsereknél a konformitás motiváció mellett a megküzdéses és fokozásos (szintén belsőleg vezérelt) motivációk jelezték előre a kockázatos ivást (nagyivást). Ezzel szemben az egyetemisták között a nagyivást a szociális motiváció jelezte előre, ami azzal magyarázható, hogy ez a csoport különösen gyakran partikon, különféle társas összejöveteleken iszik kockázatos módon. Ugyanakkor ezeket a feltételezéseket további vizsgálatoknak kell megerősíteniük.

Összességében az eredmények a DMQ-R-HU nem maradéktalanul kielégítő statisztikai tulajdonságait, ellenben a DMQ-R-SF-HU kiváló használhatóságot támasztják alá. A nagyfokú validitás és megbízhatóság mellett a rövid verzió további előnye, hogy gyorsabban kitölthető, és könnyen beépíthető nagyszabású felmérések kérdőív-anyagába, valamint a nemzetközi alkalmazás során a fordítás kevesebb hibalehetőséggel és torzítással bír.

Az alkoholfogyasztási motivációkra vonatkozó információknak a prevencióban is nagy jelentőségük van. Egyrészt az alkoholmotivációk az alkoholfogyasztáshoz legközelebb álló tényezők, amelyek egyfajta kapubejáratként közvetítik egyéb tényezők (pl. elvárások, személyiség) hatását (ld. 3. fejezet, valamint Cooper, 1994; Kuntsche és mtsai., 2006, 2007a; Urbán, Kökönyei és Demetrovics, 2008). Következésképp a prevenció programok szempontjából stratégiaiul fontos, könnyen elérhető tényezőkről van szó. Másrészt mivel a célzott, testreszabott prevenció megközelítések hatékonyabbak, mint az általános, átfogó programok (Gottfredson és Wilson, 2003; Masterman és Kelly, 2003), ezért érdemes a programokat a maladaptív motivációs háttérrel rendelkező fiatalokra fókuszálni. Conrod és munkatársainak (2006) vizsgálata rávilágított arra, hogy rendkívül hatékonyak a túlzott alkoholfogyasztás csökkentésével foglalkozó prevenció programok, amennyiben azok célzottan a kockázatos alkoholfogyasztással összefüggő motivációk megváltoztatására irányulnak.

A vizsgálatom jelentősége a prevenciós munka szempontjából az, hogy az eredmények rámutattak arra, hogy mely motivációk játszanak kitüntetett szerepet az egyes korcsoportokban. A középiskolásoknál az alkoholfogyasztást alapvetően a kortársak határozzák meg. Ugyanakkor a problémás fogyasztást, azaz a részegséget és a nagyivást már belső motivációk is előrejelezték, mint például a megküzdés és a fokozásos motiváció. Az egyetemistáknál inkább az izgalom és az alkohol okozta élmény fokozása meghatározó.

7. II. VIZSGÁLAT: ALKOHOLFOGYASZTÁSI MOTIVÁCIÓK VIZSGÁLATA FIATAL FELNŐTTEK KÖRÉBEN REKREÁCIÓS SZÍNTÉREN

7.1. Célkitűzés

Az Alkoholfogyasztás Motivációi Módosított Kérdőív hosszú (DMQ-R) és rövid verziójának (DMQ-R-SF) magyar középiskolás és egyetemista mintán történő adaptációját követően egy következő vizsgálatban már célzottan a rövid verzió (DMQ-R-SF-HU) alkalmazhatóságát vizsgáltam egy speciális populáción. Az eddigi nemzetközi kutatási trendtől eltérően nem egy általános serdülő vagy egyetemista populáció, hanem egy rekreációs szintén megkérdőjezt fiatal felnőttek alkották a vizsgálati mintát.

A rekreációs szintér vizsgálata kiemelt jelentőséggel bír, mivel a 90-es évek eleje óta dinamikus fejlődő táncos-zenes szórakozóhelyek látogatóira magasabb alkohol- és drogfogyasztási prevalencia jellemző (Demetrovics, 2009). Ezért ez a terep kiváló lehetőséget biztosít ahhoz, hogy a kockázatos és túlzott alkoholfogyasztás motivációs hátterét feltérképezzük.

A legális és illegális szerek használata a rekreációs szintén új jelenségeként tűnt fel a gazdasági és politikai rendszer megváltozásával a 90-es évek elejétől Magyarországon és a térségben (Demetrovics, 2001a). A 90-es évek közepéig a rekreációs szintér elsősorban az alternatív, underground kultúrával kapcsolódott össze, majd az elektronikus zenei partikon keresztül egyre inkább kommercializálódni kezdett, és a fiatalok rekreációjának meghatározó, széles társadalmi kört felölelő tényezővé vált (Demetrovics, 2006, Demetrovics és mtsai., 2008). Hazai empirikus vizsgálatok az európai trendhez hasonló magas illegális és legális szerhasználati prevalenciával jellemzik a rekreációs színteret. A budapesti táncos-zenes szórakozóhelyek látogatóit vizsgáló felmérésből (n=1051, átlag életkor 23 év, 60% férfi) az derült ki, hogy majdnem minden válaszadó kipróbált már valamilyen tiltott szert, valamint 38,6% volt legalább 40 alkalommal részeg az élete során és 18,2% legalább hetente fogyasztott alkoholt (Demetrovics, 2009).

A rekreációs szintén bekövetkezett szerhasználat növekedésére a megelőző és ártalomcsökkentő programokkal foglalkozó állami és civil szervezetek nem voltak

felkészülve. Ahhoz, hogy célzott és hatékony programok készüljenek a rekreációs szintér különösen vulnerábilisnak számító látogatói részére, alapos ismertek szükségesek a szerhasználatuk hátteréről és motivációs összetevőiről. A prevenció szempontjából a motivációs tényezők megértése kiemelten fontos, mivel ezek egyszerűen vizsgálhatóak, másrészt az alkoholhasználat „legközelebbi” meghatározóinak számítanak, amelyek egyéb tényezők (pl. kultúra, személyiség, elvárások) szerepét közvetítik (ld. 3. és 4. fejezet). Ezen túlmenően a megelőző programok tekintetében kiemelten fontos vizsgálni, hogy a DMQ-R-SF-HU alkalmazható lenne-e a parti-látogatók részére szervezett tanácsadási program keretében. A kérdőív kétségtelen előnye, hogy egyszerűen és gyorsan kitölthető jellege miatt azonnali visszacsatolást lehetne nyújtani a résztvevőknek. Amennyiben a DMQ-R-SF-HU használata beválik a rekreációs szintéren is, annak jelentős hozzáadéka lenne az egészségfejlesztés területén, különös tekintettel arra, hogy ez a szintér nehezen hozzáférhető és látogatói pedig fokozott figyelmet igényelnek a megelőzés és ártalomcsökkentés terén.

A rekreációs szintérre jellemző alkoholmotivációkat és azok sajátosságait a 2007-es Sziget fesztivál közönségének körében vizsgáltam. A vizsgálat célja az volt, hogy feltárjam, vajon az általános populációhoz képest a rekreációs szintéren mennyiben változnak az alkoholhasználat motivációs összetevői, és milyen speciális, csak erre a szintérre jellemző összefüggések állapíthatók meg az alkoholhasználat és a motivációs tényezőinek kapcsolatáról.

A Sziget látogatóiról eddig két nagyszabású, több éven át megismételt kutatás készült, amelyek fontos ismeretekkel és eredményekkel szolgálnak a látogatók demográfiai, szociológiai összetételéről, értékrendjükről és a szerhasználattal kapcsolatos attitűdjükről. Paksi (2000) kutatása a Sziget látogatóinak érték- és normarendszeréről, szabadidő felhasználási szokásairól és drogfogyasztásáról igazolta azt a hipotézist, miszerint a megkérdezett látogatóknál az átlagpopulációhoz képest gyakoribb tiltottszer-használat volt megfigyelhető. A Sziget-populáció társadalmi helyzete, a drogfogyasztásban való érintettsége és speciális veszélyeztetettsége nagyrészt megegyezik a magyarországi zenés-táncos szórakozóhelyek sajátos, kockázathordozó csoportjának drogfogyasztási szokásaival, amelyek markánsan eltértek a normál populáció értékeitől (Detrovics, 2001b; Detrovics és mtsai, 2008).

7.2. Módszer és eljárás

Minta

A Sziget fesztiválon Európa legnagyobb kulturális-zenei rendezvénye, amelyre 2007-ben mintegy 340.000 ember látogatott el. A fesztiválon belül a kutatási terep leszűkült az ún. Civil falura, ahol az Egészségügyi Minisztérium által felállított Egészségátorban az Országos Egészségfejlesztési Intézet (OEFI) munkatársai négy napot (2007. augusztus 3-6. között) voltak jelen. A Sziget fesztivál Civil faluja megfelelő vizsgálati helyszínnek bizonyult, mivel ide a napközben szervezett civil programok miatt a Sziget látogatói a délelőtti és délutáni szabad idejükben, amikor nincsenek koncertek, szívesen ellátogatnak. Egy 2006-os felmérés szerint a Civil falu látogatóinak száma a fesztivál ideje alatt 3300-3400-ra tehető (Paksi és Arnold, 2009).

Az OEFI munkatársai a Civil falu látogatói közül mintegy 700 főtől kérdezték meg, hogy kitölténének-e egy egészségmagatartásról szóló kérdőívet. A fáradozásukért cserébe kisebb ajándékokat kaptak, valamint részt vettek egy nyereményjátékon, amelyen három darab újság-előfizetést sorsoltunk ki. A megkérdezett személyek közül 543 fő töltötte ki a kérdőívet (77,6%-os részvételi arány; életkori tartomány 12–77 év), akik közül azonban 153 főt ki kellett zárni a következő okok miatt. Összesen 56 fő nem fogyasztott alkoholt a kérdésez megelőző 12 hónapban, 21 személy esetében a hiányzó adatok száma meghaladta a 20%-os határt, s végül, mivel a kutatás célja a fiatal felnőttek alkoholmotivációjának vizsgálata volt, leszűkítettem az életkori tartományt 18-35 évre, amivel további 76 főt kivettem a mintából.

A végső minta 390 főt tartalmazott (172 férfi, 218 nő, átlagéletkor 23,6, szórás=4,4), akiknek 56%-a Budapesten élt, egyharmaduknak (31%) legalább felsőfokú végzettséggel rendelkezett és 57,2%-uknak volt érettségije.

Mérőeszközök

Az alkoholmotiváció mérése

A vizsgálatban a 12 tételű Alkoholfogyasztás Motivációi Módosított Kérdőív Rövid Változatát (DMQ-R-SF-HU) (Kuntsche és Kuntsche, 2009) használtam, amelynek felépítését

ismertettem a 2.5. fejezetben. A DMQ-R-SF-HU hazai adaptációját a 6. fejezetben mutattam be.

Az alkoholfogyasztás gyakoriságának mérése

A vizsgálat során a résztvevőket megkérdeztem, hogy hány alkalommal ittak alkoholt az elmúlt 30 nap során. A 6. fejezetben bemutatott középiskolásokkal és egyetemistákkal végzett validálási vizsgálattal ellentétben nem az elmúlt 12 hónap során elfogyasztott alkohol mennyiségére, hanem egy szűkebb idő-intervallumra, az elmúlt hónapra voltam kíváncsi. Ennek hátterében az állt, hogy feltehetően a nyári fesztivállátogatások és a Sziget fesztiválon való részvétel különösen ennél a mintánál egyfajta „szezonalitást” eredményez az alkoholfogyasztási mintázatban.

A válaszlehetőségeket illetően hat válaszkategóriát kínáltam fel a kérdőívben: 0, 1-2, 3-5, 6-9, 10-19, 20 vagy több alkalommal ittak alkoholt. A későbbi számítások érdekében és a léptékek egységessé tételéhez az egyes válaszkategóriák közepét vettem alapul és 25 alkalmat az utolsó válasz esetében.

A részegség gyakoriságának mérése

A megkérdezetteknek az elmúlt 30 napot figyelembe véve kellett megjelölniük, hogy hány alkalommal rúgtak be. A válaszlehetőségek az alábbiak voltak: 0, 1-2, 3-5, 6-9, 10-19, 20-39, és 40 vagy több alkalommal. A válaszkategóriák kódolása ugyanúgy történt, mint az alkoholfogyasztás gyakoriságának esetében.

Alkohollal összefüggő problémák mérése

A résztvevőktől az alkoholfogyasztással összefüggésbe hozható iskolai problémák, a verekedés és az óvszer nélküli (azaz kockázatos) szexuális magatartás elmúlt évi prevalenciáját is megkérdeztem. Mindhárom kérdés esetében négy megjelölhető válasz volt: „soha” (0-val kódolva), „néha” (azaz 1-5 alkalommal, 1-sel kódolva), „gyakran” (azaz 6-39 alkalommal, 2-sel kódolva) és „mindig” (3-sal kódolva).

Statistikai eljárás

Konfirmációs faktorelemzés

A DMQ-R-SF négy-dimenziós faktorstruktúrájának megerősítésére konfirmációs faktorelemzést (CFA) végeztem (Brown, 2006), amelynek során az illeszkedés mellett vizsgáltam a tételek töltését és a faktorok közötti korrelációt. A modell illeszkedésének elemzésekor számos mutató (CFI, TLI, RMSEA, NNFI, SRMR) értékét figyelembe vettem. A CFI (comparative fit index), a NNFI (nonnormed fit index) és a TLI (Tucker Lewis index) mutatók az alapmodellhez való illeszkedést mutatják, és annál jobb az illeszkedés, minél közelebb van az érték az 1-hez (lehetőleg $>0,90$). Az RMSEA (root mean square error of approximation) és az SRMR (standardized root mean square residual) esetében a jó modellek értéke $< 0,05$; a közepesen illeszkedő modellek kb. $0,08$, a gyenge illeszkedésű modellek esetében az érték $\geq 0,10$ (Kline, 2005).

A négy alkoholmotiváció skála megbízhatóságát a Cronbach alfa mutatóval mértem. A belső konzisztencia értékét akkor tekintettem megfelelőnek, ha az $0,7$ fölött volt (Nunnally és Bernstein, 1994).

A faktorstruktúra nemek közötti egyenlőségét is vizsgáltam, melynek során a négy-dimenziós modellt először külön szabadon becsültem meg a férfiak és a nők esetében. Ezt követően a faktortöltések és a metszéspontok invarianciáját feltételeztem a két csoport között, és összevettem a szabadon becsült modell a χ^2 , CFI, NNFI, RMSEA és SRMR értékeit a rögzített (fix) modellével.

Átlagok közötti különbségek

A statisztikai elemzés magában foglalta továbbá a négy alkoholmotiváció skála átlagértékeit és azok nembeli eltérését. A nembeli különbségek mérésére az egyes motivációk összpontszámai alapján egy 2 (nem) $\times 4$ (motivációk) vegyes modellű ANOVA-t használtam.

Az alkoholhasználat egyéb indikátoraival való összefüggés

Az alkoholhasználat indikátorainak és a motivációk kapcsolatát két strukturális egyenletek modellel (SEM) becsültem meg. Az első modellben az alkoholfogyasztás és a részegség gyakoriságát vizsgáltuk függő változóként, a második modellben az alkohollal összefüggő problémák előfordulási gyakoriságát tekintetem függő változónak. A négy alkoholmotivációt független látens változóként kezeltem. Az alkoholfogyasztás indikátorait logaritmus transzformációnak vettem alá a normális eloszlástól való eltérés csökkentése érdekében. A nemet és az életkort kontrolláltam az elemzések során.

A leíró statisztikai elemzéseket az SPSS 15.0 szoftver csomaggal (SPSS, 2006), a SEM-et az MPLUS 6.0 (Muthén és Muthén, 2007) programcsomaggal végeztem el. A SEM elemzések során olyan becslési módot alkalmaztam (MLR), amelyik robusztus a normalitás megsértése szempontjából.

7.3. Eredmények

Konfirmációs faktorelemzés

A 7. táblázat mutatja a konfirmációs faktorelemzés során kapott faktortöltéseket, illeszkedési mutatókat, valamint a Cronbach alfa értékeket és a faktorok közötti korrelációk értékeit. A faktortöltések egy kivétellel (a fokozásos motiváció „mert jó buli alkoholt inni” tétele) minden tétel esetében 0,6 fölött voltak.

A faktorok közötti legmagasabb korreláció a fokozásos és a szociális motiváció között adódott. A legalacsonyabb értéket a konformitás és a fokozásos, valamint a konformitás és a szociális motiváció mutatta.

A belső konzisztencia értéke 0,75 fölött volt a fokozásos skála kivételével, melynek esetében az érték 0,65 volt (7. táblázat).

7. táblázat: A konfirmációs faktorelemzés eredményei: a sztenderdizált faktortöltések, a faktorok közötti korrelációk és a belső konzisztencia értékei a 2. vizsgálatban

Tételek	Fokozásos	Szociális	Konformitás	Megküzdéses
“hogya feldobódj?”	0,66			
„mert kellemes érzést okoz?”	0,78			
„mert jó buli alkoholt inni?”	0,48			
“mert segít élvezni egy bulit?”		0,69		
“mert élvezetesebbé teszi a társas összejöveteleket?”		0,74		
”mert feldobja a bulikat, ünnepeket?”		0,86		
„hogya beilleszkedj egy általad kedvelt társaságba?”			0,61	
„hogya mások kedveljenek?”			0,83	
„hogya ne érezd úgy, hogya kimaradsz valamiből?”			0,77	
“mert segít, amikor lehangolt vagy ideges vagy?”				0,81
“hogya jobb kedvre derülj, ha rossz hangulatban vagy?”				0,82
“hogya elfeledkezz a problémáidról?”				0,73
Korreláció a szociális motivációval	0,72			
Korreláció a konformitás motivációval	0,31	0,31		
Korreláció a megküzdéses motivációval	0,61	0,38	0,43	
Cronbach alfa	0,65	0,80	0,76	0,82

A teljes mintára vonatkozó szabadon becsült modell illeszkedése megfelelő volt ($\chi^2=129$; $df=48$; CFI=0,94; TLI=0,92; RMSEA=0,066 [0,052-0,080]; SRMR=0,057).

Nemi különbségek

A 8. táblázatban láthatóak a nemi különbségeket vizsgáló modellek illeszkedési mutatói. Ebből kitűnik, hogy a háromfajta modell nem tér el lényegesen egymástól, azaz a konfirmációs faktorelemzés során nem mutatkozott nemi eltérés a faktortöltéseket, a faktorok közötti korrelációk és a belső konzisztencia értékeit tekintve. A mutatók ugyanis nagyjából azonosak maradtak akkor is, amikor a faktortöltéseket korlátoztam, illetve még abban az

esetben is, amikor egy harmadik modellben már nemcsak a faktortöltések egyenlőségét, hanem a metszéspontok és a korrelációk invarianciáját is feltételeztem.

8. táblázat: A nemi különbségek tesztelése különböző modellek becslése során a 2. vizsgálatban

	CFI	NNFI	RMSEA [90 % CI]	SRMR	χ^2	df
Szabadon becsült, nem egyenlőségre korlátozott modell	0,94	0,92	0,05 [0,01–0,06]	0,02	193,2	96
A faktortöltések egyenlőségét feltételező modell	0,94	0,92	0,05 [0,04–0,06]	0,03	211,0	104
A faktortöltések egyenlőségét, a metszéspontok és a korrelációk invarianciáját feltételező modell	0,91	0,91	0,06 [0,05–0,07]	0,04	279,4	126

A motivációk rangsora

Csak úgy, mint a középiskolásokkal és egyetemistákkal végzett validálási vizsgálat során, a legmagasabb átlag a szociális motiváció esetében mutatkozott. Ezt követte a fokozásos, a megküzdéses és végül a konformitás motiváció. A nemi különbségek tekintetében a szociális, a fokozásos és a konformitás motiváció esetében mutattak a férfiak magasabb pontszámot. A megküzdéses motiváció skála esetében nem volt szignifikáns a különbség ($t=0,03$; $df=388$; n.sz.)

9. táblázat: Az alkoholmotivációk átlagértékei és azok nemi különbségei (zárójelben a szórás értékek) a 2. vizsgálatban

	NEM			NEMI KÜLÖNBÉG		
	TOTAL	Férfiak	Nők	t	df	p<
Szociális	2,12 (0,58)	2,22 (0,57)	2,03 (0,57)	3,31	388	0,01
Fokozásos	1,76 (0,52)	1,84 (0,53)	1,69 (0,51)	2,89	388	0,04
Megküzdéses	1,47 (0,53)	1,47 (0,53)	1,47 (0,54)	0,03	388	n.sz.
Konformitás	1,26 (0,41)	1,33 (0,48)	1,20 (0,34)	2,91	301	0,04

A motivációk és az alkoholhasználati indikátorok közötti kapcsolat

Alkoholhasználati indikátorokként az alkoholfogyasztás és a részegség gyakoriságát, valamint az alkohollal összefüggő problémák prevalenciáját használtam. A 10. táblázatból kitűnik, hogy csak a szociális motiváció nem korrelált a kockázatos szexuális magatartással, minden egyéb indikátor szignifikánsan és pozitívan korrelált a négy alkoholmotivációval.

10. táblázat: Az alkoholmotivációk mint látens változók és az alkoholhasználat és az alkohollal összefüggő problémák indikátorainak korrelációi a 2. vizsgálatban

	Fokozásos	Szociális	Konformitás	Megküzdéses
Alkoholhasználat				
Fogyasztás gyakorisága	0,35***	0,33***	0,17**	0,24***
Részegség gyakorisága	0,45***	0,40***	0,12*	0,31***
Alkohollal összefüggő problémák				
Iskolai problémák	0,24***	0,11*	0,24***	0,34***
Övszer nélküli szexuális kapcsolat	0,15**	0,06	0,16**	0,24***
Agresszív magatartás	0,16**	0,13*	0,26***	0,26***

* $P < 0,05$; ** $P < 0,01$; *** $P < 0,001$

Második lépésként két többváltozós strukturális egyenlet modell (SEM) elemzését hajtottam végre, amelyben az ivási motivációk és a különböző alkoholhasználati indikátorokat szabadon becsültem meg (11. táblázat). Az eredmények szerint a modell illeszkedése megfelelő volt (fogyasztási és részegségi indikátorok: $\chi^2 = 225$; $df = 89$; CFI=0,93; NNFI=0,90; RMSEA = 0,06 [0,05–0,07]; alkoholfogyasztással összefüggő problémák: $\chi^2 = 234$; $df = 87$; CFI=0,92; NNFI=0,89; RMSEA=0,06 [0,05–0,07]).

Az eredmények rávilágítottak arra, hogy míg a szociális motivációk megbízhatóan előre jelezték az alkoholfogyasztás gyakoriságát, addig a részegség gyakoriságát egy motiváció sem jelezte előre. Az alkohollal összefüggő problémáknak a megküzdéses motiváció volt minden esetben a szignifikáns magyarázója. Ezen kívül a szociális motiváció az iskolai ill. munkahelyi problémákat, a konformitás motiváció pedig az agresszív magatartást jelezte előre. A fokozásos és a konformitás motiváció nem jelzett előre egy alkoholhasználati indikátort sem. A megmagyarázott variancia 7,5% és 22,7% között mozgott. A férfiak a kockázatos szexuális magatartást kivéve minden esetben szignifikánsan magasabb értéket kaptak a motivációk és a vizsgált indikátorok előrejelzésében. A korosztálybeli eltéréseket vizsgálva azt találtam, hogy elsősorban az alkoholhasználatban tapasztalható különbség, azaz

a fiatalok gyakrabban isznak, és gyakrabban lesznek részegek. Ugyanakkor az alkohollal összefüggő problémák tekintetében csupán az iskolai problémákkal mutattak a motivációk szignifikáns és negatív korrelációt, amely a kérdőívben megfogalmazott kérdéssel is összefügghet. A kérdés ugyanis nem foglalta magában egyértelműen a munkahelyi problémákat, és az idősebb, iskolába nem járó válaszadók esetleg nem tartották relevánsnak a kérdést. A másik két alkohollal összefüggő probléma előrejelzésében a kor irreleváns tényezőnek tűnt.

11. táblázat: Alkoholmotivációk és az alkoholfogyasztással összefüggő indikátorok kapcsolata (sztenderdizált regressziós együtthatók a SEM modell alapján) a 2. vizsgálatban

	Fokozásos	Szociális	Konformi-tás	Megkül-déses	Nem	Kor	R ²
Alkoholhasználat							
Fogyasztás gyakorisága	0,15	0,20*	-0,04	0,09	-0,21***	-0,10*	16,5%
Részegség gyakorisága	0,23	0,18	-0,11	0,15	-0,16***	-0,12*	22,7%
Alkohollal összefüggő problémák							
Iskolai problémák	0,16	-0,21*	0,08	0,30***	-0,15**	-0,12*	15,2%
Övszer nélküli szexuális kapcsolat	0,07	-0,13	0,06	0,23**	-0,09	-0,02	7,5%
Agresszív magatartás	-0,19	0,08	0,15*	0,30***	-0,18***	0,00	11,6%

Megjegyzés: Minden modellt kontrolláltunk nemre és korra. A megmagyarázott variancia (R²) nem tartalmazza a nem és a kor hatását.

* P < 0.05; ** P < 0.01; *** P < 0.001

7.4. Diskusszió

A vizsgálatom fő célja az volt, hogy igazoljam az Alkoholfogyasztás Motivációi Módosított Kérdőív rövid verziójának (DMQ-R-SF) négy-dimenziós struktúráját, megfelelő pszichometria tulajdonságait és alkalmazhatóságát egy eddig nem vizsgált populációban. A korábbi nemzetközi (pl. Cooper és mtsai., 1992; Cooper, 1994; Stewart, Zeitlin és Samoluk, 1996; Martens és mtsai., 2003; Kuntsche és Kuntsche, 2009; Mazzardis és mtsai., 2010), valamint az általam végzett hazai validálási vizsgálatok (ld. 6. fejezet) elsősorban középiskolás és egyetemista mintán elemezték az alkoholmotivációkat. Az ebben a fejezetben

bemutatott vizsgálat újdonsága tehát, hogy egyrészt egy idősebb, másrészt egy speciális, heterogénebb összetételű, a rekreációs szintéren toborzott mintát használt az alkoholmotivációk vizsgálatához.

Az eredmények összességében alátámasztották Kuntsche és Kuntsche (2009) svájci mintán kapott eredményeit, amelyen a DMQ-R-SF kérdőívet először validálták, valamint egy olasz mintán végzett validálási vizsgálat eredményeit (Mazzardis és mtsai., 2010) is. Ezekhez a vizsgálatokhoz hasonlóan az egyes motivációk közötti korrelációk is ugyanazon mintázat szerint alakultak, valamint az eredmények ekvivalensnek mutatkoztak a nők és a férfiak összehasonlításában is. Eltérést tapasztaltam a svájci és az olasz vizsgálatához képest abban, hogy a fokozásos motiváció „mert jó buli alkoholt inni” tételének viszonylag alacsony ($<0,6$) faktortöltése volt és a fokozásos motiváció skála belső konzisztenciája kicsivel az elfogadható értékküszöb alatt maradt (Cronbach alfa: 0,65). Ugyanezzel a problémával szembesültem a 6. fejezetben bemutatott egyetemista minta esetében: a „mert jó buli alkoholt inni” tétel faktortöltése a többi tételtől eltérően szintén alacsony volt, és a fokozásos motiváció skála Cronbach alfa értéke 0,64 volt. Mivel sem a 6. fejezetben bemutatott középiskolás mintával, sem a svájci és olasz vizsgálatban használt középiskolás mintával sem adódott ilyen probléma, elképzelhető, hogy az idősebb korcsoportban ez a tétel nehezen értelmezhető és félrevezető, amely összességében lerontja az egész fokozásos motiváció skála belső konzisztenciáját. Későbbi vizsgálatokban megfontolandó ennek a tételnek az átfogalmazása.

Az alkoholfogyasztási motivációk átlagértékeinek rangsora is ugyanúgy alakult, mint amit a saját magyar kutatásaink és a nemzetközi vizsgálatok is mutattak (Kuntsche és Kuntsche, 2009; Mazzardis és mtsai., 2010). A szociális motivációk mentén mutatkoztak a legmagasabb átlagok, amelyet a fokozásos, a megküzdési, majd a konformitás motivációk követtek.

Bár mindegyik alkoholmotiváció szignifikáns és pozitív kapcsolatban állt az alkoholfogyasztás és a részegség gyakoriságával, a többváltozós strukturális egyenlet modell (SEM) alkalmazása arra világított rá, hogy csupán a külsőleg vezérelt, ezáltal valamelyest változékonyságban tekinthető szociális motiváció tudja az ivás gyakoriságát megbízhatóan előrejelezni. Úgy tűnik, hogy a rekreációs szintéren a fiatal felnőttek között a társas kontextus az ivás gyakoriságának a domináns tényezője.

Az alkohollal összefüggő problémák is egy kivétellel pozitív és szignifikáns kapcsolatban álltak az alkoholmotivációkkal: csupán a szociális motiváció és az óvszer nélküli szexuális kapcsolat között nem mutatkozott együttjárás. Ugyanakkor a korrelációs kapcsolatokon túlmutató, alaposabb, SEM-mel végzett elemzés a motivációk predikációs erejéről azt mutatta, hogy csak a megküzdéses motiváció jelzi előre egyértelműen az összes általam vizsgált alkohollal összefüggő problémák (pl. tanulási nehézségek, agresszív magatartás, kockázatos szexuális kapcsolatok) előfordulását a vizsgált fiatal felnőtt csoportban, amely alátámasztja a nemzetközi tapasztalatokat (Cooper, 1995; Kuntsche és mtsai., 2005). Hasonlóan Bradley, Carman és Petree (1991) eredményeihez azt tapasztaltam, hogy a megküzdéses motiváció mellett a szociális motiváció is szignifikánsan előrejelzi az iskolai problémák kialakulását, amely azt sugallja, hogy a rosszabbul tanulók számára a haverokkal történő italozás egy meghatározó szabadidős tevékenység, amely feltehetőleg a rossz iskolai teljesítményükhöz is hozzájárul. Meg kell azonban jegyezni, hogy a kérdésfeltevés nem foglalta magában a munkahelyi problémákat, amely az eredményeket valamelyest torzíthatta, mivel az idősebbek (már nem egyetemisták) nem érezték magukra vonatkozóan a kérdést. Végül nem meglepő módon és korábbi vizsgálatokat alátámasztva (Cooper, 1994; Kuntsche, Stewart és Cooper, 2008) a konformitás motiváció az agresszív magatartás szignifikáns prediktorának mutatkozott: azaz a csoportba való beilleszkedés mint az ivás motivációja összefügg a fesztivál-látogatók fizikai agresszivitással.

A vizsgálat eredményeivel kapcsolatban néhány korlátozó tényező is felmerült. Egyrészt a Civil faluban felállított Egészségátor látogatói az átlagnál egészség tudatosabb egyéneknek tekinthetők, azaz az eredményeket csak óvatosan lehet a rekreációs populációra általánosítani. Másrészt az általam elemzett alkoholhasználati indikátorok csak az elmúlt 30 napi alkoholfogyasztás és részegség gyakoriságára vonatkoztak. Érdemes lenne egy további kutatásban az eredményeket más indikátorok bevonásával (pl. fogyasztás mennyisége egy átlagos napon) is megerősíteni. Harmadrészt kutatásom korlátai között meg kell említeni, hogy a keresztmetszeti vizsgálatból következően nem lehet elkülöníteni az ok-okozati tényezőket.

Mindent összevetve az eredmények megerősítik azt, hogy a DMQ-R-SF-HU érvényes, megbízható és gyors mérőeszközként használható. A DMQ-R-SF-HU invarianciája különböző rétegek és kulturális csoportok között azt bizonyítja, hogy a kérdőív nemcsak nagy

volumenű egészség-felmérésekben alkalmazható, hanem kisebb mintákon és speciális szintereken is, mint például amilyen egy zenei fesztivál. A vizsgálat legfontosabb eredménye, hogy a DMQ-R-SF-HU jól használható mérőeszköz az ivás motivációs hátterének vizsgálatában olyan környezetben is (pl. partik, klubok), ahol az amúgy nehezen elérhető, vulnerábilis csoportok lelhetőek fel, de a kérdőív kitöltésére szánható idő igen kevés.

Mivel a rekreációs szintér megjelenése és fejlődése viszonylag új jelenségnek tekinthető Magyarországon, eddig csupán néhány kutatás foglalkozott a szerhasználat mintázataival és motivációival ebben a környezetben (pl. Demetrovics 2001b, 2006; Demetrovics és mtsai., 2008). A DMQ-R-SF-HU használata segíthet abban, hogy ismereteket szerezzünk a fiatal parti- és klublátogatók alkoholhasználatának motivációs hátteréről a rekreációs szintér különböző szubkultúráiban.

Újabb vizsgálatok az alkoholmotiváció területén arról tanúskodnak, hogy a személyiségbeli tényezők és az alkoholmotivációk összefüggésének nagyobb figyelmet érdemes tulajdonítani a prevenció terén (Conrod és mtsai., 2006). Ugyanakkor további kutatásokra van szükség annak pontosabb megértéséhez, hogy az alkoholmotivációkban bekövetkezett változások milyen módon befolyásolhatják a tanácsadás és kezelés hatékony kimenetelét (Stewart és mtsai., 2005). A DMQ-R-SF-HU jól használható lenne olyan tanácsadó és kezelési programokban, amelyek kockázatos alkoholfogyasztással jellemezhető fiatalokat célozzák meg, mivel a kérdőív segítségével könnyen azonosíthatóak a különösen veszélyeztetettnek számító fokozásos és a megküzdéses ivók (Kuntsche és Kuntsche, 2009). Egy további lépésben ezeket a vulnerábilis fiatalokat prevenció és tanácsadási programokba lehetne bevonni (Gorman, 2001; Masterman és Kelly, 2003; Swaim, 2003). A DMQ-R-SF-HU előnye, hogy a rekreációs szintéren gyors felmérést tesz lehetővé az egyén alkoholmotivációjáról és arról az azonnali kiértékelést követően gyors visszacsatolást lehetne nyújtani az érdeklődőknek. A személyes visszacsatolás elindíthat egy olyan folyamatot, amelyben az egyén reflektál az ivást megelőző különböző (másképp többnyire nem tudatos) döntésekre, és ez a reflexió összességében lényeges bemeneti pontot jelenthet a tanácsadó programok számára.

Empirikus bizonyítékok azt mutatják, hogy amennyiben visszacsatolást nyújtunk az egyén ivási mintázatáról, illetve mások alkoholfogyasztásáról megfogalmazott helytelen

percepciójáról, az egyrészt az egyén alkoholfogyasztásának csökkenéséhez vezet, másrészt az alkohollal összefüggő probléma tudatosítását és beismerését növeli (Walters, Bennett és Noto, 2000; Neighbors és mtsai., 2007). Ezek alapján úgy tűnik, hogy más, átfogóbb intervenció programokkal összehasonlítva különösen a személyre szabott visszacsatolásnak van nagy jelentősége a fiatalok alkoholfogyasztásának csökkentésében (Walters, Bennett és Noto, 2000). A fesztiválok és klubok ideális színtérnek mutatkoznak a fiatal felnőttek megszólításában és ilyen típusú visszacsatolás nyújtásában. Mivel az eredményeink alapján a szociális motivációk jelezték előre szignifikánsan a fogyasztás gyakoriságát, érdemes megemlíteni, hogy a személyre szabott visszacsatolás különösen a szociális ivók között tűnik hatékonynak, összehasonlítva az egyéb motivációs háttérű ivókkal (Neighbors és mtsai., 2007).

8. III. VIZSGÁLAT: AZ ALKOHOLFOGYASZTÁSI MOTIVÁCIÓK INTERKULTURÁLIS ÖSSZEHAJONLÍTÁSA MAGYAR ÉS SPANYOL EGYETEMISTÁK KÖZÖTT

8.1. Célkitűzés

Az alkoholfogyasztás gyakoriságát, mennyiségét és egyéb jellemzőit tekintve kultúránként jelentős eltéréseket találunk. Room és Mäkelä (2000) az „alkohol kulturális pozíciója” kifejezést használják összefoglalóan annak leírására, hogy egy társadalmon belül milyen normák kapcsolódnak az alkoholfogyasztáshoz, mely italfajták fogyasztása tekinthető dominánsnak, hogyan ágyazódik be az alkohol a mindennapokba, mennyire köthető a fogyasztása az étkezésekhez vagy inkább ünnepekhez, és hogyan oszlik meg az egyes társadalmi csoportok között (pl. iskolázottság, jövedelem, kor, nem stb. szerint) a fogyasztása. A kulturális sajátosságok vizsgálata kiemelten fontos, mivel az alkohol kulturális pozíciója egy társadalmon belül sokkal tartósabbnak és nehezebben megváltoztathatónak bizonyul, mint az egyéni tényezők esetében (Room, 1992).

Mint azt az 4.4. fejezetben leírtam, az alkoholmotivációk kutatása során a kulturális és az interkulturális tényezők vizsgálata eddig kevés figyelmet kapott. A közzétett vizsgálatokra nagyfokú földrajzi és kulturális koncentráció volt jellemző, mivel ötből négy kutatás az Egyesült Államokban készült, az is többnyire az egyetemi hallgatók sajátos mintájának elemzése alapján (Kuntsche és mtsai., 2006). Más kultúrákban végzett vizsgálatokról csak korlátozott ismereteink vannak. További hiányosságot jelent, hogy kevés kivétellel (Nagoshi és mtsai., 1994; Gire, 2002; Pikó, Wills és Walker, 2007; Kuntsche és Kuntsche, 2009; Mazzardis és mtsai., 2010) az Egyesült Államokon kívül készült kutatások is csak egy kultúra vizsgálatára szorítkoztak. Azonban ezeket a nemzeti, azaz nem interkulturális összehasonlítást tükröző eredményeket összevetve arra következtethetünk, hogy különböző kultúrák között feltűnő hasonlóságok figyelhetőek meg az alkoholhasználat motivációs hátterében.

A szakirodalom áttekintése során négy tanulmányt találtam, amelyek az alkoholmotivációk interkulturális összehasonlításával foglalkoztak (Nagoshi és mtsai., 1994; Gire, 2002; Pikó, Wills és Walker, 2007; Kuntsche, Stewart és Cooper, 2008). Összességében ezek a vizsgálatok nem mutattak egybehazgzó eredményeket. Míg kulturálisan markánsan

különböző országok összehasonlításában jelentős különbségek mutatkoztak (Nagoshi és mtsai., 1994; Gire, 2002; Pikó, Wills és Walker, 2007), addig hasonlóbb kultúrákban nem volt tapasztalható számottevő különbség (Kuntsche, Stewart és Cooper, 2008). A négy kutatás eredményeit az 4.4. fejezetben részletesen bemutattam.

A jelen kutatásban az volt a célkitűzésem, hogy feltárjam, mennyiben különbözik magyar és spanyol egyetemisták alkoholfogyasztásának motivációs háttere. Ez a két ország optimális kutatási területe az interkulturális összehasonlításnak, mivel igen különböző alkoholfogyasztási szokással jellemezhetők (Anderson és Baumberg, 2006) és jól leképezi az Európában uralkodó, eltérő mintázattal bíró alkoholhasználati kultúrákat.

Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy Európában az utóbbi két évtizedben az ivási mintázatokban dinamikus változások voltak megfigyelhetők (Simons-Morton és mtsai., 2009; Kuntsche és mtsai., 2010b). Ez a változás egyszerre jelentett egyre nagyobb fokú hasonlóságokat, konvergáló tendenciákat, valamint növekvő különbségeket is (Simons-Morton és mtsai., 2009; Popova és mtsai., 2007).

A szocialista rendszer összeomlását követően, 1989 után növekedni kezdett az alkoholfogyasztás mértéke Kelet-Közép-Európában, és mintegy másfél évtizeddel később a térség alkoholfogyasztási volumene a világon a második legmagasabb szintet érte el (Rehm és mtsai., 2003). Popova és munkatársai (2007) a régió sajátosságának tekinthető alkoholfogyasztási mintázatot „rendszeretlen nagyivással” („irregular binge drinking pattern”) jellemzik.

Az epidemiológiai adatok azt mutatják, hogy miközben a hagyományosan alacsony prevalenciával rendelkező Kelet-Európában növekedett az alkoholfogyasztás, addig Nyugat-Európában az eredetileg magasnak számító alkoholfogyasztási prevalencia csökkenni kezdett. Az „Iskoláskorú gyermekek egészségmagatartása” (HBSC) felmérés (l. 1.1. és 1.2. fejezet) adatai alapján Kuntsche és munkatársai (2010b) azt állapította meg, hogy 1997/98 és 2005/06 között a 15 éves serdülők részegségének életprevalenciája Nyugat-Európában csökkent (különösen a fiúknál), azonban Kelet-Európában nőtt (mindkét nem esetében).

Ez a kelet-nyugati divergencia egyértelműen leképeződik Magyarország és Spanyolország között is. Míg a Spanyolországban regisztrált alkoholfogyasztás mennyisége 1989-ig meghaladta a magyarországiét, addig azóta a spanyolok fogyasztása folyamatosan csökkent, a magyaroké pedig alig változott, vagy valamelyest emelkedett. 2003-ban a spanyolok fejenkénti alkoholfogyasztása 11,7 liter volt, míg a magyaroké 13,6 liter (Global Status Report on Alcohol, 2004). A nagyivást illetően a spanyolok mediterrán ivási kultúrája protektívnek tűnik. A mediterrán alkoholfogyasztási kultúrára elsősorban étkezéshez illetve bizonyos szokásokhoz köthető ivás jellemző, amely viszonylag alacsony alkohollal összefüggő mortalitással és részegségi prevalenciával jár együtt (Alvarez és del Rio, 1994; Room és Mäkele, 2000). A 18-24 éves fiatalok nagyivását (>5+ ital fogyasztása hetente) illusztráló epidemiológiai adatok is ezt a protektív hatást tükrözik: a magyar nagyivók aránya ebben a korosztályban 12,2%, míg a spanyoloké 8,6% (Global Status Report on Alcohol, 2004). De már a 15 éves fiúk esetében is jelentős eltérés mutatkozik a részegség életprevalenciáját tekintve a két ország között: a 15 éves magyar fiúk 40%-a, a spanyol fiúk 29%-a volt már legalább egyszer részeg életében (Currie és mtsai., 2006).

Ezeket a kulturális különbségeket és tendenciákat figyelembe véve azt feltételeztem, hogy a magyar és a spanyol egyetemisták alkoholtívációiban eltérés fog mutatkozni. A vizsgálat során specifikusan arra kerestem a választ, hogy (1) milyen különbségek és hasonlóságok jellemzik a magyar és a spanyol egyetemisták négy alkoholtívációinak átlagértékeit, és (2) mennyiben különbözik az alkoholtívációk predikciós ereje a nagyivás és az alkohollal összefüggő problémák előrejelzésében a két kultúra között.

8.2. Módszer és eljárás

Minta

Az adatfelvétel 2009 tavaszán zajlott három magyar és három spanyol egyetemen. Valamennyi egyetemen olyan oktatókat kerestünk meg, akik az alsóéves hallgatók számára előadásokat tartottak a kötelező kurrikulum részeként. Az oktatókat megkértük, hogy legyenek szívesek a hallgatóik számára szétküldeni e-mailen egy előre megfogalmazott felhívást a kutatásban való részvételre. A kutatás online adatfelvétellel készült, így a hallgatók a levélben egy web címet és egy belépési kódot is kaptak, amivel elérhették a kérdőívet.

Budapesten az Eötvös Loránd Egyetemen 1075, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen 870, míg a Budapesti Corvinus Egyetemen 900 fő számára ment ki felkérő levél. Spanyolországban az Universidad de Almería 962, az Universidad de Huelva 1119, míg Universidad de Sevilla összesen 29 hallgató számára lett kiküldve a felkérés. Végül összesen 1588 fő vett részt a vizsgálatban. Mivel az alkoholmotivációkat csak az alkoholt fogyasztók esetében lehet mérni, ki kellett venni 41 főt (17 magyar és 24 spanyol válaszadót, azaz összesen 2,6%-ot) a mintából, ugyanis nem fogyasztottak alkoholt az elmúlt 12 hónapban. A végső minta így 1547 főből állt: Budapesten 1011 főből (válaszadók aránya 35,5%), Spanyolországban 577 főből (válaszadók aránya 27,3%). Ezek a válaszadási arányok megfelelnek egyéb online alapú, egyetemistákkal végzett felméréseknek az alkoholmotivációk területén (l. pl. Kuntsche, Von Fischer és Gmel, 2008). A minta nemi és korosztályi jellemzőiről a 12. táblázat ad áttekintést.

12. táblázat: A 3. vizsgálat mintájának jellemzői

	Magyar	Spanyol
A minta nagysága (fő)	1011	550
Férfiak aránya (%)	37,5%	37,1%
Átlagéletkor (szórás)	22,4 (2,68)	22,7 (3,20)

Mérőeszközök

Az alkoholmotiváció mérése

A vizsgálatban a 12 tételes Alkoholfogyasztás Motivációi Módosított Kérdőív Rövid Változatát (DMQ-R-SF-HU) (Kuntsche és Kuntsche, 2009) használtam, amelynek felépítését ismertettem a 2.5. fejezetben. A DMQ-R-SF-HU hazai adaptációját a 6. fejezetben mutattam be. A vizsgálatban annyit módosítottam a kérdőíven, hogy a rövid verzióban használatos három válaszlehetőség (1=”soha”, 2=”időnként”, 3=”szinte mindig”) helyett a hosszú verzió öt válaszlehetőségét (1=”soha/majdnem soha”, 2=”időnként”, 3=”az esetek felében”, 4=”gyakran”, 5=”mindig/majdnem mindig”) volt felkínálva a válaszadóknak. Ennek háttérben az a módszertani feltételezés állt, hogy a válaszadók alkoholmotivációit a szélesebb skála jobban tükrözi. A kérdőív instrukcióján nem változtattam (ld. Melléklet). A kérdőív spanyol nyelvű változatát az ELTE Addiktológiai Tanszéki Csoportjának munkatársai

végezték el külső, független megfigyelők bevonásával. A kérdőív oda-vissza fordítása biztosította a spanyol nyelvű változat szakmai megfelelőségét és érthetőségét.

Az alkoholfogyasztás és a részegség gyakoriságának mérése

A vizsgálat során a résztvevők választ adtak arra, hogy hány alkalommal ittak alkoholt és hány alkalommal lettek részegek az elmúlt 30 nap során. A válaszlehetőségeket illetően hat válaszkategória szerepelt a kérdőívben: „egyszer sem” (0-val kódolva), „1-3 alkalommal” (2-vel kódolva), „4-9 alkalommal” (6,5-tel kódolva), „10-19 alkalommal” (14,5-tel kódolva), „nem minden nap, de legalább 20 vagy több alkalommal” (25-tel kódolva) és „minden nap” (30-cal kódolva).

Alkohollal összefüggő problémák mérése

Az alkohollal összefüggő problémákat a RAPI (Rutgers Alcohol Problem Index: White és Labouvie, 1989) teszt segítségével mértem. Ez a serdülő és fiatal felnőtt mintán kifejlesztett 23 ítemes skála azt vizsgálja, hogy a megkérdezettek az elmúlt évre vonatkozóan hányszor éltek át bizonyos negatív következményeket az alkoholfogyasztással összefüggésben (pl. „mentél részegen iskolába, vagy a munkahelyedre?”, „rokonaid kerültek a társaságodat?”, „úgy érezted, hogy a megszokottnál több alkoholra van szükséged ahhoz, hogy elérd a szokásos hatást?”). A problémák előfordulási gyakoriságát egy ötfokú skálával méri, amelyben a következő válaszlehetőségeket kínálják fel: „soha” (1-gyel kódolva), „1-2 alkalommal” (2-vel kódolva), „3-5 alkalommal” (3-mal kódolva), „6-10 alkalommal” (4-gyel kódolva), „több, mint 10 alkalommal” (5-tel kódolva). A 23 ítem válaszainak átlagából adódik az ún. RAPI-érték (White és Labouvie, 1989). Csakúgy, mint a DMQ-R kérdőív fordítása során a RAPI kérdőív spanyol és magyar nyelvű fordítását az ELTE Addiktológiai Tanszéki Csoportjának munkatársai végezték el külső, független megfigyelők bevonásával. A kérdőív oda-vissza fordítása biztosította a spanyol és magyar nyelvű változat szakmai megfelelőségét és érthetőségét.

Statisztikai eljárás

Konfirmációs faktorelemzés

A DMQ-R-SF négy-dimenziós faktorstruktúrájának megerősítésére konfirmációs faktorelemzést (CFA) végeztem (Brown, 2006), amelynek során az illeszkedés mellett

vizsgáltam a tételek töltését és a faktorok közötti korrelációt. A modell illeszkedésének elemzésekor számos mutató (CFI, TLI, RMSEA, NNFI, SRMR) értékét figyelembe vettem. A CFI (comparative fit index), a NNFI (nonnormed fit index) és a TLI (Tucker Lewis index) mutatók az alapmodellhez való illeszkedést mutatják, és annál jobb az illeszkedés, minél közelebb van az érték az 1-hez (lehetőleg $>0,90$). Az RMSEA (root mean square error of approximation) és az SRMR (standardized root mean square residual) esetében a jó modellek értéke $<0,05$; a közepesen illeszkedő modellek kb. $0,08$, a gyenge illeszkedésű modellek esetében az érték $>0,10$ (Kline, 2005).

A négy alkoholmotiváció skála megbízhatóságát a Cronbach alfa mutatóval mértem külön a spanyol és a magyar minta esetében. A belső konzisztencia értékét akkor tekintettem megfelelőnek, ha az $0,7$ fölött volt (Nunnally és Bernstein, 1994).

Négy beágyazott (nested) modellt becsültem meg, egyre növekvő korlátozásokat feltételezve. Az első modellben a faktortöltések és a kezdeti szint (intercept) szabadon voltak becsülve a magyar és a spanyol mintában. Ekkor még a faktorok szabadon korrelálhattak egymással. A második modellben a faktortöltések és a kezdeti szint (intercept) egyenlőre lettek beállítva voltak a két ország között. A harmadik modellben még szigorúbb feltételt vezettem be, mivel a faktorok varianciáját is korlátoztam. Végül a negyedik modellben további egyenlőséget feltételeztem a faktorok kovarianciáját illetően.

Egy következő lépésben kovariánsokkal végzett konfirmációs faktorelemzést futtattam le az alkoholmotivációk és a kultúra (spanyol versus magyar) kapcsolatának vizsgálatára, miközben a nemet (férfi versus nő) és a kort kontrolláltam. A kovariánsokkal végzett konfirmációs faktorelemzést mint elemzési technikát azért választottam, mert azzal meg lehet becsülni az indikátorok látns változókra gyakorolt hatásméretét, és ezzel egyidejűleg a csoportos változók direkt hatását, miközben más változókat kontrollálunk. Ezzel az eljárással kontrolálhattam az esetleges demográfiai különbségek (pl. nemi és korosztálybeli eloszlás) hatását az alkoholmotivációs átlagértékek alakulására a két csoport között.

Átlagok közötti különbségek

Az egyes alkoholmotivációk értékeinek átlagát t-próbával hasonlítottam össze a spanyol és a magyar minta között. A különbségek hatás mértékét, azaz erejét a Cohen-d érték fejezi ki.

Az alkoholhasználat egyéb indikátoraival való összefüggés

Az alkoholhasználat indikátorainak és a motivációk kapcsolatának vizsgálatát a két ország közötti különbségek és hasonlóságok tekintetében többszoportos többváltozós strukturális egyenletekkel (SEM) modelleztem. A fokozásos, szociális, konformitás és megküzdéses motivációkat független látens változóként kezeltem. Az alkoholhasználati indikátorok függő változók voltak. A nemet és a kort mindegyik elemzésben kontrolláltam (vö. Kuntsche és mtsai., 2006 közleményében használt modellel). Az alkoholfogyasztás indikátorait logaritmus transzformációnak vettem alá a normális eloszlástól való eltérés csökkentése érdekében (Tabachnik és Fidell, 2001). Az alkoholhasználati indikátorok deskriptív statisztikai elemzését a log-transzformáció előtt végeztem el.

A leíró statisztikai elemzésekre az SPSS 15.0 szoftver csomagot (SPSS, 2006), a SEM-re az MPLUS 6.0 (Muthén és Muthén, 2007) programcsomagot használtam. A SEM elemzések során olyan becslési módot alkalmaztam (MLR), amelyik robusztus a normalitás megsértése szempontjából.

8.3. Eredmények

A motivációk rangsora

Korábbi vizsgálatokhoz hasonlóan (l. 6. és 7. fejezet; Cooper, 1994; Kuntsche és Kuntsche, 2009) a legmagasabb átlag a szociális motiváció esetében mutatkozott, ezt követte a fokozásos, a megküzdéses és végül a konformitás motiváció. A két ország között nem adódott különbség a rangsor tekintetében, de a magyaroknál szignifikánsan magasabb volt az érték a fokozásos, a szociális és a megküzdéses motivációk skáláján (13. táblázat).

13. táblázat: Az alkoholmotivációk átlaga a spanyol és a magyar egyetemistáknál (zárójelben a szórás) a 3. vizsgálatban

	Spanyolország	Magyarország	Cohen-d érték
Szociális	2,40 (1,14) ^a	2,87 (1,14) ^b	0,41
Fokozásos	1,88 (0,97) ^a	2,03 (0,89) ^b	0,16
Megküzdéses	1,45 (0,65) ^a	1,70 (0,83) ^b	0,33
Konformitás	1,29 (0,58) ^a	1,34 (0,55) ^a	0,09

Megj.: A két országban kapott átlagok összehasonlítására t-próbát használtunk. Az eredmények 5%-os hibaszinten szignifikánsak: a < b.

Mindkét országban szignifikáns különbség mutatkozott a két nem között. A férfiaknál szignifikánsan magasabb volt az átlagérték a négy alkohelmotivációk összértékének átlagát tekintve (14. táblázat).

14. táblázat: Az alkohelmotivációkban mutatózó nemi különbségek a két ország között (3. vizsgálat)

	Magyarország	Spanyolország	Cohen-d érték
Férfiak	2,03 (0,67) ^a	1,88 (0,70) ^b	0,23
Nők	1,96 (0,66) ^a	1,69 (0,60) ^b	0,42

Megj.: A két országban kapott átlagok összehasonlítására t-próbát használtunk. Az eredmények 5%-os hibaszinten szignifikánsak: a < b.

Belső konzisztencia

A 15. táblázatban látható, hogy mindkét országban az alkohelmotivációs skálák belső konzisztenciáját kifejező Cronbach alfa értékek megfelelőek voltak (>0,70).

15. táblázat: Az alkohelmotivációs skálák Cronbach alfa értékei a spanyol és a magyar mintában (3. vizsgálat)

	Spanyolország	Magyarország
Szociális	0,86	0,89
Fokozásos	0,70	0,75
Megküzdéses	0,86	0,78
Konformitás	0,70	0,73

Konfirmációs faktorelemzés

Több konfirmációs faktorelemzést is végeztem a mérőeszköz két ország közötti invarianciájának mérésére. Az első lépésben szabadon becsültem meg a modell illeszkedését a két csoportban. Ennek eredménye megfelelő illeszkedést mutatott mindkét mintában: $\chi^2_{\text{magyar}} = 152,0$; $df=48$; $CFI=0,970$; $TLI=0,959$; $RMSEA=0,047$ [0,038-0,055]; $SRMR=0,035$; $\chi^2_{\text{spanyol}} = 150,4$; $df=48$; $CFI=0,944$; $TLI=0,923$; $RMSEA=0,062$ [0,051-0,074]; $SRMR=0,073$.

A többcsoportos elemzés során használt négy beágyazott (nested) modell illeszkedéseit a 16. táblázat mutatja. Az illeszkedést megfelelő volt, amennyiben a faktortöltések az országok között szabadon változhattak (első modell). Amikor a faktortöltéseket egyenlőségre

korlátoztam az országok között, az illeszkedési mutatók szignifikánsan romlottak (Satorra-Bentler skála⁵ $\chi^2_{\text{különbőség}}=365,1$; $df=8$; $p<0,001$), de a mutatók még a megfelelő tartományban maradtak. A modell illeszkedési értékei szignifikánsan tovább csökkentek, amikor a faktorvarianciákat rögzítettem (Satorra-Bentler skála $\chi^2_{\text{különbőség}}=58,5$; $df=12$; $p<0,001$). Ezt követően, amikor a faktorok közötti korrelációkat rögzítettem a két ország között, a modell illeszkedése ismét szignifikánsan romlott (Satorra-Bentler skála $\chi^2_{\text{különbőség}}=14,7$; $df=6$; $p<0,03$).

16. táblázat: A többcsoporthoz elemzés során vizsgált négy beágyazott (nested) modell illeszkedési mutatói a 3. vizsgálatban

	χ^2_{magyar}	χ^2_{spanyol}	df	CFI	TLI	RMSEA	95% KI* RMSEA	SRMR
1. Szabadon becsült modell	143,6	158,8	96	0,960	0,945	0,053	0,046-0,059	0,052
2. A kezdeti szint és a faktortöltések egyenlőségét feltételezve	255,0	310,3	104	0,911	0,887	0,076	0,070-0,082	0,079
3. A kezdeti szint, a faktortöltések és a faktorvarianciák egyenlőségét feltételezve	251,7	438,6	116	0,889	0,874	0,080	0,074-0,086	0,092
4. A kezdeti szint, a faktortöltések, a faktorvarianciák és a faktorkovarianciák egyenlőségét feltételezve	256,0	456,8	122	0,886	0,877	0,079	0,074-0,085	0,093

*KI: konfidencia intervallum

Bár a legszigorúbb kritériumokat figyelembe véve a khi-négyszet próba összehasonlítása nem eredményezett invarianciát (az egyenlőségnek ezt a szintjét ritkán lehet elérni nem random módon összeállított csoportok esetében, mint ami két ország mint csoportképző esetén fennáll, l. Horn, McArdle és Mason, 1983). Minden egyes latens változó tartalma azt mutatja,

⁵ A Satorra-Bentler Skála statisztika a khi-négyszet próba korrekcióját jelenti, és olyan esetekre alkalmazzuk, amikor az eloszlások normalitása sérül (Muthén és Muthén, 2007).

hogy a négy skála pszichológiailag ugyanazt a konstruktumot méri a magyar és a spanyol minta esetében. Tehát összességében azt mondható el, hogy a DMQ-R-SF-HU négy-dimenziós faktor struktúrája megfelelőnek bizonyul az országok közötti összehasonlításban.

A többszoportos elemzésen belül a látens faktorok átlagainak összehasonlítása arra mutatott rá, hogy a szociális ($z=4,95$ $p<0,001$), a fokozásos ($z=3,87$ $p<0,001$) és a megküzdéses ($z=4,05$ $p<0,001$) motivációk faktorértékei magasabbak a magyar, mint a spanyol mintában. A konformitás motivációban nem tapasztaltam szignifikáns különbséget ($z=1,37$ $p>0,05$). Az országok összehasonlításának ezen módja is a csoportközi különbségek becslési eredményét támasztja alá, amely az indikátorok nyers értékeink egyszerű, nem súlyozott összetételének hagyományos módon történő összehasonlításával történt (Brown, 2006).

Kovariánsokkal végzett konfirmációs faktorelemzés

Mivel a magyar és a spanyol minta a kor és a nem eloszlásában kicsit különbözött (l. 12. táblázat), kovariánsokkal végzett konfirmációs faktorelemzést alkalmaztam az alkohelmotivációk és a kultúra (magyar versus spanyol) kapcsolatának vizsgálatában, miközben a nemet (férfiak versus nők) és a kort kontrolláltam. A modell illeszkedése megfelelő volt ($\chi^2=481,6$; $df=72$; $CFI=0,931$; $TLI=0,902$; $RMSEA=0,061$ [$0,056-0,066$]; $SRMR=0,043$). A 17. táblázatból kitűnik, hogy szignifikáns különbség van a két kultúra között a szociális, fokozásos és megküzdéses motiváció tekintetében. Továbbá szignifikáns kapcsolatban állt a nem a szociális, fokozásos és konformitás motivációval, azaz a férfiakat szignifikánsan magasabb érték jellemzi ezen a három skálán kultúrától és a kortól függetlenül. A kor pedig szignifikáns negatív kapcsolatot mutatott a szociális és megküzdéses motivációval, miközben a kultúrát és a nemet kontrolláltam.

17. táblázat: A kultúra, a nem és a kor hatása az alkohelmotivációkra a MIMIC modell alapján (sztenderdizált együtthatók) a 3. vizsgálatban

	Kultúra	Nem	Kor
Szociális	-0,20***	-0,13***	-0,07*
Fokozásos	-0,11***	-0,12***	-0,04
Megküzdéses	-0,16***	0,02	-0,08**
Konformitás	-0,04	-0,07*	-0,04

Megj.: A kultúra kódolásánál a magyart 0-val, a spanyolt 1-gyel jelöltük. A nem kódolásánál a férfiakat 0-val, a nőket 1-gyel jelöltük.

*: $p<0,05$; **: $p<0,01$; ***: $p<0,001$.

Alkoholhasználati indikátorok

Az alkoholhasználat jellemzőit tekintve a magyar diákokat intenzívebb alkoholhasználat, gyakoribb részegség és több alkohollal kapcsolatos probléma jellemzi. Az elmúlt évre vonatkozóan a magyar diákok 30,3%-a számolt be heti többszöri alkoholfogyasztásról, míg a spanyolok között ez az arány 21,8% volt. Ehhez hasonlóan az elmúlt havi használatot tekintve a magyar hallgatók közel fele (49,3%), míg a spanyol diákok alig több mint harmada (35,8%) mondta azt, hogy legalább heti rendszerességgel fogyaszt alkoholt. A magyar diákok továbbá gyakrabban voltak részegek mind az elmúlt évben és az elmúlt hónapban. Az alkohol-problémák indikátorául szolgáló RAPI-érték szignifikánsan magasabb volt a magyar (8,41), mint a spanyol (7,74) mintában (18. táblázat).

18. táblázat: Az alkoholhasználat indikátorok deskriptív statisztikái a magyar és a spanyol mintában (3. vizsgálat)

	Spanyolország	Magyarország	Statisztika
Alkoholfogyasztás az elmúlt 12 hónapban			
hetente vagy ritkábban	78,2%	69,7%	$\chi^2=12,83^{***}$
többször, mint hetente egyszer	21,8%	30,3%	
Alkoholfogyasztás az elmúlt 30 napban			
ritkábban, mint hetente (maximum 3-szor)	64,2%	50,7%	$\chi^2=26,41^{***}$
hetente vagy gyakrabban	35,8%	49,3%	
Részegség az elmúlt 12 hónapban			
maximum 5-ször (%)	72,5%	59,8%	$\chi^2=24,71^{***}$
6-szor vagy többször (%)	27,5%	40,2%	
Részegség az elmúlt 30 napban			
egyszer sem	61,5%	53,8%	$\chi^2=8,49^{**}$
egyszer vagy többször	38,5%	46,2%	
RAPI értékek átlaga (szórás)	7,74 (9,93)	8,41 (9,61)	t=1,38

+p <0,10; *p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001

Megj.: Bár az alkoholfogyasztást folytonos változóként kezeltük a regressziós elemzésben, a könnyebb áttekinthetőség kedvéért a válaszkategóriákat dichotomizáltuk a táblázatban.

A motivációk és az alkoholhasználati indikátorok közötti kapcsolat

Az alkoholmotivációk – mint látens változók – és az alkoholfogyasztás, a részegség és a RAPI értékek közötti korrelációkat a 19. táblázat tartalmazza. A korrelációk mintázata mindkét csoportban hasonló. Mind a négy motiváció szignifikánsan korrelál az alkoholhasználati indikátorokkal, és a korrelációk mértéke igen jelentős.

19. táblázat: Az alkoholhasználati indikátorok becsült korrelációi az alkoholmotivációkkal (mint látens változókkal) és az alkoholmotivációk interkorrelációi (3. vizsgálat)

	Az alkoholhasználati indikátorokkal való korrelációk			Az alkoholmotivációk egymással való korrelációi		
	Fogyasztás	Részegség	RAPI	Szociális	Fokozásos	Megküzdéses
SPANYOLORSZÁG						
Szociális	0,28**	0,32**	0,55**			
Fokozásos	0,42**	0,43**	0,63**	0,84**		
Megküzdéses	0,18**	0,27**	0,51**	0,47**	0,48**	
Konformitás	0,06	0,14**	0,48**	0,57**	0,45**	0,56**
Nem	-0,14**	-0,23**	-0,10*			
Kor	-0,01	0,05	-0,09			
MAGYARORSZÁG						
Szociális	0,29**	0,32**	0,41**			
Fokozásos	0,36**	0,37**	0,51**	0,88**		
Megküzdéses	0,24**	0,22**	0,52**	0,39**	0,63**	
Konformitás	0,08**	0,13**	0,25**	0,57**	0,44**	0,29**
Nem	-0,10**	-0,06*	0,01			
Kor	-0,07*	-0,06*	0,02			

Megj.: *, p<0,05, **, p<0,01.

Egy második lépésben két többváltozós SEM elemzést hajtottam végre mindkét csoportban külön. Az alkoholmotivációk és az egyéb indikátorok kapcsolatát szabadon becsültük meg, és az elemzés szerint mindkét modell megfelelően illeszkedett: $\chi^2_{\text{magyar}}=262,8$; $df=88$; CFI=0,963; TLI=0,943; RMSEA=0,045 [0,038-0,051]; SRMR=0,032; $\chi^2_{\text{spanyol}}=233,5$; $df=88$; CFI=0,944; TLI=0,914; RMSEA=0,055 [0,046-0,063]; SRMR=0,059.

A többszoportos elemzés eredményei (20. táblázat) rámutatottak arra, hogy a fokozásos motivációk megbízhatóan előrejelzik az alkoholfogyasztás és a részegség gyakoriságát mindkét országban. A megküzdéses motivációk pedig az alkohollal összefüggő problémák (RAPI értékek) előfordulását jelzik előre szignifikánsan szintén mindkét kultúrában. Az alkohol-problémákat továbbá a fokozásos motivációk is előrejelezték – de csak a spanyol diákok esetében. Összességében a spanyol mintában az alkoholmotivációk az alkohol-problémák mintegy felét (43,2%) megmagyarázták. A konformitás motiváció negatív előjellel előrejelezte az alkoholfogyasztást mindkét mintában: azaz minél jelentősebb a konformitás szerepe az alkoholfogyasztás hátterében, annál kisebb mértékű alkoholfogyasztással kell számolni. A szociális motiváció nem állt prediktív kapcsolatban egyik indikátorral sem.

20. táblázat: Az alkoholmotivációk és az alkoholfogyasztással összefüggő indikátorok kapcsolata (sztenderdizált regressziós együtthatók a SEM modell alapján) a 3. vizsgálatban

	Fogyasztás			Részegség			Alkohol-problémák		
	Sztend. eh.	SE	p	Sztend. eh.	SE	p	Sztend. eh.	SE	p
SPANYOLORSZÁG									
Szociális	-0,05	0,14	0,742	-0,02	0,17	0,896	0,01	0,16	0,936
Fokozásos	0,50	0,14	0,001	0,46	0,16	0,005	0,41	0,15	0,006
Megküzdéses	0,11	0,07	0,132	0,12	0,10	0,210	0,23	0,07	0,001
Konformitás	-0,12	0,06	0,029	-0,11	0,07	0,124	0,16	0,11	0,16
(R ²)	20,7%			21,7%			43,2%		
MAGYARORSZÁG									
Szociális	-0,10	0,17	0,573	-0,04	0,16	0,796	0,05	0,17	0,784
Fokozásos	0,50	0,22	0,021	0,45	0,21	0,035	0,22	0,21	0,309
Megküzdéses	0,01	0,09	0,883	-0,01	0,09	0,940	0,36	0,09	0,001
Konformitás	-0,10	0,04	0,017	0,03	0,05	0,473	0,03	0,04	0,649
(R ²)	15,7%			16,0%			32,2%		

Megj.: Minden modellt kontrolláltunk nemre és korra.; R² nem tartalmazza a nem és a kor hatását. Sztend. eh.: sztenderdizált együtthatók; SE: sztenderd hiba, azaz az átlag szórása; p: szignifikancia.

Annak érdekében, hogy össze tudjam hasonlítani a magyar és a spanyol csoportok együtthatóit, egy másik többszoportos modell becslését is elvégeztem, amelyben az utak szabadon voltak becslülve. A modell illeszkedése szintén megfelelő volt: $\chi^2_{\text{totál}} = 495,6$; $df=176$; $\chi^2_{\text{magyar}}=256,7$; $\chi^2_{\text{spanyol}}=238,9$; CFI=0,956; TLI=0,932; RMSEA=0,048 [0,043-0,054]; SRMR=0,043). Egy következő lépésben az alkoholmotivációktól az

alkoholfogyasztási gyakorisághoz vezető utak együtthatói között egyenlőséget tételeztem fel mindkét csoportban, és ennek a modellnek az illeszkedését is megvizsgáltam ($\chi^2_{\text{total}}=497,4$; $df=180$; $\chi^2_{\text{magyar}}=257,2$; $\chi^2_{\text{spanyol}}=240,2$; CFI=0,956 TLI=0,934; RMSEA=0,048 [0,043-0,053], SRMR=0,044). A modell illeszkedése nem romlott szignifikánsan (Satorra-Bentler skála $\chi^2_{\text{különbség}}=1,35$; $df=4$; $p>0,05$), amely azt a feltételezést igazolja, hogy az alkoholmotivációktól az alkoholfogyasztási gyakorisághoz vezető út együtthatói nem különböznek a magyar és a spanyol csoportban.

Ezt követően a részegség és az alkoholmotivációk közötti út együtthatói között tételeztem fel egyenlőséget mindkét csoportban. A modell illeszkedése megfelelő volt ($\chi^2_{\text{total}}=495,5$; $df=180$; $\chi^2_{\text{magyar}}=255,6$; $\chi^2_{\text{spanyol}}=239,9$; CFI=0,956; TLI=0,934; RMSEA=0,048 [0,043-0,053], SRMR=0,044), és az előző modellhez képest a mutatók nem romlottak szignifikánsan (Satorra-Bentler skála $\chi^2_{\text{különbség}}=0,00$; $df=4$; $p>0,05$). Ez a modell az előzőhöz hasonlóan azt a feltételezést igazolja, hogy az alkoholmotivációktól a részegség gyakorisághoz vezető út együtthatói nem különböznek a magyar és a spanyol csoportban.

Végül egy utolsó modellben az alkohol-problémák és az alkoholmotivációk közötti út együtthatói között tételeztünk fel egyenlőséget mindkét csoportban. Ennek a modellnek is megfelelő volt az illeszkedése ($\chi^2_{\text{total}}=496,9$; $df=180$; $\chi^2_{\text{magyar}}=256,0$; $\chi^2_{\text{spanyol}}=240,9$; CFI=0,956; TLI=0,934; RMSEA=0,048 [0,043-0,053]; SRMR=0,044), és ebben az esetben sem romlottak a mutatók szignifikánsan (Satorra-Bentler skála $\chi^2_{\text{különbség}}=0,6$; $df=4$; $p>0,05$). Ezek az eredmények is azt támasztják alá, hogy az alkoholmotivációktól az alkohol-problémákhoz vezető út együtthatói nem különböznek a magyar és a spanyol csoportban.

8.4. Diskusszió

Ebben a kutatásban két igen különböző alkoholfogyasztási kultúrával rendelkező európai országot, Magyarországot és Spanyolországot választottam ki annak vizsgálatára, hogy megállapítsam, milyen interkulturális különbségek és hasonlóságok rejlenek az alkoholfogyasztás motivációs összetevőiben. A kutatás specifikus céljai között szerepelt (1) a magyar és spanyol egyetemisták között vizsgált négy alkoholmotiváció átlagértékeinek összehasonlítása, és (2) az alkoholmotivációk prediktív erejében (azaz mennyire képesek

például a fogyasztás gyakoriságát előrejelezni) mutatók különbségei és hasonlóságok vizsgálata a két kultúrában.

Az eredmények nagyfokú hasonlóságot tártak fel a két ország között az alkoholfelvétel és a vizsgált alkoholfelhasználási indikátorok kapcsolatában. Az első célkitűzést tekintve az alkoholfelvétel négyfaktoros modellje ekvivalens volt mindkét országban (16. táblázat), amely azt igazolja, hogy ez a modell a kultúrközi összehasonlításban is helytálló és érvényes. Az eredmények alapján a DMQ-R-SF-HU mint skála (Kuntsche és Kuntsche, 2009) jó mérőeszköznek bizonyult az igen különböző alkoholfogyasztási kultúrák alkoholfelvételi vizsgálatának céljából is. A további hasonlóságokat illetően a felvétel rangsora megegyezett a két ország között: a leggyakoribb felvétel a szociális, ezt követte a fokozott, a megküzdési, majd a konformitás mindkét mintában. Ez megegyezik egy korábbi, a négy-dimenziós modellt alkalmazó kultúrközi vizsgálat eredményével (Kuntsche, Stewart, Cooper, 2008).

A kutatás második céljával összhangban elemeztem azt is, hogy az egyes alkoholfelvétel mennyiben jelzik előre a fogyasztás, a részegség és az alkoholfelhasználási gyakoriságát. Mindkét országban azt tapasztaltam, hogy minél magasabb a konformitás felvétel átlagértéke, annál alacsonyabb a fogyasztási gyakoriság szintje. Ezek alapján kultúráról független összefüggésnek mutatkozik az, hogy a csoportba való beilleszkedés kisebb mértékű alkoholfogyasztással jár együtt, és az ivás nem feltétlenül dominálja az egyetemista kortárs csoportok tevékenységeit. Korábbi kutatásokhoz hasonlóan (Cooper és mtsai., 1995; Kuntsche és mtsai., 2005) a fokozott felvétel megbízhatóan előrejelezte az ivás és a részegség gyakoriságát, az alkohollal összefüggő problémákat pedig a megküzdési felvétel jósolta előre mindkét országban.

Az alkoholfelvételben mutatók jelentős interkulturális hasonlóságok mellett néhány különbségre is fény derült a két ország között. Egyrészt a magyar egyetemistáknál szignifikánsan magasabb átlagérték mutatkozott a szociális, a fokozott és a megküzdési felvétel esetében. Korábbi kutatások bizonyították, hogy a visszafogott alkoholfogyasztókkal szemben a nagyivókra az alkoholfelvétel magasabb átlagértéke jellemző (Montgomery, Benedicto és Haemmerlie, 1993; Stewart és Power, 2002). Tehát az eredményeink alátámasztják azokat a megfigyeléseket, amelyek a mediterrán és a kelet-

európai alkoholfogyasztási kultúra különbségeire hívják fel a figyelmet, és jól tükrözik a magyar általános populációban megfigyelhető kockázatos alkoholfogyasztás különösen aggasztó jelenségét (Global Status Report on Alcohol, 2004; Popova és mtsai., 2007). Az eredmények rávilágítanak arra is, hogy munkahely vagy az iskola világában és a magánéletben megjelenő problémák kezelése (megküzdéses motivációk), a társas programok élvezete (szociális motivációk) és az alkohol okozta élmény hatásának serkentése (fokozásos motivációk) alapvetően fontos pillérei a magyarok kockázatos alkoholfogyasztási kultúrájának. Ezeket a szempontokat figyelembe kell venni a prevenció programok kialakításában, és hangsúlyt kell helyezni a stressz-kezelés, a társas és megküzdéses készségek és – általában véve – az érzelemszabályozás fejlesztésére.

Másrészt az eredmények elemzése során érdekes különbség mutatkozott abban, hogy a magyar diákokkal ellentétben, a spanyol mintában a fokozásos motivációk szignifikánsan előrejelezték az alkohollal összefüggő problémák előfordulását. Ennek két lehetséges magyarázata van. Egyrészt a magyarok mind a fokozásos motivációk, mind az alkohol-problémák (RAPI-értékek) tekintetében magasabb pontot kaptak, tehát ez a két tényező eleve jellemzőbb Magyarországon, mint Spanyolországban. Következésképp a spanyolok között a fokozásos ivás kevésbé tipikus, viszont maguk a fokozásos ivók egy sajátos klasztert alkothatnak, akik között mind az alkohol-problémák, mind a fokozásos motiváció előfordulási gyakorisága magas. Ezért a fokozásos motiváció jó indikátora lehet az alkohollal összefüggő problémáknak a spanyol egyetemisták esetében. Hasonló logika mentén magyarázták Kuntsche és munkatársai (2007c) az alkoholmotivációk és az agresszív magatartás vizsgálata során kapott összefüggést: az eredmények szerint különösen a lányok esetében volt magas a korreláció a fizikai agresszió és a fokozásos, valamint a megküzdéses motivációk között. A szerzők ennek a meglepő eredménynek az értelmezésénél abból indultak ki, hogy a lányok esetében társadalmilag kevésbé tolerált mind a fizikai agresszió és az alkoholfogyasztás (különösen a problémás fogyasztás), és valóban van a lányoknak egy csoportja, amely keveset is iszik és nem is viselkedik agresszívan. Azonban egy másik csoportra, a „problémás” lányokra mind az agresszív magatartás és a nagyívás is jellemző, és ennek köszönhető a vizsgálat során tapasztalt magas együttjárás a fizikai agresszió és a fokozásos, valamint a megküzdéses motivációk között.

A spanyol mintában azonosított prediktív kapcsolatnak a fokozásos motivációk és az alkohol-problémák között lehet egy másik lehetséges magyarázata is. Elképzelhető, hogy a problémás ivónak számító spanyol diákok között megtalálhatóak egyaránt a megküzdéses ivók és a fokozásos ivók. A fokozásos ivók abban különböznek a megküzdéses ivóktól, hogy az előbbiek esetenként olyan nagy mennyiségben fogyaszthatnak alkoholt abból a célból, hogy fokozzák az alkohol okozta élményt, hogy az végül munkahelyi, iskolai vagy magánéleti problémákhoz vezethet. Ez önmagában nem jelenti azt, hogy a spanyol egyetemisták között magasabb lenne az alkohollal összefüggő problémák prevalenciája, de ugyanakkor rámutat a spanyol fokozásos ivók vulnerabilitására. Calafat és munkatársainak (2005) a kutatása is azt a feltételezést támasztja alá, hogy a mediterrán alkoholfogyasztási kultúra alapvető dinamikus változásoknak van kitéve és önmagában már nem tekinthető protektívnek. A szerzők a vizsgálatban a Spanyolországban újonnan népszerűvé vált „botellon” jelenséget kutatták, amely a fiatalok közterületen (többnyire parkban) folytatott nagy csoportban, kortársaikkal történő tivornyázását takarja. A parkban történő fogyasztás előnye egyrészt, hogy nem kell megfizetni a bárak magas fogyasztási árait, másrészt, hogy a fiatalok elkerülhetik a klubok és bárak bizonyos korlátozásait (pl. a minimális korhatár). Egy tanulmány szerint Galíciában a 14 és 24 év közötti fiatalok 40%-a vett már részt ilyen „botellonon” (Calafat és mtsai., 2005). További vizsgálatok szükségesek ahhoz, hogy ezt a feltételezést igazolják, miszerint a fokozásos ivók különösen hajlamosak a „botellonon” zajló kockázatos és problémás ivásra. Feltételezhetjük, hogy a magas-kockázatú helyzetekben (ilyenek a parkok, ahol többnyire nincsenek semmilyen korlátozások) a fiatalok többet isznak (pl. a buli kedvéért, az izgalom keresésért, az alkohol okozta élmény fokozásáért, stb.) és ez egyúttal több alkohollal összefüggő problémához vezet (pl. balesetek, védekezés nélküli szexuális kapcsolat stb.).

Ugyanakkor óvatosan kell bánni az ok-okozati következtetések levonásával, mivel a keresztmetszeti mintavétel ezt nem teszi lehetővé. Az eredmények általánosíthatóságát korlátozza továbbá, hogy a minta nem tekinthető a spanyol és magyar egyetemistákra nézve reprezentatívnak. Mindazonáltal a kutatás erősségének tekinthető, hogy a vizsgálatom célja kezdettől fogva az interkulturális összehasonlítás volt, és minden egyes lépésnél figyelembe vettem a kultúrközi összehasonlítás szempontjait, amely egyes korábbi hasonló vizsgálatokról nem mondható el (pl. Kuntsche, Stewart és Cooper, 2008). Ez az eljárás lehetővé tette, hogy szigorú összehasonlítást végezzek az alkoholtmotivációk terén két igen különböző

alkoholfogyasztási kultúrával rendelkező országban, és végül lehetséges magyarázatokat fogalmaznak meg az alkoholfogyasztás háttéréről.

Összességében az alkoholfogyasztási kultúra meghatározó különbségei ellenére ez a vizsgálat jelentős hasonlóságokat tárt fel az alkoholmotivációk terén Magyarország és Spanyolország között. Az alkoholmotivációk fontossága (amit a motivációk rangsora jelez), a konformitás motiváció és a fogyasztási gyakoriság közötti, a fokozásos motiváció és a fogyasztási és részségi gyakoriság közötti, valamint a megküzdéses motiváció és az alkohol-problémák közötti prediktív kapcsolat egyforma volt mindkét kultúrában. Tehát az eredmények szerint nincs olyan igazán jelentős különbség a két ország között, mint azt más kontinensek közötti és igen eltérő kultúrákat vizsgáló közlemények jelezték (Nagoshi és mtsai., 1994; Gire, 2002). Úgy tűnik, hogy mégha Európában az alkoholfogyasztást akár igen jelentős kultúrközi eltérések is jellemzik (Anderson és Baumberg, 2006), a személyes alkoholmotivációk és az alkoholfogyasztásra gyakorolt hatásuk viszonylag stabilnak tekinthetők.

Az eredményeknek a prevenciók tevékenységek szempontjából is van jelentőségük mindkét országban. Mivel az alkoholmotivációk az ivás „legközelebbinek” számító meghatározó tényezői (Cooper és mtsai., 1995; Kuntsche és mtsai., 2007a; Urbán, Kökönyi és Demetrovics 2008) és ezek könnyebben hozzáférhetők és vizsgálhatóak, mint más, távolabbinak tekinthető tényezők, a prevenciók programoknak foglalkozniuk kell az ivás motivációs háttérével. A vizsgálat alapján arra következtethetők, hogy a kockázatos ivás csökkentésére kialakított programok Európa különböző alkoholfogyasztási kultúráiban is jól alkalmazhatóak. Elégés tapasztalati bizonyíték szól amellett, hogy az alkohol prevenciók programoknak azokra a személyiségbeli kockázati tényezőkre kell épülniük, amelyek a maladaptív alkoholfogyasztási motivációkkal (pl. fokozásos és megküzdéses motivációk) szorosan együttjárnak. A személyiséghez szabott intervenciókról kimutatták, hogy hatékonyan csökkentik az általános fogyasztási szintet és a problémák előfordulási gyakoriságát (Conrod és mtsai., 2006).

9. A VIZSGÁLATOK TAPASZTALATAINAK ÖSSZEFOGLALÁSA

Disszertációm célja az volt, hogy megalapozzam az alkoholfogyasztás motivációs hátterének hazai vizsgálatát, valamint megvizsgáljam az alkoholmotiváció négy-dimenziós modelljének érvényességét és alkalmazhatóságát különböző kultúrákban és speciális szintereken. Az első vizsgálatban az alkoholmotivációk négy-dimenziós struktúrájára épülő kérdőív hosszú (DMQ-R-HU) és rövid (DMQ-R-SF-HU) verziójának magyar nyelvű kialakítására és adaptálására vállalkoztam. Ezt követően további két empirikus vizsgálaton keresztül azt elemeztem, hogy a (szub)kulturális sajátosságok mennyiben befolyásolják az alkoholmotivációkat, hogyan hatnak az alkoholmotivációk és egyéb, az alkoholfogyasztással összefüggő kimeneti változók kapcsolatára.

A három vizsgálat mindenekelőtt megerősítette az alkoholmotivációk jelentőségét az alkoholfogyasztás kutatásában. Az eredmények azt mutatják, hogy az alkoholmotivációk szignifikáns kapcsolatban állnak és előrejelzik a kockázatosnak tekinthető ivás számos indikátorát, mint például a fogyasztási gyakoriságot, a részegséget, a nagyivást és a fogyasztással összefüggő problémákat. A vizsgálataim egyik legfontosabb hozadéka az, hogy az alkoholmotivációk négy-dimenziós struktúrája stabilnak tekinthető az általam vizsgált szubkulturális kontextusokban. Az eredmények egyértelművé tették, hogy nemcsak iskolai keretek között, középiskolásokat és egyetemisták mintáját vizsgálva mutatható ki az alkoholmotivációk négy faktora és a motivációk alkoholfogyasztásra vonatkozó prediktív ereje, hanem rekreációs szinten, idősebb és demográfiaiilag összetett populáción, valamint országok közötti összehasonlításban is. Ezek az ismeretek megerősítik azt, hogy az alkoholmotivációk megkerülhetetlen és lényeges tényezői az alkohollal foglalkozó kutatásoknak. Fontos továbbá kiemelni, hogy az eredmények szerint a motivációk mérésére jól alkalmazható a Cooper (1994) által kidolgozott DMQ-R kérdőív, de egyben világossá vált kutatásaim során, hogy a kérdőív rövid változatának (a DMQ-R-SF, Kuntsche és Kuntsche, 2009) illeszkedési mutatói még jobbak.

Vizsgálataim egyrészt alátámasztották a korábbi kutatások (pl. Cooper, 1994; Cooper és mtsai., 1995; Kuntsche és mtsai., 2006, 2006, 2007a, 2007c) főbb tapasztalatai közül az alábbiakat:

- a szociális motiváció a leggyakoribb tényező a fogyasztásban, amelyet a fokozásos, a megküzdéses, majd a konformitás motiváció követ;
- a motivációs skálák átlagértéke magasabb a férfiak esetében;
- magasabb motivációs átlagérték jellemzi az intenzívebb fogyasztást;
- különösen a belső eredetű motivációk állnak szoros összefüggésben az ivás kockázatos tényezőivel;
- a konform ivókra alacsonyabb fogyasztási gyakoriság jellemző.

Másrészt vizsgálataim lényeges különbségekre is rámutattak, és további ismeretekkel egészítették ki a korábbi kutatások eredményét, amelyeket a 21. táblázatban foglaltam össze.

21. táblázat: A vizsgálatok fő eredményei

FEJEZET	EREDMÉNYEK
6.	<ul style="list-style-type: none"> • A középiskolás lányok és fiúk motivációs átlagértékei között szignifikáns különbség mutatkozott, különösen a szociális motivációk fontosabbak a fiúk számára. • Az egyetemista nők és férfiak között csak a megküzdéses motivációkban volt szignifikáns különbség, a nők magasabb értékekkel voltak jellemezhetőek. • A középiskolások szignifikánsan magasabb értéket kaptak mindkét negatív töltetű motiváció, azaz a megküzdéses és a konformitás motiváció skáláján, mint az egyetemisták. Úgy tűnik, hogy a középiskolások esetében a kortársak erősebb nyomást gyakorolhatnak az alkoholfogyasztásra, valamint a problémákkal való megküzdés is fontosabb összetevője az alkoholfogyasztásnak, mint az idősebbeknél. • Más-más alkoholmotiváció jelezte előre a fogyasztás gyakoriságát, a nagyivást és a részegséget a középiskolások és egyetemisták között. <ul style="list-style-type: none"> ○ A középiskolásoknál külső motivációk, a konformitás és a szociális motiváció jelezte előre a fogyasztás gyakoriságát. Az ivás kockázatos fajtáját, azaz a nagyivást és a részegséget már belső motivációk is előrejelezték, de továbbra is meghatározó maradt a konformitás motiváció: a részegséget előrejelezte a konformitás és a fokozásos motiváció, a nagyivást a konformitás, a fokozásos és a megküzdéses motiváció. ○ Az egyetemistáknál a fokozásos motiváció volt az ivás és a részegség gyakoriságának a megbízható előrejelzője. A nagyivást a szociális motiváció jelezte előre, azaz ez a populáció elsősorban partikon, a társaság kedvéért iszik meg nagy mennyiségű italt egyszerre.

7.	<ul style="list-style-type: none"> • Az idősebb és speciális összetételű, rekreációs szintűen (Sziget fesztivál) toborzott minta esetében is megbízhatóan alkalmazható a DMQ-R-SF-HU. Ez fontos eredmény a jövőbeli kutatások és a prevenció szempontjából, hiszen ez azt jelenti, hogy olyan helyszíneken, ahol ez a vulnerábilis populáció jelen van és kevés idő áll rendelkezésre a kérdőívek kitöltésére, ez a mérőeszköz jól használható. • Az idősebb populáció körében a fokozásos skála egyik tételénél alacsony volt a faktortöltés és az egész skála megbízhatósági mutatója kicsivel a megengedett érték alá esett. Már az előző kutatás egyetemista mintájának eredményeinél is valamelyest problémásnak mutatkozott ez a tétel, miközben a fiatalabb mintánál (középiskolások) esetében nem adódott ilyen probléma. • Az alkoholfogyasztási gyakoriságot a külsőleg vezérelt szociális motiváció jelezte előre, amely feltételezhetően összefügg a fesztivál színterének társas jellegével is. • A részegséget nem jelezte előre egy motiváció sem. • Az alkohollal összefüggő problémákat alapvetően a megküzdéses motivációk jelezték előre, valamint az egyes probléma-területeket tekintve a szociális motiváció is előrejelezte a rossz iskolai teljesítményt és a konformitás az agresszív magatartást.
8.	<ul style="list-style-type: none"> • Összességében inkább hasonlóságokat, mint különbségeket találtunk a spanyol és magyar egyetemisták alkoholtörvényciklusának összehasonlításában. Az alkoholtörvényciklusok fontossága (amit a motivációk rangsora jelez), a konformitás motiváció és a fogyasztási gyakoriság közötti, a fokozásos motiváció és a fogyasztási és részegségi gyakoriság közötti, valamint a megküzdéses motiváció és az alkohol-problémák közötti prediktív kapcsolat egyforma volt mindkét kultúrában. • A férfiakat szignifikánsan magasabb érték jellemezte a szociális, fokozásos és konformitás skálán kultúrától és kortól függetlenül. • A konformitás motivációt kivéve minden motivációs skálán szignifikánsan magasabb átlagérték jellemezte a magyar egyetemistákat, amely tükrözi a magasabb és kockázatosabb fogyasztási prevalenciát Magyarországon. • A spanyol vizsgálatban a megküzdéses motiváció mellett a fokozásos motiváció is előrejelezte az alkohollal összefüggő problémák előfordulását. • Annak ellenére, hogy Európára igen eltérő alkoholfogyasztási mintázat jellemző, és ez a spanyol és magyar alkoholfogyasztási kultúra különbségein jól leképeződik, a személyes alkoholtörvényciklusok és az alkoholfogyasztásra gyakorolt hatásuk viszonylag stabilnak tekinthetők.

Az eredményeket összegezve több lényeges összefüggést állapíthatunk meg. Kortól, nemtől, kultúrától függetlenül mindegyik vizsgálatban a külsőleg vezérelt szociális motivációk kapták a legmagasabb átlagértéket, amelyek nem függnek össze a kockázatos ivással és az alkohollal

kapcsolatos problémákkal. Ez azt mutatja, hogy a legtöbb ember az alkoholt egyszerűen a társaság és a hangulat kedvéért issza, ez azonban nem ad okot aggodalomra. Ugyanakkor a kockázatos ivás és a problémák előfordulásának előrejelzésében összetett kép rajzolódik ki. A kor előrehaladtával egyfajta internalizálódás, azaz a belső indíttatású alkoholmotivációk előtérbe helyeződése figyelhető meg, amely egybevág Schelleman-Offermans, Kuntsche és Knibbe (2010) longitudinális kutatásának eredményével (l. 4.6. fejezet). Míg a középiskolásoknál megfigyelhető volt a konformitás motiváció szignifikáns szerepe, azaz a kortársak alapvető befolyása a fogyasztás gyakoriságában és a részegség előfordulásában, később ez egyértelműen a belső motivációk, azaz a megküzdés és a fokozásos motiváció felé mozdul el. Bár az 1. és a 2. vizsgálat alapján elmondható, hogy az idősebbek esetében a belső indíttatású, pozitív töltetű szociális motiváció meghatározó tényező lehet a fogyasztási gyakoriság tekintetében, azonban a fogyasztás problémás jellegét – a fentiekhez leírt módon – a belső motivációk jelzik előre. A középiskolásoknál ezzel szemben a konformitás motiváció a kockázatos fogyasztás egyik szignifikáns prediktora. Ezzel együtt azonosítható a serdülőknek egy csoportja, akik között megtalálhatóak a megküzdéses és a fokozásos ivók, és akik veszélyeztetettnek tekinthetők a gyakori részegség és a nagyívás szempontjából (l. 1. vizsgálat). Erre a csoportra a prevenciós programok kialakításakor kiemelten kell figyelni.

Továbbá a serdülők és az egyetemisták válaszainak összehasonlítása (1. vizsgálat) kapcsán arra derült fény, hogy a középiskolásoknál a negatív töltetű motivációk, azaz a konformitás és a megküzdés skáláján szignifikánsan magasabb érték mutatkozott, mint az egyetemisták körében. Ez azt mutatja, hogy az egyetemistákkal összehasonlítva a serdülők számára a csoportba való illeszkedés vagy a problémák előli menekülés az ivás meghatározó motívumai.

A nem és a kor szerepét tekintve az 1. vizsgálat alapján azt az összefüggést állapíthatjuk meg, hogy a serdülő fiúk többet isznak, mint a lányok, és ez tükröződik az alkoholmotivációk magasabb átlagértékében. Különösen a társas összejövetelek élvezetesebbé tétele (a szociális motiváció) tekinthető a fogyasztásuk „motorjának”. Mindazonáltal a kor előrehaladtával az egyetemista nők körében azonosítható egy csoport, a megküzdéses ivók csoportja, akik gyakran isznak és kiemelten veszélyeztetettek az alkohollal összefüggő problémák tekintetében. Ugyanakkor a 2. és a 3. vizsgálat nem erősítette meg ezt az eredményt: sem a rekreációs populációban, sem a spanyol és magyar egyetemisták összehasonlításában nem volt szignifikáns különbség a megküzdéses motivációban a két nem között, és a férfiak

magasabb értéket adtak a szociális, a fokozásos és a konformitás skálán. A 2. és 3. vizsgálatom eredményeihez illeszkednek más vizsgálatok eredményei is. Korábban az idősebb serdülők (18-19 évesek) között (Cooper, 1994) és egyetemisták (18-21 évesek) körében (Nagoshi és mtsai., 1994; Carey és Correia, 1997; Stewart, Loughlin és Rhyno, 2001) nem találtak szignifikáns különbséget a nők és férfiak megküzdéses motivációs értékeiben; sőt Gire (2002) nigériai és amerikai mintájában a férfiaknál szignifikánsan magasabb érték mutatkozott a megküzdéses motiváció skálán. Mindazonáltal elképzelhető, hogy a magyarok esetében az idősebbek között több nő iszik megküzdéses motivációból, mint férfi, és a nők e csoportja különösen nagy kockázatnak van kitéve, azonban ezt további vizsgálatoknak meg kell erősíteniük.

Végül fontos megemlíteni, hogy az eddigi alkoholmotivációs vizsgálatok a kockázatos és problémás ivás tekintetében egyöntetűen a belső indítatású motivációk (fokozásos és a megküzdéses motivációk) magas kockázati szerepét emelték ki (Kuntsche és mtsai., 2006). Ez az összefüggés kézenfekvő, hiszen ezek a motivációk elsősorban a feszültségsökkentéssel és a megküzdéssel hozhatók összefüggésbe, míg a külső motivációkat jellemzően kontextusfüggőek és kevésbé stabilok az idő elteltével (Cooper, 1994; Stewart és Devine, 2000). Az eddigi kutatások eredményei úgy összegezhetők, hogy a fokozásos motivációk a gyakori ivást és részséget, a megküzdéses motivációk az alkohollal összefüggő problémák előfordulását jelzik előre (Kuntsche és mtsai., 2006). Ezt az eredményeim egy kivétellel alátámasztották. Az egyetemistáknál és a középiskolásoknál a fokozásos motiváció valóban előrejelezte a fogyasztás és a részség gyakoriságát (1. és 3. vizsgálat), de a rekreációs populáció esetében (2. vizsgálat) a fokozásos motiváció nem töltött be ilyen prediktív szerepet. A rekreációs szintén csak a szociális motiváció jelezte előre a fogyasztás gyakoriságát, amely valószínűleg a feszítvél társas jellegéből adódik. A megküzdéses motivációk mindhárom vizsgálatomban megbízhatóan előrejelezték az alkohol-problémákat. Tehát a kockázatos ivás és a problémák tekintetében a fokozásos és a megküzdéses motivációknak központi szerepük van, de a rekreációs szintén a társas tényezők és a buli élvezetének figyelembe vétele is lényeges a prevenció során. A következő fejezet tárgyalja az eredmények implikációit a prevencióra tekintetében.

10. KÖVETKEZTETÉSEK

Az alkoholmotivációk vizsgálata egy viszonylagosan új kutatási irányt képvisel az alkohol kutatásban. A kutatási irányt az elméleti alapok lefektetésével Cox és Klinger (1988, 1990) indította el, majd az alkoholmotivációk empirikus vizsgálatát Cooper és munkatársai (1992) kezdték el az alkoholmotivációk három dimenzióját vizsgáló kérdőívvel (Drinking Motives Questionnaire, DMQ). Két évvel később kibővítették a három dimenziót négyre (Cooper, 1994), és ezzel megszületett az azóta elterjedt DMQ-R mérőeszköz. Ezt követően számos vizsgálat készült az alkoholmotivációkról (pl. Cooper és mtsai., 1995; Stewart és Devine, 2000; Stewart, Loughlin és Rhyno, 2001; Comeau, Stewart és Loba, 2001; McNally és mtsai., 2003; Read és mtsai., 2003; Grant és mtsai., 2007), azonban a téma kutatásának az utóbbi években Kuntsche (l. áttekintésül 2007b) svájci vizsgálatai adtak dinamikus lendületet.

Kuntsche vizsgálataiban nemcsak igazolta, hogy az alkoholmotivációk a fiatalok alkoholhasználatának mintegy 50%-át magyarázzák (Kuntsche, 2007b), hanem sikerült modelleznie is, hogy az alkoholmotivációk miként mediálják az addig az ivásban központi tényezők tartott alkoholelvárások hatását az alkoholfogyasztásra (Kuntsche és mtsai., 2007a). Az alkoholmotivációk kulcsfontosságú szerepének bizonyítása hívta fel a figyelmet a téma kutatásának szükségességére.

Az alkoholmotivációk szerepe a prevenciós programok szempontjából is stratégiai jelentőségű, mivel egyrészt egyfajta kapubejáratként közvetítik egyéb tényezők (pl. elvárások, személyiség) hatását az alkoholfogyasztásra (ld. 3. fejezet, valamint Cooper, 1994; Kuntsche és mtsai., 2006, 2007a; Urbán, Kökönyei és Demetrovics, 2008). Másrészt a kockázatos és problémás ivás szempontjából meghatározó maladaptív alkoholmotivációk vizsgálata kérdőívvel könnyen hozzáférhető és mérhető. Kuntsche és Kuntsche (2009) a mérés könnyítése érdekében kidolgozta a DMQ-R rövidített, 12 tételes verzióját (DMQ-R-SF).

Az ELTE Addiktológiai Tanszéki csoportjának munkatársaival az elmúlt években azon dolgoztunk, hogy az alkoholmotivációk hazai kutatását megalapozzuk és eddig nem vizsgált új aspektusok kutatásával hozzájáruljunk az alkoholmotivációk alaposabb megértéséhez. Mint azt a Bevezetőben és az 5. fejezetben kifejtettem, az eddigi vizsgálatok csak serdülőkkel és fiatal egyetemistákkal foglalkoztak, és mindössze egy kutatás (Cooper és mtsai., 1995)

készült felnőttekkel. Ezenkívül a közzétett kutatások csak többnyire intézményes keretek között (pl. iskola, egyetem) vizsgálták az általános populáció alkoholmotivációit, és a speciális populációk (pl. rekreációs populáció) és színterek (pl. fesztivál, partik) vizsgálatára nem került sor. Az eddigi vizsgálatokról elmondhatóak, hogy 4/5-ük az Egyesült Államok területére korlátozódott (Kuntsche és mtsai., 2006) és más kulturális-gazdasági jellemzőkkel bíró térségek vizsgálatára alig kapott figyelmet. Továbbá kevés ismeret áll rendelkezésünkre az alkoholmotivációk interkulturális összehasonlításáról.

A disszertáció empirikus anyagát alkotó vizsgálatok ezeket az eddig figyelmen kívül hagyott aspektusokat kívánták feltárni. A 6., 7. és 8. fejezetben három vizsgálatot mutattam be, amelyekkel a felsorolt kérdéskörök kutatására vállalkoztam. Az eredményeket a 9. fejezetben foglaltam össze. A disszertáció zárásául az eredmények megbeszélésének két fontos vetületét szeretném kiemelni, amelyek a vizsgálatok gyakorlati jelentősége és a jövőbeni kutatások célkitűzése szempontjából lényegesek lehetnek. Először kitérek az alkoholmotivációk mérésével, a DMQ-R és a DMQ-R-SF mint az alkoholmotivációk leggyakoribb mérőeszközeivel kapcsolatos következtetéseire. Végül összefoglalom az alkoholmotivációk prevencióban betöltött szerepét és az eredmények jelentőségét a megelőző programokban.

10.1. Az alkoholmotivációk mérése

Három, négy vagy öt dimenzió?

Mindhárom vizsgálat igazolta a mérőeszköz jól használhatóságát és megbízhatóságát. A konfirmációs faktorelemzés alátámasztotta a négy-dimenziós struktúra megfelelőségét. A strukturális egyenletek modelljének az alkalmazása kimutatta, hogy mindegyik motiváció más-más alkoholhasználati indikátort jelez előre. Cooper és munkatársai (1992) a négy-dimenziós struktúra kialakítása előtt három dimenziót feltételeztek, amely a szociális, a fokozásos és a megküzdéses motivációt foglalta magában. Ugyanakkor az eredményeim is azt mutatják, hogy a konformitás (negyedik) motiváció figyelembe vétele különösen a serdülőknél fontos, mivel az prediktívnek bizonyult mind a fogyasztási gyakoriság és a részegség előrejelzésében (1. vizsgálat). Az alkoholmotivációk struktúrájával kapcsolatban fontos megemlíteni, hogy újabban Grant és munkatársai (2007) az öt dimenziós struktúra mellett érvelnek, amelyben az ötödik motiváció a megküzdéses motiváció egy megküzdéses-szorongásos és egy megküzdéses-depressziós faktorra való kettébontásával jött létre (1. 2.4.3.

fejezet). Az öt-dimenziós struktúra vizsgálata egy további lehetséges kutatási irányt jelent, amelyre a disszertáció keretei között nem volt lehetőség.

Rövid vagy hosszú?

Az 1. vizsgálatban összevettem az Alkoholfogyasztás Motivációi Módosított Kérdőív hosszú (DMQ-R, Cooper, 1994) és rövid (DMQ-R-SF, Kuntsche és Kuntsche, 2009) változatát. Az eredmények alapján a DMQ-R-SF-HU használata mellett szólnak érvek, mivel az elemzések jobb illeszkedési mutatókat eredményeztek, ugyanakkor a hosszú változat alkalmazása sem elvetendő. A 2. vizsgálat is megerősítette a rövid verzió jó illeszkedési mutatóit, speciális környezetben és heterogén rekreációs mintán is. A 3. vizsgálatban a rövid verzió kérdéseit a hosszú változat öt-fokú válaszadási skálájával használtam. Emellett módszertani megfontolások szóltak, miszerint a szélesebb skála árnyaltabban tükrözi a válaszadók alkoholmotivációit. A tapasztalatok kedvezőek voltak, és a jövőbeni vizsgálatokban érdemes ezt a kombinációt alkalmazni.

A fokozásos skála „problémás” tétele

A jövőbeni vizsgálatokra vonatkozó másik tanulság, hogy a fokozásos skála egyik tétele („mert jó buli alkoholt inni”) az 1. vizsgálat egyetemista mintájában és a 2. vizsgálat fiatal felnőtt mintájában viszonylag alacsony ($<0,6$) faktortöltést eredményezett, és a fokozásos motiváció skála belső konzisztenciája kicsivel az elfogadható értékküszöb alatt maradt (1. vizsgálatban Cronbach alfa: 0,64; 2. vizsgálatban Cronbach alfa: 0,65). Ezzel szemben a 3. vizsgálatban elemzett magyar és spanyol egyetemistáknál nem adódott ilyen probléma. Továbbá sem az 1. vizsgálatban használt középiskolás mintával, sem a svájci és olasz vizsgálatban használt középiskolás mintával nem volt probléma a fokozásos skála e tételével. Elképzelhető, hogy az idősebb korcsoportban ez a tétel nehezen értelmezhető és félrevezető, amely összességében lerontja az egész fokozásos motiváció skála belső konzisztenciáját. A jövőben érdemes ezt a tételt figyelemmel kísérni és az esetleges további kedvezőtlen eredmények tükrében a kérdést átfogalmazni.

Longitudinális vizsgálatok

Az eddigi vizsgálatok túlnyomó része keresztmetszeti jellegű volt, amely nem teszi lehetővé az ok-okozati összefüggések feltárását. Csak kevés longitudinális vizsgálat (Bradizza, Reifman és Barnes, 1999; Palmqvist, Martikainen és von Wright, 2003; Read és munkatársai,

2003; Armeli és munkatársai, 2010; Schelleman-Offermans, Kuntsche és Knibbe, 2010; Littlefield, Sher és Wood, 2010) készült, amely az alkoholmotivációk hosszútávú alakulásáról és az alkoholhasználatra gyakorolt hatásaival foglalkozott. Az eddigi utánkövetéses vizsgálatok módszertanilag igen heterogénnek tekinthetők és többnyire egy-két éves időintervallumot ölelnek fel. Az alkoholmotivációk szerepének pontosabb megértése érdekében szükség lenne további módszertanilag megfelelően előkészített, más mintákon és más kultúrákban végzett kutatásokra. Az utánkövetéses vizsgálatok például választ adhatnak arra, hogy a serdülőkor és a fiatal felnőttkor között az alkoholmotivációban megfigyelhető nemi különbségek kialakulása (l. 4.1. és 4.2. fejezet) mennyiben felelős az alkoholhasználatban tapasztalható nemi különbségek kialakulásáért. Ennek megértése a prevenció szempontjából is kulcsfontosságú lenne.

Implicit kogníciók

Az alkoholmotiváció kérdőíven keresztüli mérése egy további összetett problémát vet fel, amit a jövőbeni kutatásoknak is figyelembe kell venniük. A probléma lényege, hogy az Alkoholfogyasztás Motivációs Modelljén alapuló kérdőív csupán az alkohollal kapcsolatos kogníciókat méri, azaz a motivációk vizsgálata során csak a „jéghegy csúcsához”, a nyilvános és tudatos, azaz az un. explicit tudattartamokhoz férünk hozzá.

Ennek elméleti hátterét a duális-folyamat modellje írja le, mely szerint a viselkedést két rendszer határozza meg, amelyek különböző módon dolgozzák fel és közvetítik az információkat (Kuntsche, 2007b; Thush és mtsai., 2008). Az un. reflektáló rendszer explicit folyamatok során lassabban, tudatosan dolgozza fel az információkat, ezáltal a szándékok és a szabályok közvetlenül határozzák meg a viselkedést. Ezzel szemben az un. impulzív rendszerben az információk automatikusan áramlanak, és feldolgozásuk spontánabb, gyorsabb és nem tudatos (Strack és Deutsch, 2004). Ez utóbbit nevezzük implicit kogníciónak. A két rendszer idegi szabályozása is eltérő: az impulzív rendszer az amygdala, a reflektáló rendszer pedig az orbitofrontális lebeny irányítása alatt áll (Strack, Werth és Deutsch, 2006). Thush és Wiers (2007) feltételezése szerint az implicit kogníciókat leginkább a korábbi tapasztalatok határozzák meg, míg az expliciteket (pl. alkohol-elvárások) jellemzően friss események, illetve az éppen adott helyzet. Ezek alapján kézenfekvő, hogy az implicit kogníciók tanulmányozása lényeges lenne az alkoholmotivációk területén is, mivel az explicit és az implicit kogníciók azok az alkohollal kapcsolatos kogníciók különböző területeit fedik le.

Az implicit kogníciók mérésére a legelterjedtebb módszer az Implicit Asszociációs Teszt (IAT) alkalmazása (De Houwer és mtsai., 2004). A módszer kétségtelen előnye, hogy csökkenti az elvárt társas hatását és megfelelési vágy torzítását (Wiers és mtsai., 2005). Azonban a körülményes laboratóriumi eljárás miatt nem lehetséges a nagyszámú mintán alkalmazni. Más szerzők figyelmeztetnek arra is, hogy az eljárás sajátossága miatt a kísérleti személyek automatikusan szelektálódnak és mindezek következtében a teljes populációnak szóló megelőzési munka számára nem tudnak szolgáltatni tudományos következtetéseket (Kuntsche, 2007b; Birch és mtsai., 2008). Mindezen hátrányokkal együtt határozott érvek szólnak az önbevallás-kérdőíves módszerrel mért alkoholmotivációk mögött húzódó implicit kogníciók vizsgálata mellett, amelyek fontos kiegészítő-jellegű ismerettel szolgálnának arról, hogy miért isznak az emberek. Az implicit kogníciók feltárására nem volt lehetőség a doktori munka keretei között, de az alkoholmotivációk mérésében a jövőbeni kutatásoknak érdemes kitérniük a „jéghegy csúcsa alatti” kogníciók megismerésére is.

10.2. Az alkoholmotivációk alkalmazása a prevencióban

Amikor az alkoholmotivációk prevenciós gyakorlatban való alkalmazásáról beszélünk, szem előtt kell tartanunk, hogy mint minden életmóddal összefüggő magatartás esetében, a túlzott alkoholfogyasztás, illetve a kockázatos módon történő ivás megváltoztatása rendkívül nehéz feladat. A szerfogyasztás nem elszigetelten létezik, hanem az egyének és közösségek általános és átfogó életmódjának részét alkotja. Az életmód különböző elemei egymással is szoros kapcsolatban állnak, egy elemet önállóan megváltoztatni szinte lehetetlen a mögötte álló átfogó életszemlélet átfarmálása nélkül (Pikó, 2010c). Ugyanakkor a szemléletformáló-megelőző programok számára az alkoholmotivációk fontos „bementi” támpontot jelenthetnek a különösen veszélyeztetett, maladaptív motivációs háttérrel rendelkező csoportok azonosításában, akiket a programok meg kívánnak szólítani.

Ezt a feltételezést támasztják alá Conrod és munkatársainak (2006) eredményei, miszerint akkor igazán hatékonyak a túlzott alkoholfogyasztás csökkentésével foglalkozó prevenciós programok, amennyiben azok célzottan a kockázatos alkoholfogyasztással összefüggő motivációk megváltoztatására irányulnak. Kockázatosnak elsősorban a belülről vezérelt, azaz a fokozásos és a megküzdéses motivációk tekinthetők. Saját empirikus vizsgálataim is

alátámasztják a megküzdés és a fokozásos motivációk magas kockázatát, mivel minden vizsgálatban ez a két motiváció megbízható prediktora volt a túlzott fogyasztásnak, illetve az alkohollal összefüggő problémák előfordulásának.

Kuntsche és munkatársai (2010a) nagyívű serdülőket vizsgálva azt találták, hogy a fokozásos és megküzdéses ivók nemcsak a motivációkban különböznek el, hanem egyéb tényezőkben (pl. demográfiai változók, szabadidős tevékenység, társas kapcsolatok, ivási kontextus) is különböznek. A fokozásos ivók – akik azért isznak, hogy jobban élvezzék az alkohol hatását, a bulikat és részeket legyenek – elsősorban fiúkból és idősebb serdülőkől tevődnek össze. Jellemzően sokat járnak el esténként otthonról, és főleg társaságban, a kortársaikkal isznak. A megküzdéses ivók markánsan különböznek tőlük. Ennek a csoportnak a tagjai szorongóbbak és zárkózottabbak, kevesebb társas kapcsolatuk van, gyakran maradnak otthon, többnyire egyedül isznak. Kuntsche és munkatársai (2010a) vizsgálatai szerint köztük több a lány és a fiatalabb serdülő. Vizsgálatukban kidolgoztak egy kódolási eljárást, amely során a DMQ-R 5 fokozásos motiváció és 5 megküzdéses motiváció tételét tartalmazó kérdőív válaszainak a kódolásával pszichológusok, szociális munkások, tanárok, orvosok, védőnők stb. egyszerűen azonosíthatják a fokozásos és a megküzdéses ivókat (Kuntsche és mtsai., 2010a). Ez a gyors eljárás segít abban, hogy a kockázati csoportok azonosításával megfelelő megelőzési és kezelési programban részesüljenek a veszélyeztetettek.

A fokozásos és a megküzdési ivók alapvető különbsége azt is mutatja, hogy más-más megelőző-fejlesztő programokra van igény. Feltételezéseik szerint a megküzdéses ivóknak elsősorban az életvezetési készségek fejlesztésére van szükségük (Kuntsche és mtsai., 2010a). Továbbá a stressz-szint csökkentése, a megküzdési képességek fejlesztése, az önértékelés erősítése is hatékony megközelítés az előbbi csoport számára (Botvin, 2000). A megküzdési képességek fejlesztésében fontos a racionális és érzelemorientált mechanizmusok közötti megfelelő egyensúly megteremtése, hiszen kutatások igazolják, hogy az érzelemorientált megoldások hajlamosíthatnak káros szerfogyasztásra, például dohányzásra vagy alkoholfogyasztásra, a racionális mechanizmusok viszont elősegítik az egészségtudatos magatartásformákat (Pikó, 2001). A megküzdési stratégiákat illetően igazolt a társas készségek megfelelő alkalmazása és a társas támogatás mint megküzdés, valamint a kedvező egészségmagatartás közötti összefüggés (Pikó, 2001, 2006).

Mivel a fokozásos ivók leginkább társas helyzetekben (pl. partik, házibulik) isznak túlzott mértékben, nekik főként a társas hatáson alapuló prevenció programokra van igényük (Kuntsche és mtsai., 2010a). Számukra különösen hasznos az olyan technikák elsajátítása, amelyek segítségével képesek ellenállni a kortársak által felkínált italnak vagy a média által közvetített kockázatos fogyasztási kultúrának (Botvin, 2000). Ezen kívül a stimuláció egyéb forrásainak a biztosítása és igénybe vétele (Komro és Toomey, 2002), valamint a kognitív átstrukturáló technikák alkalmazása (Cooper és mtsai., 1995) nyújthat segítséget azoknak, akik elsősorban az alkohol hatásának fokozása miatt isznak. Alkoholpolitikai szempontból megfontolandó az az eredmény, hogy a fokozásos ivók szívesen isznak társaságban és nyilvános helyen, azaz bárókban vagy kocsmákban. Ebben a tekintetben a kiskorúak részére való alkoholtérmekek árusításának tilalmának betartása, illetve a biztonságosabb fogyasztási környezet (Homel és mtsai., 2004) és az egészségesebb éjszakai élet (Mervó, Kun és Demetrovics, 2010) megteremtése is protektívan hathat különösen erre a csoportra nézve.

A saját eredményeim alapján a fokozásos és a megküzdéses ivók veszélyeztetettségén túl kiemelném, hogy a serdülőknél (1. vizsgálat) különösen a konformitás és a szociális motivációk tűntek meghatározónak a fogyasztási gyakoriság szempontjából. Külső motivációkról lévén szó, ezek változékonysága kézenfekvő és befolyásolásuk is könnyebb (Cooper, 1994). A társas megbírkózás fejlesztése egy hatékony módszer lehet ennek a csoportnak a részére a kockázatos fogyasztással szembeni védelem kialakításában. Pikó (2010a) kutatásai kimutatták, hogy a társas megbírkózás szempontjából alapvetően meghatározó un. közösségi hatóképesség kulcsfontosságú védőfaktor különösen a fiúk alkoholfogyasztásában (és dohányzásában).

Vizsgálataim egyik központi kérdése az volt, hogy a különböző kultúrák és speciális színterek mennyiben befolyásolják az alkoholtmotivációkat, és ennek milyen jelentősége van a prevencióra nézve. A rekreációs színtéren (Sziget fesztiválon) végzett vizsgálat egyik legfontosabb hozadéka az a tapasztalat volt, hogy egy ilyen speciális terepen is jól használható a DMQ-R-SF-HU, azaz a kérdőív alkalmazásával könnyen azonosíthatóak a különösen veszélyeztetettnek számító fokozásos és a megküzdéses ivók (Kuntsche és Kuntsche, 2009; Kuntsche és mtsai., 2010a). Ennek következtében egy további lépésben ezeket a vulnerábilis fiatalokat prevenció és tanácsadási programokba lehetne bevonni (Gorman, 2001; Masterman és Kelly, 2003; Swaim, 2003). A DMQ-R-SF-HU kiértékelését

követően gyors, személyes visszacsatolást lehet nyújtani a résztvevőknek, ami elindíthat egy olyan folyamatot, amelyben az egyén reflektál az ivást megelőző különböző (másképp többnyire nem tudatos) döntésekre. Ez a reflektáció egyrészt növeli az alkohollal összefüggő probléma tudatosítását és beismerését (Walters, Bennett és Noto, 2000; Neighbors és mtsai., 2007). Másrészt lényeges bemeneti pontot jelenthet a tanácsadó programok számára, mivel a kérdőív egyszerre biztosít kapcsolatfelvételt és információt a kitöltő alkoholfogyasztásának motivációs hátteréről. Érdemes megemlíteni, hogy a személyre szabott visszacsatolás különösen a szociális ivók között tűnik hatékonynak, összehasonlítva az egyéb motivációs hátterű ivókkal (Neighbors és mtsai., 2007). Ez különösen fontos az eredményeim szempontjából, mivel a vizsgálat alapján a szociális motivációk jelezték előre szignifikánsan a fogyasztás gyakoriságát a rekreációs szinten.

A magyar-spanyol mintán végzett interkulturális összehasonlításból azt a tapasztalatot vonhatjuk le, hogy bár eltérő fogyasztási kultúra jellemzi a két országot, a személyes alkoholmotivációk és az alkoholfogyasztásra gyakorolt hatások viszonylag stabilnak és kultúrától függetlennek tekinthetők. Ez alapján arra következtethetünk, hogy a kockázatos ivás csökkentésére kialakított programok Európa különböző alkoholfogyasztási kultúráiban is jól alkalmazhatóak. Az eredmények azt mutatják, hogy az alkoholmotivációk tekintetében is nagyobb kockázat jellemzi a magyar fogyasztókat. A megküzdéses, a fokozásos és a szociális motivációk magas átlagértéke fontos pillére a magyarok kockázatos alkoholfogyasztási kultúrájának. Ez azt jelenti, hogy mind a megküzdéses, a fokozásos és a szociális ivók részére kialakított megelőző programokra fokozott szükség van. A spanyol fogyasztók esetében a fokozásos ivók egy csoportja tűnik különösen vulnerábilisnak.

Az eredményeim összességében igazolják, hogy a motivációk ismertetése és azonosítása hasznos és lényeges a prevenció munkában. Az eddig megjelent, az alkoholmotivációk prevenció alkalmazásával foglalkozó vizsgálatok alapján (I. Komro és Toomey, 2002; Stewart és mtsai., 2005; Conrod és mtsai., 2006) és a saját kutatási eredményeimre támaszkodva azt láthatjuk, hogy az alkoholmotivációk sokrétűen használhatóak a prevencióban. Összefoglalva a gyakorlati alkalmazás legalább háromféle módon lehetséges. Az alkoholmotivációk egyrészt szolgálhatnak „iránytűként” a veszélyeztetett fiatalok azonosításában. Másrészt a kérdőív kitöltésével és az eredmények gyors visszacsatolásával elindulhat egy reflektációs folyamat, azaz a kérdőív egyfajta bemeneti pontot is jelent a

prevencióban. Végül a prevenció munka irányulhat az alkoholmotivációk megváltoztatására is. A protektívnak tekinthető, visszafogott fogyasztással járó motivációk erősítését, és a maladaptív, kockázatos motivációk módosítását célzó programok vizsgálata a jövőbeni kutatások egyik központi feladata.

IRODALOM

- Abbey, A., Smith, M.J., Scott, R.O. (1993) The relationship between reasons for drinking alcohol and alcohol consumption: an interactional approach. *Addictive Behaviors*, 18(6), 659-670.
- Ajzen, I. (1991) The theory of planned behavior. *Organizational behavior and human decision processes*, 50, 179-211.
- Akers, R.L. (1977) *Deviant behavior: a social learning approach*. 2d ed. Belmont, CA: Wadsworth.
- Alvarez, F. J., del Rio, M. C. (1994) Gender differences in patterns of alcohol consumption in Spain. *Alcoholism, Clinical and Experimental Research*, 18(6), 1342-1347.
- Anderson, P., Baumberg, B. (2006) *Alcohol in Europe. A public health perspective*. Institute of Alcohol Studies, UK.
- Anderson, K., Plant, M. (1996) Abstaining and carousing: substance use among adolescents in the Western Isles of Scotland. *Drug and Alcohol Dependence*, 41, 189-196.
- Armeli, S., Conner, T.S., Cullum, J., Tennen, H. (2010) A longitudinal analysis of drinking motives moderating the negative affect-drinking association among college students. *Psychology of Addictive Behaviors*, 24(1), 38-47.
- Babor, T., Caetano, R., Casswell S., Edwards, G., Giesbrecht, N., Graham, K., Grube, J., Gruenewald, P., Hill, L., Holder, H., Homer, R., Österberg, E., Rehm, J., Room, R., Rossow, I. (2004) *Alcohol: No ordinary commodity. Research and policy*. Oxford University Press.
- Baer, J.S. (2002) Student factors: understanding individual variation in college drinking. *Journal of Studies on Alcohol*, 14(Suppl.), 40-53.
- Birch, C.D., Stewart, S.H., Wiers, R.W., Klein, R.M., MacLean, A.D., Berish, M.J. (2008) The mood-induced activation of implicit alcohol cognition in enhancement and coping motivated drinkers. *Addictive Behaviours*, 33, 565-581.
- Block, J. (1995) A contrarian view of the five-factor approach to personality description. *Psychological Bulletin*, 117, 187-215.
- Botvin, G.J. (2000) Preventing drug abuse in schools: social and competence enhancement approaches targeting individual-level etiologic factors. *Addictive Behaviors*, 25(6), 887-897.
- Bradley, J.R., Carman, R.S., Petree, A. (1999) Expectations, alienation, and drinking motives among college men and women. *Journal of Drug and Alcohol Education*, 21(1), 27-33.
- Bradizza, C. M., Reifman, A., Barnes, G. M. (1999) Social and coping reasons for drinking: predicting alcohol misuse in adolescents. *Journal of Studies on Alcohol*, 60, 491-499.
- Brown, S.A., Goldman, M., Inn, A., Anderson, L. (1980) Expectations of reinforcement by alcohol: their domain and relation to drinking patterns. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 48, 419-426.
- Brown, J., Finn, P. (1982) Drinking to get drunk: findings of a survey of junior and senior high school students. *Journal of Alcohol and Drug Education*, 27, 13-25.
- Brown, S.A. (1985) Expectancies versus background in the prediction of college drinking patterns. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 53(1), 123-130.

- Brown, T.A. (2006) *Confirmatory factor analysis for applied research*. New York: The Guilford Press.
- Buda, B. (1995) *Szenvedélyeink: megelőzés, felismerés, rehabilitálás*. Budapest: SubRosa.
- Burke, R.S., Stephens, R.S. (1999) Social anxiety and drinking in college students: a social cognitive theory analysis. *Clinical Psychology Review*, 19(5), 515–530.
- Cahalan, D., Cisin, I.H., Crossley, H.M. (1969) *American drinking practices: a national study of drinking behavior and attitudes*. Brunswick, NJ: Rutgers Center for Alcoholic Studies.
- Calafat, A., Juan, M., Becona, E., Castillo, A., Fernandez, C., Franco, M., Pereiro, C., Ros, M. (2005) El consumo de alcohol en la lógica del botellón. [A botellón kontextusában történő alkoholfogyasztás.] *Addicciones*, 17(3), 193-202.
- Carey, K.B., Correia, C.J. (1997) Drinking motives predict alcohol-related problems in college students. *Journal of Studies on Alcohol*, 58(1), 100-105.
- Carver, C.S., Scheier, M.F. (1998) *Személyiségpszichológia*. Budapest: Osiris.
- Carver, C. S. (2004) Self-regulation of action and affect. In Baumeister, R. F., Vohs, K. D. (Eds.) *Handbook of self-regulation: research, theory, and applications* (pp. 13-39). New York: Guilford Press.
- Catalano R.F., Kosterman R., Hawkins J.D., Newcomb M.D., Abbott R.D. (1996) Modeling the etiology of adolescent substance use: a test of the social development model. *Journal of Drug Issues*, 26(2), 429-455.
- Catanzaro, S.J., Laurent, J. (2004) Perceived family support, negative mood regulation expectancies, coping and adolescent alcohol use: evidence of mediation and moderation effects. *Addictive Behaviors*, 29(9), 1779-1797.
- Comeau, N., Stewart, S.H., Loba, P. (2001) The relations of trait anxiety, anxiety sensitivity, and sensation seeking to adolescents' motivations for alcohol, cigarette and marijuana use. *Addictive Behaviors*, 26(6), 803-825.
- Connors, G.J., Sobell, M.B. (1986) Alcohol and drinking environment: effects on affect and sensations, person perception, and perceived intoxication. *Cognitive Therapy and Research*, 10, 389–402.
- Conrod, P. J., Stewart, S. H., Comeau, N., Maclean, A. M. (2006) Efficacy of cognitive behavioral interventions targeting personality risk factors for youth alcohol misuse. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 35, 550-563.
- Cooper, M.L., Russell, M., Skinner, J.B., Windle, M. (1992) Development and validation of a three-dimensional measure of drinking motives. *Psychological Assessment*, 4(2), 123-132.
- Cooper, M.L. (1994) Motivations for alcohol use among adolescents. Development and validation of a four-factor model. *Psychological Assessment*, 6(2), 117-28.
- Cooper, M.L., Frone, M.R., Russell, M., Mudar, P. (1995) Drinking to regulate positive and negative emotions: a motivational model of alcohol use. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(5), 990-1005.
- Cooper, M.L., Agocha, V.B., Sheldon, M.S. (2000) A motivational perspective on risky behaviors: the role of personality and affect regulatory processes. *Journal of Personality*, 68(6), 1059-1088.

- Corrao, G., Rubbiati, L., Bagnardi, V., Zambon, A., Poikolainen, K. (2000) Alcohol and coronary heart disease: a meta-analysis. *Addiction*, 95, 1505-23.
- Cox, W.M., Klinger, E. (1988) A Motivational model of alcohol use. *Journal of Abnormal Psychology*, 97(2), 168-180.
- Cox, W.M., Klinger, E. (1990) Incentive motivation, affective change, and alcohol use: a model. In Cox, W.M. (ed.) *Why people drink. Parameters of alcohol as a reinforcer* (pp. 291-314). New York/Oxford: Gardner Press.
- Cox, W.M., Klinger, E. (2002) Motivational structure. Relationships with substance use and processes of change. *Addictive Behaviors*, 27, 925-940.
- Cox, W.M., Klinger, E. (2004) A motivational model of alcohol use: determinants of use and change. In Cox, W.M., Klinger, E. (Eds.) *Handbook of Motivational Counseling: Concepts, Approaches and Assessment* (pp. 121-138.) Chichester: John Wiley & Sons, Ltd.
- Currie, C., Nic Gabhainn, S., Godeau, E., Roberts, C., Smith, R., Currie, D., Pickett, W., Richter, M., Morgan, A., Barnekow, V. (Eds.) (2006) HBSC international report from the 2005/2006 survey. Inequalities in young people's health.
http://www.euro.who.int/InformationSources/Publications/Catalogue/20080616_1
 (Downloaded: 12 May, 2010)
- Cutter, H.S.G., O'Farrell, T.J.O. (1984) Relationship between reasons for drinking and customary drinking behavior. *Journal of Studies on Alcohol*, 45(4), 321-325.
- Darkes, J., Greenbaum, P.E., Goldman, M.S. (2004) Alcohol expectancy mediation of biopsychosocial risk: complex patterns of mediation. *Experimental and Clinical Psychopharmacology*, 12(1), 27-38.
- De Houwer, J., Crombez, G., Koster, E.H.W., De Beul, N. (2004) Implicit alcohol-related cognitions in a clinical sample of heavy drinkers. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 35, 275-286.
- Demers, A., Kairouz S., Adlaf, E.M., Gliksman, L., Newton-Taylor, B., Marchand, A. (2002) Multilevel analysis of situational drinking among Canadian undergraduates. *Social Science and Medicine*, 55, 415-424.
- Demetrovics Zs. (2001a) Cultural changes and the changing face of youth subculture and drug use. Some comparisons between Western and Eastern Europe. In: Nechifor M, Boisteanu P, eds. *Pharmacodependences - Mechanisms, Clinical Aspects, Treatment* (pp. 109-17). Iasi: Editura Glissando.
- Demetrovics Zs. (2001b) *Droghasználat Magyarország táncos szórakozóhelyein*. Budapest: L'Harmattan.
- Demetrovics Zs. (2006) Recreational drug use in Hungary: a brief history. In: Sárváry A, (ed.) *Epidemiology and Social Effects of Drug-Taking in the Visegrad Four Countries Proceedings of the International Conference* (pp. 17-21.). Nyíregyháza.
- Demetrovics, Zs. (2007) A drogfüggőség pszichodinamikus megközelítése. In Demetrovics, Zs. (szerk.) *Az addiktológia alapjai I.* (313-322 o.) Budapest: ELTE Eötvös.
- Demetrovics Zs., Kun B., Nádas E., Vadász P. (2008) A magyarországi táncos-zenei rekreációs szinten megjelenő droghasználat jellemzői. In: Demetrovics Zs., Rácz J. (szerk.) *Partik, drogok, ártalomcsökkentés. Kvalitatív kutatások a partiszcéákban*. Nemzeti Drogmegelőzési Intézet. Szakmai Forrás Sorozat (25-225 o.). Budapest: L'Harmattan.

- Demetrovics, Zs. (2009) Hungary. In: Hadfield P, ed. Nightlife and crime: social order and governance in international perspective (pp. 169-182). Oxford: Oxford University Press.
- Elekes, Zs., Paksi, B. (2002) Budapesti középiskolások alkohol- és drogfogyasztása. Kutatási beszámoló. Budapest: GYISM.
- Elekes, Zs. (2004). Alkohol és társadalom. Budapest: Országos Addiktológiai Intézet.
- Elekes, Zs. (2009) Egy változó kor változó ifjúsága. Fiatalok alkohol-és egyéb drogfogyasztása Magyarországon – ESPAD 2007. Budapest: L'Harmattan.
- EU Alcohol Strategy (2006) Az EU Strategy to support Member States in reducing alcohol related harm. http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2006/com2006_0625en01.pdf (Letöltve: 2010. január 25.)
- Farber, P.D., Khavari, K.A., Douglass, F.M. (1980) A factor analytic study of reasons for drinking: empirical validation of positive and negative reinforcement dimensions. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 48, 780-781.
- Fishbein, M., Ajzen, I. (1975) Belief, attitude, intention and behavior. An introduction to theory and research. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Gire, J.T. (2002) A cross-national study of motives for drinking alcohol. *Substance use and misuse*, 37(2), 215-33.
- Gliksmán, L. (1983) Developmental aspects of motivation to drink: a cross-sectional investigation. *Medicine and Law*, 2, 377-383.
- Global Status Report on Alcohol (2004) World Health Organization, Geneva.
- Gorman, D.M. (2001) Developmental processes. In N. Heather, T. J. Peters, T. Stockwell (Eds.), *International handbook of alcohol dependence and problems - Part III: antecedents of drinking, alcohol problems and dependence* (pp. 339-356.). Chichester: John Wiley & Sons Ltd.
- Gottfredson, D.C., Wilson, D.B. (2003) Characteristics of effective school-based substance abuse prevention. *Prevention Science*, 4(1), 27-38.
- Graham, K., Massak, A., Demers, A., Rehm, J. (2007) Does the association between alcohol consumption and depression depend on how they are measured? *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 31, 78-88.
- Grant, V.V., Stewart, S.H., O'Connor, R.M., Blackwell, E., Conrod, P.J. (2007) Psychometric evaluation of the five-factor Modified Drinking Motives Questionnaire – Revised in undergraduates. *Addictive Behaviors*, 32, 2611-2632.
- Greenbaum, P.E., Brown, E.C., Friedman, R.M. (1995) Alcohol expectancies among adolescents with conduct disorder: prediction and mediation of drinking. *Addictive Behaviors*, 20(3), 321-333.
- Ham, L.S., Hope, D.A. (2003) College students and problematic drinking: a review of the literature. *Clinical Psychology Review*, 23(5), 719-759.
- Hibell, B., Andersson, B., Bjarnason, T., Ahlström, S., Balakireva, O., Kokkevi, A., Morgan, M. (2004) The ESPAD report 2003: alcohol and other drug use among students in 35 European countries. Stockholm, Sweden: The Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs (CAN) and The Pompidou Group at the Council of Europe.

- Hittner, J.B., Swickert, R. (2006) Sensation seeking and alcohol use: a meta-analytic review. *Addictive Behaviors*, 31(8), 1383–1401.
- Hommel, R., Carvolth, R., Hauritz, M., McIlwain, G., Teague, R. (2004) Making licensed venues safer for patrons: what environmental factors should be the focus of interventions? *Drug and Alcohol Review*, 23(1), 19-29.
- Horn, J.L., Mcardle, J.J., Mason, R. (1983) When is invariance not invariant: a practical scientist's look at the ethereal concept of factor invariance. *Southern Psychologist*, 1, 179-188.
- Hull, J.G., Slone, L.B. (2004) Alcohol and self-regulation. In Baumeister, R. F., Vohs, K. D. (Eds.) *Handbook of self-regulation: research, theory, and applications* (pp. 466-492). New York: Guilford Press.
- Jellinek, E.M. (1960) *The disease concept of alcoholism*. New Haven: Hillhouse Press.
- Jessor, R., Carman, R.S., Grossman, P.H. (1968) Expectations of need satisfaction and drinking patterns of college students. *Quarterly Journal of Studies on Alcohol*, 29, 101-116.
- Jessor, R., Jessor, S.L. (1977) *Problem behavior and psychosocial development. A longitudinal study of youth*. New York, NY: Academic Press Inc.
- John, O.P., Srivastava, S. (1999) The big five trait taxonomy: history, measurement, and theoretical perspectives. In: Pervin, L. A., John, O. P. (eds), *Handbook of personality* (pp. 102-138). Second edition. New York, NY: The Guilford Press.
- Johnson, R.C., Schwitters, S.Y., Wilson, J.R., Nagoshi, C.T., McClearn, G.E. (1985) A cross-ethnic comparison of reasons given for using alcohol, not using alcohol, or ceasing to use alcohol. *Journal of Studies on Alcohol*, 46, 283-288.
- Johnston, L.D., O'Malley, P.M. (1986) Why do the nation's students use drugs and alcohol? Self-reported reasons from nine national surveys. *The Journal of Drug Issues*, 16, 29-66.
- Kairouz, S., Gliksman, L., Demers, A., Adlaf, E.M. (2002) For all these reasons, I do...drink: a multilevel analysis of contextual reasons for drinking among Canadian undergraduates. *Journal of Studies on Alcohol*, 63(5), 600-608.
- Kandel, D.B. (1980) Drug and drinking behavior among youth. *Annual Review of Sociology*, 6, 235-285.
- Kandel, D. B., Logan, J. (1984) Patterns of drug use from adolescence to young adulthood: periods of risk for initiation, continued use, and discontinuation. *American Journal of Public Health*, 74, 660-666.
- Kaplan, H.B. (1980) *Deviant behaviour in defense of self*. New York, NY: Academic Press Inc.
- Katz, E.C., Fromme, K., D'Amico, E.J. (2000) Effects of outcome expectancies and personality on young adults' illicit drug use, heavy drinking, and risky sexual behavior. *Cognitive Therapy and Research*, 24(1), 1–22.
- Kline, R.B. (2005) *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: The Guilford Press.
- Komro, K.A., Toomey, T.L. (2002) Strategies to prevent underage drinking. *Alcohol Research and Health*, 26(1), 5-14.
- Kuntsche, E., Gmel, G. (2004) Emotional well-being and violence among social and solitary risky single occasion drinkers in adolescence. *Addiction*, 99(3), 331-339.

- Kuntsche, E., Knibbe, R., Gmel, G., Engels, R. (2005) Why do young people drink? A review of drinking motives. *Clinical Psychological Review*, 25, 841-861.
- Kuntsche, E., Knibbe, R., Gmel, G., Engels, R. (2006) Who drinks and why? A review of socio-demographic, personality, and contextual issues behind the drinking motives in young people. *Addictive Behaviors*, 31, 1844-1857.
- Kuntsche, E., Knibbe, R., Engels, R., Gmel, G. (2007a) Drinking motives as mediators of the link between alcohol expectancies and alcohol use among adolescents. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*, 68, 76-85.
- Kuntsche, E. (2007b) Tell me... why do you drink? A study of drinking motives in adolescence. Lausanne: SFA-ISPA Press.
- Kuntsche, E., Knibbe, R., Engels, R., Gmel, G. (2007c) Bullying and fighting among adolescents — Do drinking motives and alcohol use matter? *Addictive Behaviors*, 32, 3131-3135.
- Kuntsche, E., Stewart, S.H., Cooper, M.L. (2008) How stable is the motive-alcohol use link? A cross-national validation of the Drinking Motives Questionnaire Revised among adolescents from Switzerland, Canada and the United States? *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*, 69(3), 388-96.
- Kuntsche, E., Von Fischer, M., Gmel, G. (2008) Personality factors and alcohol use: a mediator analysis of drinking motives. *Personality and Individual Differences*, 45(8), 796-800.
- Kuntsche, E., Kuntsche, S. (2009) Development and validation of the Drinking Motive Questionnaire Revised Short Form (DMQ-R SF). *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 38, 899-908.
- Kuntsche, E., Knibbe, R., Engels, R., Gmel, G. (2010a) Being drunk to have fun or to forget problems? Identifying enhancement and coping drinkers among risky drinking adolescents. *European Journal of Psychological Assessment*, 26(1), 46-54.
- Kuntsche, E., Kuntsche, S., Knibbe, R., Simons-Morton, B., Farhat, T., Hublet, A., Bendtsen, P., Godeau, E., Demetrovics, Zs. (2010b). Cultural and gender convergence in adolescent drunkenness: evidence from 23 European and North American countries. *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*, epyelóre epub, online.
- Labouvie, E. (1996) Maturing out of substance use: selection and self-correction. *Journal of Drug Issues*, 26(2), 457-476.
- Leigh, B.C., Stacy, A.W. (1993) Alcohol outcome expectancies: scale construction and predictive utility in higher order confirmatory models. *Psychological Assessment*, 5(1), 216-299.
- Littlefield, A.K., Sher, K.J., Wood, P.K. (2010) Do changes in drinking motives mediate the relation between personality change and „maturing out” of problem drinking? *Journal of Abnormal Psychology*, 119(1), 93-105.
- Loukas, A., Krull, J.L., Chassin, K., Carle, A.C. (2000) The relation of personality to alcohol abuse/dependence in a high-risk sample. *Journal of Personality*, 68(6), 1153-75.
- MacCallum, R. C. (1986) Specification searches in covariance structure modeling. *Psychological Bulletin*, 100, 107-120.

- Magid, V., MacLean, M.G., Colder, C.R. (2007) Differentiating between sensation seeking and impulsivity through their mediated relations with alcohol use and problems. *Addictive Behaviors*, 32(10), 2046–2061.
- Martens, M.P., Cox, R.H., Beck, N.C., Heppner, P.P. (2003) Measuring motivations for intercollegiate athlete alcohol use: a confirmatory factor analysis of the drinking motives measure. *Psychological Assessment*, 15(2), 235-239.
- Martin, C.M., Hoffman, M.A. (1993) Alcohol expectancies, living environment, peer influence, and gender: a model of college-student drinking. *Journal of College Student Development*, 34, 206–211.
- Masterman, P. W., Kelly, A. B. (2003) Reaching adolescents who drink harmfully: fitting intervention to developmental reality. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 24(4), 347-355.
- Mazzardis, S., Vieno, A., Kuntsche, E., Santinello, M. (2010) Italian validation of the Drinking Motives Questionnaire Revised Short Form (DMQ-R SF). *Addictive Behaviors*, 35(10), 905-908.
- McCarty, D., Kaye, M. (1984) Reasons for drinking: motivational patterns and alcohol use among college students. *Addictive Behaviors*, 9(2), 185-188.
- McClelland, D.C. (1985) How motives, skills and values determine what people do. *American Psychologist*, 40, 812-825.
- McClelland, D.C. (1989) Motivational factors in health and disease. *American Psychologist*, 44, 675-683.
- McCrae, R.R., John, O.P. (1992) An introduction to the five-factor model and its applications. *Journal of Personality*, 60(2), 175-215.
- McNally, A.M., Palfai, T.P., Levine, R.V., Moore, B.M. (2003) Attachment dimensions and drinking-related problems among young adults. The mediational role of coping motives. *Addictive Behaviors*, 28, 1115-27.
- Measham, F. (1996) The „big bang” approach to sessional drinking: changing patterns of alcohol consumption amongst young people in north west England. *Addiction Research*, 4, 283-299.
- Meier, M.H., Slutske, W.S., Arndt, S., Cadoret, R.J. (2007) Positive alcohol expectancies partially mediate the relation between delinquent behavior and alcohol use: generalizability across age, sex, and race in a cohort of 85,000 Iowa schoolchildren. *Psychology of Addictive Behaviors*, 21(1), 25–34.
- Mervő, B., Kun B., Demetrovics Zs. (2010) Eszköz-készlet a biztonságosabb és egészségesebb éjszakai élet elősegítéséhez: a Healthy Nightlife Handbook értékelése. *Addictologia Hungarica*, 9(1), 34-69.
- Mohr, C.D., Armeli, S., Tennen, H., Temple, M., Todd, M., Clark, J., Carney, M. A. (2005) Moving beyond the keg party: a daily process study of college student drinking motivations. *Psychological Reports*, 73, 96-962.
- Montgomery, R.L., Benedicto, J.A., Haemmerlie, F.M. (1993) Personal versus social motivations of undergraduates for using alcohol. *Psychological Reports*, 73(3), 960-962.
- Mulford, H. A., Miller, D. E. (1960) Drinking in Iowa: a scale of definitions of alcohol related to drinking behavior. *Quarterly Journal of Studies on Alcohol*, 21, 267-278.

- Murgraff, V., Parrott, A., Bennett, P. (1999) Risky single-occasion drinking amongst young people – definitions, correlates, policy and intervention: a broad overview of research findings. *Alcohol and Alcoholism*, 34 (1), 3-14.
- Murray, H.A. (1938) *Explorations in personality*. New York, Oxford University Press.
- Muthén, L.K., Muthén, B. O. (2007) *Mplus: user's guide* (5th ed.). Los Angeles: Muthén & Muthén.
- Nagoshi, C.T., Nakata, T., Sasano, K., Wood, M.D. (1994) Alcohol norms, expectancies, and reasons for drinking and alcohol use in a U.S. versus a Japanese college sample. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 18(3), 671-8.
- Neighbors, C., Walters, S.T., Lee, C.M., Vader, A.M., Vehige, T., Szigethy, T., et al. (2007) Event-specific prevention: addressing college student drinking during known windows of risk. *Addictive Behaviors*, 32(11), 2667-2680.
- Németh, Zs., Kuntsche, E., Urbán, R., Farkas, J., Demetrovics, Zs. (2011a) Why do festival goers drink? Assessment of drinking motives using the DMQ-R SF in a recreational setting. *Drug and Alcohol Review*, 30, 40-46.
- Németh, Zs., Urbán, R., Kuntsche, E., San Pedro, E.M., Roales Nieto, J.G., Farkas, J., Futaki, L., Kun, B., Oláh, A., Demetrovics, Zs. (2011b) Drinking motives among Spanish and Hungarian young adults – a cross-national study. *Kézirat (Lektorálás alatt: Alcohol and Alcoholism)*.
- Németh Zs., Urbán, R., Farkas, J., Kuntsche, E., Demetrovics, Zs. (2011) Az Alkoholfogyasztás Motivációi Módosított Kérdőív hosszú és rövid változatának hazai alkalmazása. *Kézirat (Lektorálás alatt: Magyar Pszichológiai Szemle)*.
- Newcomb, M.D., Chou, C., Bentler, P.M., Huba, G.J. (1988) Cognitive motivations for drug use among adolescents: longitudinal tests of gender differences and predictors of change in drug use. *Journal of Counseling Psychology*, 35, 426-438.
- Nunnally, J.C., Bernstein I. (1994) *Psychometric Theory*. New York: McGraw-Hill.
- Oktatási és Kulturális Minisztérium (2006) *Oktatás-statisztikai évkönyv 2005/2006*. Budapest: Oktatási és Kulturális Minisztérium.
- O'Malley, P. M., Johnston, L. D. (2002) Epidemiology of alcohol and other drug use among American college students. *Journal of Studies on Alcohol*, S14: 23-29.
- Paksi, B. (2000) A „lázadó értelmiség” szigete. Kutatási beszámoló az „Egy speciális populáció szenvedélyszer használata – Pepsi sziget 2000” kutatásról. *Kézirat*.
http://portal.uni-corvinus.hu/fileadmin/user_upload/hu/tanszekek/tarsadalomtudomanyi/mki/files/84/Sziget_2000.pdf Letöltve: 2010. szeptember 30.
- Paksi, B., Demetrovics, Zs. (2003) *A drogprevenció gyakorlata megismerése*. Budapest: L'Harmattan.
- Paksi, B., Arnold, P. (2009) Speciális populációk drogérzékenysége. In: Demetrovics Zs. (szerk.) *Az addiktológia alapjai II.* (327-387 o.) Budapest: ELTE Eötvös.
- Palmqvist, R.A., Martikainen, L.K., Von Wright, M.R. (2003) A moving target: reasons given by adolescents for alcohol and narcotic use, 1984 and 1999. *Journal of Youth and Adolescence*, 32(3), 195-203.

- Pervin, L.A. (1994) A critical analysis of current trait theory. *Psychological Inquiry*, 5, 103-113.
- Petratis, J., Flay, B.R., Miller, T.Q. (1995) Reviewing theories of adolescent substance use: organizing pieces in the puzzle. *Psychological Bulletin*, 117(1), 67-86.
- Pikó, B. (2001) Serdülők és fiatalok dohányzással, alkohol- és drogfogyasztással kapcsolatos vélekedései: újabb kockák a „kirakós játékhoz”. *Addictologia Hungarica*, 9, 195–203.
- Pikó, B., Fitzpatrick, K.M. (2003) Depressive symptomatology among Hungarian youth: a risk and protective factors approach. *American Journal of Orthopsychiatry*, 73, 44–54.
- Pikó, B. (2004) Unalom vagy stresszoldás? Serdülők dohányzással és alkoholfogyasztással kapcsolatos motivációinak vizsgálata. *Addiktológia*, 3(2), 191-202.
- Pikó, B. (2006) Adolescent smoking and drinking: the role of communal mastery and other social influences. *Addictive Behaviors*, 31, 102–114.
- Pikó, B. (2007) A devianciák szociológiai és szociálpszichológiai modelljei. In Demetrovics, Zs. (szerk.) *Az addiktológia alapjai I.* (357-378 o.) Budapest: ELTE Eötvös.
- Pikó, B., Wills, T.A., Walker, C. (2007) Motives for smoking and drinking: country and gender differences in samples of Hungarian and US high school students. *Addictive Behaviors*, 32, 2087-98.
- Pikó, B. (2010a) Közösségi hatóképesség és más társas befolyás szerepe a serdülők dohányzásában és alkoholfogyasztásában. In Pikó, B. (szerk.) *Védőfaktorok nyomában. A káros szenvedélyek megelőzése és egészségfejlesztés serdülőkorban* (87-102 o.) Budapest: L'Harmattan.
- Pikó, B. (2010b) Szegedi ifjúságkutatás 2000, 2008: Káros szenvedélyek és a depressziós tünetegyüttes előfordulása serdülők körében. In Pikó, B. (szerk.) *Védőfaktorok nyomában. A káros szenvedélyek megelőzése és egészségfejlesztés serdülőkorban* (39-54 o.) Budapest: L'Harmattan.
- Pikó, B. (2010c) Egészségfejlesztési implikációk: A serdülők mint célcsoport szegmenseinek azonosítása a védőfaktorok segítségével. In Pikó, B. (szerk.) *Védőfaktorok nyomában. A káros szenvedélyek megelőzése és egészségfejlesztés serdülőkorban* (199-202 o.) Budapest: L'Harmattan.
- Plant, M., Plant, M. (2006) *Binge Britain. Alcohol and the national response.* New York: Oxford University Press.
- Popova, S., Rehm, J., Patra, J., Zatonski, W. (2007) Comparing alcohol consumption in Central and Eastern Europe to other European countries. *Alcohol and Alcoholism*, 42 (5), 465–73.
- Read, J.P., Wood, M.D., Kahler, C.W., Maddock, J.E., Palfai, T.P. (2003) Examining the role of drinking motives in college student alcohol use and problems. *Psychology of Addictive Behaviors*, 17(1), 13-23.
- Rehm, J., Rehn, N., Room, R., Monteiro, M., Gmel, G., Jernigan, D., Frick, U. (2003) The global distribution of average volume of alcohol consumption and patterns of drinking. *European Addiction Research*, 9, 147–156.
- Reis, J., Riley, W.L. (2000) Predictors of college students' alcohol consumption: implications for student education. *Journal of Genetic Psychology*, 16(3), 282–291.

- Riley, J.W., Marden, C.F., Lifshitz, M. (1948) The motivational pattern of drinking based on the verbal responses of a cross-section sample of users of alcoholic beverages. *Quarterly Journal of Studies on Alcohol*, 9, 353-362.
- Ronis, D.L. (1992) Conditional health threats: health beliefs, decisions, and behaviors among adults. *Health Psychology*, 11, 127-134.
- Room, R. (1992) The impossible dream? Routes to reducing alcohol problems in a temperance culture. *Journal of Substance Abuse*, 4, 91-106.
- Room, R., Mäkelä, K. (2000) Typologies of the cultural position of drinking. *Journal of Studies on Alcohol*, 61(3), 475-483.
- Room, R. (2004) Drinking and coming of age in a cross-cultural perspective. In Bonnie, R.J., O'Connell, M.E. (szerk.) *Reducing underage drinking: a collective responsibility*. 654-677. Washington, DC: National Academy Press. <http://www.robinroom.net/comofage.htm>
Letöltve: 2010. július 27.
- Rosenstock, I. (1974) Historical origins of the Health Belief Model. *Health Education Monographs*, Vol 2.
- Schelleman-Offermans, K., Kuntsche, E., Knibbe, R.A. (2010) Do motives predict drinking? A full cross-lagged model of drinking motives and adolescent alcohol use. Paper presented at the Kettil Bruun Society Congress on 31st May 2010, Lausanne, Switzerland.
- Schwarzer, R. (1994) Optimism, vulnerability, and self-beliefs as health-related cognitions: a systematic overview. *Psychology and Health*, 9, 161-180.
- Schwarzer, R. (1997) *Gesundheitspsychologie. Ein Lehrbuch*. Göttingen: Hogrefe.
- Sebestyén, E., Németh, Á. (2007) Alkoholfogyasztási szokások. In Németh, Á. (szerk.) *Serdülőkörü fiatalok egészsége és életmódja. Az Iskoláskorú gyermekek egészségmagatartása elnevezésű, az Egészségügyi Világszervezettel együttműködésben zajló nemzetközi kutatás 2006. évi felmérésének Nemzet jelentése (81-87 o.)* Budapest: Országos Gyermekegészségügyi Intézet.
- Sher, K.J., Walitzer, K S., Wood, P., Brent, E.E. (1991) Characteristics of children of alcoholics: putative risk factors, substance use and abuse, and psychopathology. *Journal of Abnormal Psychology*, 100, 427-448.
- Simons-Morton, B., Farhat, T., ter Bogt, T., Hublet, A., Kuntsche, E., Nic Gabhainn, S., Godeau, E., Kokkevi, E., HBSC Risk Behaviour Focus Group (2009) Gender specific trends in alcohol use: cross-cultural comparisons from 1998 to 2006 in 24 countries and regions. *International Journal of Public Health*, 54 (Suppl. 2), 199-208.
- Smith, G.T., Goldman, M.S., Greenbaum, P.E., Christiansen, B.D. (1995) Expectancy for social facilitation from drinking: the divergent paths of high expectancy and low expectancy adolescents. *Journal of Abnormal Psychology*, 104, 32-40.
- SPSS 15.0 Inc. SPSS for Windows, Release 15.0. Chicago: SPSS Inc 2006.
- Stewart, S.H., Conrod, P.J., Marlatt, G.A., Comeau, M.N., Thush, C., Krank, M. (2005) New developments in prevention and early intervention for alcohol abuse in youths. *Alcoholism, Clinical and Experimental Research*, 29(2), 278-286.
- Stewart, S.H., Devine, H. (2000) Relations between personality and drinking motives in young adults. *Personality and Individual Differences*, 29, 495-511.

- Stewart, S.H., Loughlin, H.L., Rhyno, E. (2001) Internal drinking motives mediate personality domain – drinking relations in young adults. *Personality and Individual Differences*, 30, 271-86.
- Stewart, C., Power, T.G. (2002) Identifying patterns of adolescent drinking: a tri-ethnic study. *Journal of Studies on Alcohol*, 63(2), 156-168.
- Stewart, S.H., Zeitlin, S.B. (1995) Anxiety sensitivity and alcohol use motives. *Journal of Anxiety Disorders*, 9(3), 229-40.
- Stewart, S.H., Zeitlin, S.B., Samoluk, S.B. (1996) Examination of a three-dimensional drinking motives questionnaire in a young adult university student sample. *Behaviour Research and Therapy*, 34(1), 61-71.
- Strack, F., Deutsch, R. (2004) Reflective and impulsive determinants of social behaviour. *Personality and Social Psychology Review*, 8(3), 220-247.
- Strack, F., Werth, L., Deutsch, R. (2006) Reflective and impulsive determinants of consumer behaviour. *Journal of Consumer Psychology*, 16(3), 205-216.
- Swaim, R. C. (2003) Individual and school level effects of perceived harm, perceived availability, and community size on marijuana use among 12th-grade students: a random effects model. *Prevention Science*, 4(2), 89-98.
- Tabachnick, B.G., Fidell, L.S. (2001) Using multivariate statistics (4th ed.). Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
- Theakston, J.A., Stewart, S.H., Dawson, M.Y., Knowlden-Loewen, S.A.B., Lehman, D.R. (2004) Big-Five personality domains predict drinking motives. *Personality and Individual Differences*, 37, 971-84.
- Thush, C., Wiers, R.W. (2007) Explicit and implicit alcohol-related cognitions and the prediction of future drinking in adolescents. *Addictive Behaviors*, 32, 1367-1383.
- Thush, C., Wiers, R.W., Ames, S.L., Grenard, J.L., Sussman, S., Stacy, A.W. (2008) Interactions between implicit and explicit cognition and working memory capacity in the prediction of alcohol use in at-risk adolescents. *Drug and Alcohol Dependence*, 94, 116-124.
- Urbán, R., Czeglédi, E., Kovács, K., Kelemen, A. (2008) A szenzoros élménykeresés összefüggése az alkoholfogyasztással, és az alkohollal kapcsolatos elvárásokkal középiskolások körében. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 63(3), 497–516.
- Urbán, R., Kökönyi, Gy., Demetrovics, Zs. (2008) Alcohol outcome expectancies and drinking motives mediate the association between sensation seeking and alcohol use among adolescents. *Addictive Behaviors*, 33, 1344-1352.
- Urbán, R., Kuntsche, E., Farkas, J., Németh, Zs., Demetrovics, Zs. (2011) The short or the long one? Which form is most suitable to assess drinking motives among adolescents and young adults in Hungary? *Kézirat*.
- Vik, P., Carrello, P., Tate, S., Field, C. (2000). Progression of consequences among heavy-drinking college students. *Psychology of Addictive Behaviors*, 14 (2), 91-101.
- Walters, S.T., Bennett, M.E., Noto, J.V. (2000) Drinking on campus. What Do we know about reducing alcohol use among college students? *Journal of Substance Abuse Treatment*, 19(3), 223-228.

- Webb, J.A., Getz, J.G., Baer, P.E., McKelvey, R.S. (1999) Intentions to use alcohol among fifth and sixth graders: the roles of social and stress/coping motives, *American Journal of Orthopsychiatry*, 69(4), 541-547.
- Wechsler, H., Kuo, M. (2000) College students define binge drinking and estimate its prevalence: results of a national survey. *Journal of American College Health*, 49(2), 57-64.
- Wiers, R.W., van de Liutgaarden, J., van den Wildenberg, E., Smulders, F.T.Y. (2005) Challenging implicit and explicit alcohol-related cognitions in young heavy drinkers. *Addiction*, 100, 806-819.
- Wills, T.A., Shiffman, S. (1985) Coping and substance use: a conceptual framework. In S. Shiffman, T. A. Wills (Eds.) *Coping and substance use* (pp. 3-24). Orlando, FL: Academic Press.
- Wills, T.A., Sandy, J.M., Shinar, O. (1999) Cloninger's constructs related to substance use level and problems in late adolescence: a mediational model based on self-control and coping motives. *Experimental and Clinical Psychopharmacology*, 21, 122-30.
- White, H.R. (1996) Empirical validity of theories of drug abuse: introductory comments. *Journal of Drug Issues*, 26(2), 279-288.
- White, H.R., Labouvie, E.W. (1989) Towards the assessment of adolescent problem drinking. *Journal of Studies on Alcohol*, 50, 30-37.
- Windle, M., Barnes, G.M. (1988) Similarities and differences in correlates of alcohol consumption and problem behaviors among male and female adolescents. *The International Journal of the Addictions*, 23, 707-728.
- Windle, M., Windle, R.C. (1996) Coping strategies, drinking motives, and stressful life events among middle adolescents: association with emotional and behavioral problems and with academic functioning. *Journal of Abnormal Psychology*, 105(4), 551-60.
- WHO (2005) Global Information System on Alcohol and Health (GISAH).
<http://apps.who.int/globalatlas/dataQuery/reportData.asp?rptType=3>
- WHO (2009) European Health Report 2009. Health and health systems.
<http://www.euro.who.int/Document/E93103.pdf> Letöltve: 2010. január 25.
- Zuckerman, M. (1979) *Sensation seeking: beyond the optimal level of arousal*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Zuckerman, M. (1994) *Behavioral expressions and biosocial bases of sensation seeking*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zuckerman, M. (1996) The psychological model for impulsive unsocialized sensation seeking: a comparative approach. *Neuropsychobiology*, 34(3), 125-129.

MELLÉKLET – A KÉRDŐÍV

Az alábbiakban közöljük az Alkoholfogyasztás Motivációi Módosított Kérdőív hosszú és rövid verzióját. A rövid verzió tételeit a sorszámnál csillaggal jelöltük meg. Mindkét verzió alkalmazható 5-fokú skálával, de a rövid verzió esetében a 3-fokú skála alkalmazása is elfogadott. Ebben az esetben a válaszkategóriák (1= soha/majdnem soha; 2=időnként; 3=majdnem mindig/mindig). A besorolás a négy motivációt jelenti (szociális, fokozásos, megküzdés, konformitás).

A válaszok értékelését a skálához tartozó tételek pontértékeinek átlagolásával végezzük.

ALKOHOLFOGYASZTÁS MOTIVÁCIÓI MÓDOSÍTOTT KÉRDŐÍV

Alább egy listát fogsz olvasni, olyan állításokkal, amelyeket az emberek az alkoholfogyasztásuk indokaként szoktak megfogalmazni. A megadott kategóriákat alkalmazva, kérjük, hogy jelöld meg, hogy Te milyen gyakran iszol az egyes okokból kifolyólag. Nincsenek jó vagy rossz válaszok! Arra vagyunk csak kíváncsiak, hogy Te miért iszol, amikor alkoholtartalmú italokat fogyasztasz.

sorszám (hosszú verzióban)	sorszám (rövid verzióban)	besorolás	Milyen gyakran itál alkoholt az elmúlt 12 hónapban azért....	soha/ majdnem soha	időnként	az esetek felében	az esetek nagyobb részében	majdnem mindig/ mindig
1		M	... hogy elfeledkezz az aggodalmaidról?	1	2	3	4	5
2		K	... mert barátaid rávesznek, hogy igyál?	1	2	3	4	5
3*	1	Sz	... mert segít élvezni egy bulit?	1	2	3	4	5
4*	2	M	... mert segít, amikor lehangoltnak vagy idegesnek érzed magad?	1	2	3	4	5
5		Sz	... hogy könnyebben oldódj társaságban	1	2	3	4	5
6*	3	M	... hogy jobb kedvre derülj, ha rossz hangulatban vagy?	1	2	3	4	5
7		F	... mert szereted azt az érzést?	1	2	3	4	5
8		K	... hogy a többiek ne viccelődjenek azon, hogy te nem iszol?	1	2	3	4	5
9		F	... mert izgalmas?	1	2	3	4	5
10*	4	F	... hogy feldobódj?	1	2	3	4	5
11*	5	Sz	... mert élvezetesebbé teszi a társas összejöveteleket?	1	2	3	4	5
12*	6	K	... hogy beilleszkedj egy általd kedvelt társaságba?	1	2	3	4	5
13*	7	F	... mert kellemes érzést okoz?	1	2	3	4	5
14*	8	Sz	... mert feldobja a bulikat, ünnepeket?	1	2	3	4	5
15		M	... hogy magabiztosabbnak és határozottabbnak érzed magad?	1	2	3	4	5
16		Sz	... hogy barátokkal megünnepeljétek valamilyen különleges alkalmat?	1	2	3	4	5
17*	9	M	... hogy elfeledkezz a problémáidról?	1	2	3	4	5
18*	10	F	... mert jó buli alkoholt inni?	1	2	3	4	5
19*	11	K	... hogy mások kedveljenek?	1	2	3	4	5
20*	12	K	... hogy ne érezd úgy, hogy kimaradsz valamiből?	1	2	3	4	5

